

5

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

**PUBBLICAZIONE UFFICIALE DELL'ISTITUTO
ITALIANO DI CULTURA PER L'UNGHERIA
PRESIEDUTO DALL'ECC. BALBINO GIULIANO,
DIRETTO DAL DOTT. ALDO BIZZARRI * SEDE
CENTRALE A BUDAPEST * SEZIONI E DELE-
GAZIONI A DEBRECEN, KASSA, KOLOZS-
VÁR, PÉCS, SZEGED, GYŐR, MAROSVÁSÁR-
HELY, NAGYVÁRAD, SZABADKA, ÚJVIDÉK.**

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OLASZ SZEMLE

STUDI ITALIANI IN UNGHERIA

157
1943

TARTALOM

	Oldal
HUSZTI JÓZSEF: <i>Klebelsberg Kunó neonacionalizmusa és a fasiszmus</i>	639
HANKISS JÁNOS: <i>Az olasz-magyar irodalmi kapcsolatok jellemképe</i>	644
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: <i>Massimo Bontempelli</i>	652
VIZY ANDRÁS: <i>Munkásproblémák fasiszta megoldása</i>	660
HORUSITZKY ZOLTÁN: <i>A Palestrina-stílus</i>	673
ECSÖDI JÁNOS: <i>Francia elemek Korszika olasz nyelvjárásában</i>	686
FUTÓ MIHÁLY: <i>Olasz-magyar külkereskedelmi kapcsolatok a két világháború között (III)</i>	710
PÁLINKÁS LÁSZLÓ: <i>Marco Casagrande. Adatok a XIX. századi olasz-magyar művészeti kapcsolatok történetéhez</i>	733
KÖNYVISMERTETÉSEK — Notter Antal: <i>Emlékkönyv (R. Mosca)</i> — Molnár Zoltán: <i>A renaissance-kutatás útja és eredményei (R. Pian)</i> — Dercsényi Dezső: <i>Nagy Lajos kora (R. Pian)</i> — Régi olasz novellák. Kilényi Mária fordításában (R. Pian)	753
ANTOLÓGIA — Vincenzo Cuoco: «A nápolyi forradalomról» c. műből részletek. (Ford. Ruzicska Pál)	759
ÚJ OLASZ TUDOMÁNYOS KÖNYVEK	768
SOMMARIO E RIASSUNTI IN ITALIANO	

1942/XX SZEPTEMBER—OKTÓBER

I. Évfolyam

M. KIR. ÁLLAMI ERZSÉDNETI MŰISKOLA

5. Szám

M. KIR. ÁLLAMI ERZSÉDNETI MŰISKOLA

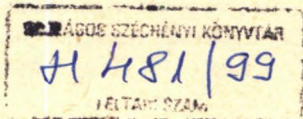
Erkezett: 14

Leltári folyószám: 111

Csapatbetű és szám: 2

FŐSZERKESZTŐ
ALDO BIZZARRI

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ
PÁLINKÁS LÁSZLÓ

Szerkesztőség : Istituto Italiano di Cultura per l'Ungheria
Budapest, IV., Eskü-út 5. Telefon : 388-128 és 184-403
Kiadóhivatal : Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda
Budapest, IV., Egyetem-u. 4. Telefon : 187-947 és 185-618
Évi előfizetés 20 P. Alapító előfizetési díj 100 P. Egyes szám ára 4 P.
Postatakarékpénztári csekkszámra száma : 16,853

Megjelenik kéthavonként 160 oldalas kötetekben

KLEBELSBERG KUNÓ

NEONACIONALIZMUSA ÉS A FASIZMUS*

Talán kevesen vették észre, hogy a klebelsbergi neonacionalizmus gondolatvilágának kifformálásában mekkora szerepet játszott a fasizmus példája. Klebelsberg — magyar változatban — Mussolini művéhez valami hasonlót szeretett volna kezdeményezni. A fasizmusban főleg nemzetnevelő rendszert látott s csak másodsorban értékelte benne a hatalmi politikai berendezkedést. «Minden idők pedagógiai törekvéseinek legnagyobbika» szemében a Mussolini-féle kísérlet, amelynek egyébként teljes sikert jósolt. Ugyanígy meg volt arról is győződve, hogy a magyar neonacionalizmus lehetősége is biztosítva van. «Olaszország új helyzetbe került... E megváltozott célokhoz és feladatokhoz át kell nevelni az egész nemzetet. Óriási feladat, grandiózus elgondolás. Ilyen nemzetnevelési feladatokra soha pedagógus még nem vállalkozott, nem is mert gondolni. A fasizmus kíméletlen őszinteséggel tárta fel az olasz népnek a korábbi századok szenvedéseiből és nyomorúságaiból kiburjánzott hibáit ; most ezeket a hibákat kíméletlen erővel kigyomlálják, a nemzet jó tulajdonságait pedig az erény tökéletességéig igyekeznek fokozni. És ezen kívül világosan kitűzve az olasz neonacionalizmus új céljait a

* A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában HUSZTI JÓZSEF tollából a legutóbbi napokban megjelent nagyobb terjedelmű monografiából (*Gróf Klebelsberg Kunó Életműve*, 315—318., 331—332. l.) átengedett részlet.

felsarjadó új nemzedéket egyenesen rá akarják nevelni ezekre az új feladatokra. Már a gyermekben egészen öntudatosan azokat a tulajdonságokat igyekeznek kifejleszteni, amely tulajdonságokra az új nemzeti feladatok utalnak».

Érthető ezek után, hogy Klebelsberg ismételten s lelkesedése fokának megfelelőleg nagyon behatóan foglalkozott a fasizmus gondolatvilágával és különös elismeréssel emlegette a nemzetnevelő Mussolini sikereit. A magyar ügy felkarolásáért érzett hála mellett főleg az építőmunka határtalan tisztelete volt állásfoglalásának legfőbb oka. Középutas politikus létére egyáltalán nem titkolta ilyen irányú szimpatiáit. Szó nélkül eltűrte ezért a liberális sajtó csipkelődéseit is, noha általában a sajtónak ezzel a részével elég jó viszonyt tartott fenn. Rossznéven vették, hogy ő, akit a politikában sokan «liberális tartalék» gyanánt emlegettek, minden politikai óvatosságot mellőzve dicsőítette a fasizmust. Amikor egyszer azt állította, hogy a fasizmus Olaszországban népszerű, az egyik liberális lap cikkírója epésen torkolta le, mondván: «Nem tudjuk, mert nincs sajtószabadság».

Kár volt e miatt idegeskedni: Klebelsberg a fasisztákkal együtt vallotta, hogy a fasizmus nem export-cikk. A fasiszta politikai módszerek átültetését nem tartotta indokoltnak vagy lehetségesnek. Egyszerűen tanulni akart a rendszertől azon a ponton, ahol véleménye szerint akadt tanulni és utánozni való. Pl. nagyon tetszett neki az a mód, ahogyan a fasizmus az egyén és az összesség viszonyát szabályozta. De arra, hogy nálunk a parlamenti forma valaha is megszűnjék, egyáltalán nem gondolt. Pedig különösen az első, de még a második nemzetgyűlés színvonalával is nagyon elégedetlen volt. «Mi magyarok — vallja — most nem tudnók parlamentarizmusunkat valamely más kormányzati rendszerrel felcserélni». Nem átplántálni akarta tehát a fasizmust, hanem mindazt eltanulni tőle, ami hasznos és egyben a sajátos magyar viszonyok között életképes lehetett.

Meg volt arról győződve, hogy a világháborúba (1914—1918) belebetegedett európai népek közül alapjában véve az olasz a legegészségebb. A nem olasz politikusok közül ő volt az első, aki Mussolini nagyságát felismerte. «Ha Isten élteni, — jegyzi meg — a XX. század első felének vezető egyénisége lesz». Örült annak, amikor megfigyelhette, hogy Mussolini küldetését már az európai közvélemény balszárnya is kezdi sejteni. De különösen örült a fasizmus felé irányuló szimpatiáknak. «Mi vagyunk az olasz fasizmusnak a külföldön legigazibb megértői és bámulói. Éppen ezt a megértést viszonozza a fasizmus a mi helyzetünk méltánylásával és erkölcsi támogatásával». Magyarországnak tehát ki

kell használnia a nacionalizmusnak és kultúrának azt a bőséges forrását, amely a legtisztábban a fasiszta olasz földön buzog. Olasz szimpátiáinak egyik legérdekesebb emléke az a nyilatkozat, amelyet Olaszországból visszatérve 1927. április 8-án egy akkor még külföldön elég ismeretlen, rossz papirosra nyomott, nagyon szerény kiállítású német pártpolitikai újságnak, a «Völkischer Beobachter»-nek adott. Klebelsberg már ekkor kifejti, hogy a faszizmus történetében két korszakot különböztet meg: az első, teljes győzelemmel záródó periódus vezető eszméje volt a bolsevizmus elleni harc; a második korszak az építő munkáé, beleértve az új állam felépítését is. Később ezt a korszakra osztást még emlegetni fogja. Az akkor még erős politikai harcban álló nemzeti szocialista párt számára röviden összefoglalja a fasiszta alkotó munka fontosabb mozzanatait. Külön kiemeli a kulturális, tudományos nagyvonalúságot és áldozatkészséget. A nyilatkozatot átvevő nemzeti szocialista újságíró sóhajtva fűzte Klebelsberg megállapításaihoz: mi mindent tudna a nemzeti szocializmus alkotni, ha már elintézhetne volna a marxista csőcseléket és ha már elsöpörhette volna velük együtt általában a parlamenti fecsegőket!

A lényegét abban foglalhatjuk össze, hogy Klebelsberg egyáltalán nem rokonszenvezett a diktatórikus államberendezéssel, de őszintén, fenntartás nélkül rajongott az alkotó munkáért. «A néptelen római Campagna és Sardinia benépesítése, a posványos és maláriás tengerpartok kiszáritása és művelhetővé tétele, gyarmatok szerzése, hogy a népfölösleget olasz földön lehessen elhelyezni, hadsereg, vízi és légi flotta, hogy Itália újból felvehesse Velence szerepét a Földközi-tenger keleti medencéjében, a Balkánon és a Levantén, a risorgimento befejezése után új, nagyszerű célok és ideálok a faszizmus által megteremtett neonacionalizmus jegyében» — mindez valósággal elbűvölte a részben hasonló eszmények felé törekvő magyar minisztert.

Klebelsberg és a faszizmus igen mélyreható kapcsolatára vonatkozólag két fontosabb irodalmi dokumentumunk van. Az egyik egy, már Klebelsberg halála után a «Gerarchia» folyóirat 1932. novemberi számában megjelent terjedelmes tanulmánya: *Elementi essenziali della teoria Mussoliniana*. Itt megismétli a faszizmus történetére vonatkozó, már említett felfogását a két korszakról: a harc és az építő munka periódusáról. A győzelem természetes és megérdemelt volt, elsősorban azért, mert a hatalomra törekvésből hiányzott a pártpolitikai öncélúság. Mussolini a hatalmat munkára, alkotásra való lehetőségnek fogta fel. Bámulatos éleslátással diagnosztizálta a Duce az olaszság igazi, alapvető szükségleteit s ezekhez mérten dolgozta ki programját. Nála egyébként minden

mindennel összefügg s minden intézkedésének végső értelmét a nemzet érdeke adja. Különösen kiemeli Klebelsberg a két sarkalatos probléma megoldása körül elért eredményeket: a népesedési és nemzetnevelői feladatok terén megfigyelhető nagy sikert. Az is nagyon hatott rá, hogy Mussolini a maga művéhez segítségül hívta a nagy nemzeti tradíciókat, a még mindig eleven történeti erőket, köztük a valóban nagyszerű római gondolat- és érzelemvilágot.

A másik dokumentum egy cikksorozata, amelyben az *Il Canto del Lavoro*-t, a fasiszta munka himnuszát értelmezi olvasóinak. Ez talán még érdekesebb, mert még mélyebb bepillantást enged Klebelsberg gondolatvilágába. Szinte ujjongva állapítja meg, mekkora belső rokonságot fedezett fel a fasiszta törekvések és az ő régebbi és újabb elgondolásai között. Pl. a munka himnusza a munka fogalmát épp olyan értelemben állapítja meg, mint ahogyan ő maga is mindig hirdette. A tág meghatározásba belefér a fizikai és szellemi munka egyaránt. A kommunisták csak a fizikai munkát, vagy legföljebb még a népbiztosok ideges lőtását-futását voltak hajlandók teljesértékűnek elismerni. Itt van a különbség a fasizmus és a kommunizmus között! A különbség egyúttal felsőbbrendűséget is jelent a fasizmus javára. A maga gondolatára ismer a munkahimnusz szép kifejezésében: «la patria si conquista» — a hazát áldozattal, munkával kell kiérdemelni, a hazára és a hazához méltóvá kell válni. «Micsoda életet lehelő, erőttől duzzadó nacionalizmus!»

Ez alkalommal is kiemeli, hogy a fasizmus nagy eredményei közül a legjobban mégis a népesedési politika terén elért sikerek ragadták meg lelkét. Bizonyára felrajzoltak emlékezetében azok az 1910 táján kidolgozott tervek, amikor az Alföld és a Dunántúl magyar többletével akarta a végzetes folyosót a Székelyföld felé benépesíteni. Magasztalja az olasz anyák termékenységét és azt a szent elhatározást, hogy e termékenység gyümölcset, az olasz munkás eleven erejét az új politika már többé nem hagyja szétszóródni a nagyvilágban, hanem összetartja — nem utolsó sorban a kitűzött nagy nemzeti célok megvalósítása érdekében. Klebelsberg úgy érzi, hogy a faj termékenységéből, az eleven erővel sarjadó életből fakadó imperializmusnál jogosultabbat el sem lehet képzelni. De e gondolata mögött is magyar probléma áll. Természetesen magyar imperializmusról akkor nem lehetett szó. De felvillant lelki szemei előtt az Alföld nagy üressége. «A neonacionalizmusnak volna népesedési és gazdasági téren egyik legnagyobb feladata, hogy megoldja a kérdést, hogyan tudunk természetes népszaporodásunknak itthon helyet adni s különösen az Alföld tereit emberrel és étellel megtölteni. A kivándorlás helyett több élet és munka itthon: ez lenne a Canto del Lavoro első

strófájának nagyszerű alapgondolata és ez legyen egyik alapmotívuma a magyar politikának is».

...Az Istituto Nazionale di Cultura Fascista felkérte őt, 1932-ben hogy tartson néhány előadást a faszizmusnak külföldi, főleg magyarországi értékeléséről. Először arról volt szó, hogy az előadásokat 1932 tavaszán tartja meg, azonban elfoglaltságára, a politikai viszonyokra és az alaposabb előkészület szükségességére való hivatkozással az olasz utat őszre halasztotta. Nagy lelkesedéssel készült a feladatra : még halálos ágyán, néhány perccel a katasztrófa előtt (1932. október 11) is olasz útiterveiről beszélt.

HUSZTI JÓZSEF

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

AZ OLASZ-MAGYAR IRODALMI KAPCSOLATOK JELLEMKÉPE

Régen túl vagyunk már azon, hogy az irodalmi hatásokban vagy — amint régebben mondták: kölcsönzésekben — valami adósságfélet lássunk, amely függőségi viszonyt teremt, vagy legalább kellemetlen érzést okoz a hatást «szenvedő» félnek, sőt sokszor annak is, amely a hatást gyakorolta. Az újabb irodalomszemlélet nem az adósságot, hanem a gazdagodást látja a hatás átvételében. Nem a hatást gyakorló fél fölényét érzi lényegesnek, hanem a hatást elfogadó fél helyes, dicsérendő, bár legtöbbször ösztönszerű «választását». Nemcsak az hódít, aki hat, hanem az is, aki hatást «nyer», hiszen új világ új erői nyílnak meg ezzel számára.

Ez az új felfogás, amelynek kialakításával nálunk főképp Thienemann Tivadar szerzett magának hervadhatatlan érdemeket,¹ rokonszenvesebb színben tünteti fel a hatások szervesen összefüggő rendszereinek a vizsgálatát is. Ilyen rendszer például az egy nyelven megjelent művek hatása egy más nyelven írt művek összességére. S ha ilyen problémákkal szembenzünk, akkor nemcsak azt kell kérdeznünk, mit fogadott el az egyik nemzet irodalma a másiktól, hanem azt is, hogy ez a folyamat a maga egészében milyen képet tükrözi az egyik s a másik nemzetnek s

¹ *Irodalomtörténi alapfogalmak*. «Tudományos Gyűjtemény», 105. 2. kiad. Pécs, Danubia, 1931.

egymáshoz való viszonyuknak. A gyakorolt s elfogadott hatásokból a két nemzet jellemképe rajzolódhatik ki és ez a hatáskutatásnak nem legkisebb értéke lesz.

A második világháború forгатagában a szemlélődő ember minden jelből a jövő titkát szeretné kiolvasni. Nemcsak a jelen tapasztalataiból, amelyek, mint minden emberi tapasztalat, csalfák és szűkkörűek. Hanem a sokszázados multból is, amelynek szélesebb területén az esetlegességek törvényszerűségekké nőhetnek, különösen, ha ez a terület egy nemzet íróművészeinek állandó és önkéntelen tanúskodása a nemzet ősi honvágyairól, eszményeiről és értékeiről. Ez a tanúságtétel minden «közvetlen» tapasztalatnál közvetlenebb és minden tapasztalati jellemzésnél jellemzőbb.

Ha végiglapozzuk Várady Imre nagy művét^a és hozzá olvassuk Berzeviczy Albert, Fest Aladár, Gerevich Tibor, Imre Sándor, Koltay-Kastner Jenő, Kardos Tibor, Radó Antal, Villani Lajos, Zambra Alajos és mások tanulmányait, szemünk elé kerekedik az időben az olasz-magyar szellemi érintkezések egész frontja. A XI. században hozzánk özönlő olasz egyházi hatás, a XIV. és XV. század humanizmusa, a XVI—XVIII. század sokféle olasz ösztönzései s végül a legújabb idők tervszerű olasz-magyar érintkezései e front egységesebb tagozódású szakaszai. Ha valaki arra kényszerítene bennünket, hogy a rövidség kedvéért láthatóbbá és egyszerűbbé testesítsük a kapcsolatok gazdag bonyolultságát, Szent Gellért szobrát állítanók a sor élére, míg körülötte Boldog Mór és a tatárjárást panaszló Rogerius mester mellékalakjait emelnők ki. Szent Gellérttől jobbra, megfelelő távolságban Mátyás király és Janus Pannonius körül a korai s a kései rinascimento nagyjai foglalnának helyet, köztük Bonfini és Vitéz János, de természetesen Zsámboky János, Dudith András s a többi «késő» humanistáink is. Aztán Balassi Bálint és Bornemisza Péter, a magyar Boccaccio-utánczók, Pázmány és a magyar ellenreformátorok közül Zrínyi Miklós alakja magasodnék ki, mint harmadik homlokzat-hordó szobor. A negyediket, Csokonaiét az olasz rokokó rózsafüzéres angyalputtói táncolnák körül s e füzérek körülfolynák Metastasio, Marino és az olasz komikus eposzírók aranyba vésett nevét. Ha folytatni akarók ezt a befejezhetetlen szoborsort, a távolban Arany János gigászi alakja merülne fel a «Megszabadított Jeruzsálem»-re s az «Örjöngő Loránt»-ra szögezett szemmel, még távolabb a Tormay Cecilé, Babits Mihályé. De itt már a tömegbe veszne a két fehér főalak ; csak azt látnók,

^a *La letteratura italiana e la sua influenza in Ungheria*. Roma, Ist. per l'Europa Orientale, 1933—34.

hogy a szoborsor vonala töretlen s valami, innen meg nem állapítható, biztos cél felé irányul makacsul.

A honfoglalástól s az első kalandozásoktól kezdve napjainkig nem szakad meg ez a vonal. S ahol ritkásabb, a XIX. században, ott a politikai kapcsolat vonala erősíti, a risorgimento legendás évtizedeiben. De a politikai kapcsolat nem egyoldalú, nem kizárólagos. S ez nemcsak a XIX. századra érvényes fontos ismertetőjele ezeknek az érintkezéseknek. A két nép sohasem igyekezett egymás meghódítására s közös határuk alig volt. A XIX. század derekáig Itália nem egységes; vele szemben egy területében csaknem mindvégig változatlan nemzeti állam áll, amelynek azonban más a gondja, mint hogy beleessen a nyugati nemzetek közös kelepchéjébe: fényes és eredménytelen itáliai hadjáratok ábrándjába.³ Ugyanez a hátsógondolatnélküliség jellemzi a két nemzet szellemi kapcsolatait. Ezért nem emel soha senki egyetlen hangot sem az olasz kultúra hatása ellen, mint a franciáknál, ahol Du Bellay és annyian mások féltik a nemzeti jelleget az olaszosság divatjától. Nálunk is az idegen módi ellen folyó küzdelem szinte egyedül csak az olasz befolyás frontjára nem terjed ki, mert ez nem makacs és nem «veszélyes», hiszen politikai lendület nincsen benne.

Eppen ezért mindjárt azt is hozzá kell tennünk, hogy az olasz hatás mindig inkább korszerű, önmagától adódó, adminisztratív és politikai pártfogásra nem szoruló befolyás. Szent István és keresztény utódai honnan várhatták volna természetesebben a keresztény tant minden irodalmi apparátusával együtt, mint Rómából vagy legalábbis Itáliából? S ha igaz is, hogy Nagy Lajos prerinascimentóját, Mátyás humanizmusát olasz rokoni kapcsolatok is előmozdíthatták, még igazabb, hogy ez csak siettette a folyamatot, mert a magyar nagyhatalom, az európai kultúra mindig meleg fészke nem lehetett volna el a renaissance nélkül és miért kereste volna azt másutt, mint ott, ahol első kézből vehette?

Más esetekben az írók egyénisége vagy a műfaj érdeke simította el az utat az olasz befolyás előtt. Lehetett-e Zrínyinek szerencsésebb ihletője, mint az a Machiavelli, aki, mint ő, egy balszerencsével és emberi önzéssel oly verejtékezve küzdő államot akart talpra erőszakolni? Az alföld puritán sivárságában színházi fény és égi zene után vágyódó lángelme hol találhatott volna olyan tökéletes kielégülést, mint a Bécsben trónoló, operaszerző papköltő, a «poëta caesareus» verseiben vagy Marino lovagnak minden földi bajt fitymáló, lenge képjátékaiban? A magyar költők

³ Nagy Lajos hadjáratának más, komolyabb indítóoka van, mint a «Drang nach Süden».

kétszáz éven át érzik parancsoló szükségét a hősköltemény felújításának s Zrínyitől Aranyig az olasz regényes eposz törzséről vágnak hozzá oltógallyat. Minden más megoldás eredménytelen lett volna.

Ha most a hatások főszálait húzzuk ki a gombolyagból, Itália a mi számunkra a kereszténység, az antik-kultusz, az életet megbecsülő, szép individualizmus,⁴ más szemszögből nézve a zene és a mese forrása. Hogy nekünk erre volt szükségünk, éppoly jellemző ránk, mint ahogy jellemzi olasz barátainkat, hogy ezt olyan fényes minőségben és lenyűgöző mennyiségben adhatták nekünk.

Középkori irodalmunk olasz írók — Szent Gellért és Boldog Mór — latinnyelvű műveivel kezdődik; a kultúránkat építő szerzetesrendek közül Assisi szentjének ferencesrendje, de már sokkal előbb a legrégebbi rend: a bencéseké s jóval később a talán legmagyarabbá vált rend: a piaristáké olasz gyökerű. A louvaini Mária-siralmat olasz dömés-kolostorban írta egy magyar szerzetes. Ám a magyar nemzetnek nemcsak a középkorban van szüksége teherbíró, szilárd kereszténységre, de mind e mai napig. Az természetes, hogy a katolikus ellenreformáció fegyvereit Rómában találják meg Pázmány és rendtársai, s Rómából, illetve Észak-Itáliából kel útjára a barokk lelkület és a barokk építészet. De az már jellegzetes, hogy Olaszország adja a protestáns hitében erősödő Erdélynek a socinianizmus tanait és első apostolait.⁵ S ha ettől el is tekintünk, a kereszténységnek azok a változatai, amelyek olasz eredetűek, oly gazdag árnyalásúak, hogy újra meg újra érdeklődést kelthettek s a vallásos igényt mindig korszerű lelki táplálékkal elégíthették ki. Az olasz ember írói és művészi érzéke is szerencsésen tevékenykedett ebben. Dantétól Papiniig hosszú a sor...

De az olasz jellemnek egy másik vonása is hozzájárult ahhoz, hogy az olasz vallásos és erkölcsi hatás könnyen átvehető legyen s hogy éppen a magyar vehesse át könnyű szívvel. Az olasz a természetet és az embert egymástól el nem választható, barátságos egységben látja és pontosan rajzoló, tiszta tekintettel figyeli meg. Ég és föld a lehetőség legszélső határáig összeolvad szemléletében. Szereti az életet, a fényt, a színt, a formát, az anyagot és szereti az eszményt, a mennybe vezető utat, a csodát. Képein is, de hétköznapi életében is összefolyik a kétféle érzés, amit ő így nem is igen érez kétfélének. Giuseppe Toffanin és Luigi Russo, ámbár ellenkező párton, nyilvánvalóvá tették, hogy az olasz

⁴ A dinamizmus bonyolultabb kérdését itt nem vetjük fel.

⁵ Egy lelkes és jeles pedagógusunk szerint a református iskolák növendékei-

ket legcélszerűbben a római irodalommal nevelhetik eszményi református magyarokká...

humanisták pogányság-kultusza és keresztény hite ritkán ütközött össze tragikusan.⁶ A nemzeti élet egészét átalakító Mussolini békét teremtett a pápasággal, hogy az olasz ember földi életét és földöntúli érdekét olasz szellemben egyeztesse. A több változatú (illetve a középkor elején különböző mélységű) kereszténységben élő magyar nemzetnek is meg kellett oldania ellentéteit úgy, hogy Krisztushoz való viszonya sérelmet ne szenvedjen s nyugalmas csillagként ragyogjon az ő örök harcai fölött. S azok a jellegzetes formák, amelyekbe a nálunk megtelepedő külföldi szerzetesrendek magyar földön ömlöttek, nemcsak az emberi alkalmazkodás szép példái, hanem talán nem egyszer az olasz életszemlélet és életszeretet sikerei is.

Az olasz nagyrabecsüli az élet hordozóját: az egyes embert. Nem érti meg az olasz lelket az, aki az izmusok mérlegén akarja megmérni. Az európai áramlatok olasz földön olyan gyökeresen átalakultak, hogy alig lehet felismerni őket. Az olasz romanticizmus csak egyike a kiáltó példáknek; a realizmus, a «l'art pour l'art»-elmélet s sok más irányzat sorsa támogatja ezt a példát. De az olasz individualizmus nem szűk és nem önző, hiszen az élet szépségéhez elengedhetetlennek tartja az eszményt, az áldozatot, a mások boldogságát is. Petrarca nem egyszer talált nálunk teljes zengésű visszhangra. Nehéz idők, szinte állandó elnyomatás és veszély kifejlészthettek ugyan az olaszban valami átmenti bizalmatlanságot és furfangot, de a lelke mélyén mindegyik idealista, aki realizmusát és gyakorlati érzékét mindig az idealizmus örömmel vállalt szolgálatába hajthatja. Talán az vezeti félre az olasz nemzetkép külföldi rajzolóit, hogy Dante nemzetének nem minden írója misztikus és nagyon kevés föllengzős: idealizmusa olyan csillag, amelynek nagyobb a magja, mint a gőzköre.

Az idealista magyar árnyalatokban eltér ugyan az idealista olasztól, de ő is individualista lényegének teljes fenntartásával az, — éppen azért idealista, mert e nélkül nem érezné jól magát s életének nem volna értelme. A különbségeket a más természetű harcok és szenvedések is magyarazzák. Mi egy szélesre nyílt európai térben védelmezhattük a kereszténységet és hazánkat; ők nagyon sokszor egy-egy várost s annak szűkebb érdekeit képviselték, s így a közösség fogalma, amely az egyénnel szembeszegült, más természetű lett, mint a mi közösség-fogalmunk.⁷ De a risorgimentót előkészítő évtizedektől fogva ez a különbség is elenyé-

⁶ Nem véletlen, hogy a kereszténység-pogányság harmonizálásában az olasz kultúrájú Tormay Cecil ment a legmesszebbre.

⁷ Érdekes összehasonlítani ebből a szempontból Machiavellit és Zrínyit.

szett s ma a két nemzet individualizmus-kollektivizmus mérlege úgy-
szólván teljesen azonos.

Ennek a mérlegnek két serpenyőjében fekszik s egyensúlyt tart a két nemzet antik-kultuszának egyéni és közösségi súlya is. Itália nemcsak a keresztény Rómát jelenti, hanem az antik Rómát is. Ha nyelvében nem is,⁸ honvágyaiban leglatinabb népe Európának a magyar, aki Horatius, Vergilius, Cicero és a történetírók alapos ismeretében szorítja szívére Rómát. Természetesen ez is csak egyik «metszete» a teljes, eleven Rómának: a *római jellem*, amelynek kialakításán Magyarország annyit munkált, mint akár a francia forradalom, csak békésebb eszközökkel. A Horatius Coclesek, Mucius Scaevolak, Brutusok, Gracchusok, Catok sorsában különösen ez a kettő vonzza a magyar író: a közért való élés, s ennek legcsattanósabb formája: a hős áldozata. Így egyetlen képletben egyesülhet individualizmus (a tragikus vagy másmilyen hős az egyszeri, utánozhatatlan ember) és kollektivizmus (mindent a közért!). Az egyik magára öltheti a szép gesztusok egész ornátusát s megzengetheti a megható szavak egész harangjátékát; a másik a rend, fegyelem, önfeláldozás utolérhetetlen leckéit adhatja az ámuló utókor-nak. Esztétikus és etikus látványt, az élet és a politika művészetét.

Ezen túl már alig is mondhatunk többet, — legalább olyasmit nem, ami benne ne volna az eddig mondottakban. A szép élet kedvelőinek mesére és zenére van szükségük, de a hőst is mesék érlelik és zenélő vers szárnyaltatja. A széphistóriák óriás százaléka Boccaccióban gyökerezik, ha latin közvetítéssel is jut a magyar írókhoz. De Mikes és Jókai is hű tanítványai a novellának. S ezek az olasz novellatémák nálunk is arra vannak hivatva, mint Angliában, hogy a legnagyobb íróművészek eljövételét böjtölgék ki és új meg új szimbolumleplet váltsanak.⁹ Az olasz epika tündéri és mesés elemeit pedig mindvégig szívesen érezte rokonnak a mesélő és tündérpálcára szoruló magyar. Annyi más közt csak Toldira és Árgirusra essék egy-egy tekintetünk.

Az élet józan megfigyelése és az, hogy az élet és a játék szétboncolhatatlanul összekeveredett, az olasz irodalomban ősi törvény, amely a reformáció korának Padovában tanuló ifjait¹⁰ az utcai komédián át éppúgy meghihleti, mint Pirandello XX. századi magyar bámulóit. A szín-

⁸ Valamikor a magyar Európának legdeákosabb népe volt. L. *La latinità della cultura ungherese* c. tanulmányunkat (Napoli, Ist. per l'Europa Orientale, 1938—XVI) s újabban NAGY ARTÚR cikkét («Debreceni Szemle», 1942 okt.), amely Sografi egyik vígjátékalakjáról, Valter

magyar tisztról szól. Ebben a magyar katona latin mondatai enyhén és rokonszenvesen nevetésre ingerlők.

⁹ L. *Európa és a magyar irodalom* (Bpest, 1942) 77. skk. ll. és jegyzetek.

¹⁰ Sztárai.

padi realizmus és a színpadi játékszerűség vagy meseszerűség összeférése teszi lehetővé a sok «drámai költemény» megszületését nagyjaink tolla alatt és azt, hogy mégis a deszkákra jussanak. Az olasz és a magyar drámaíró tudja, hogy a játékos elem éppúgy nem árt a realista megfigyelésnek, mint ahogy a földtől elrugaszkodó lendület sem teszi lehetetlenné, hogy a magasból még világosabban né lássuk a földi dolgokat...

És «Dalhon» magyarjai¹¹ ezért értik meg korán a kantáta és az opera jelentőségét, amely nem műfajonkívüli irodalom és nem alsóbbrendű irodalom: a pompakedvelő magyar és a zenélő magyar átlát a librettó viszonylag igénytelen szitáján, amely mögül a legmagasabb vágyak égi-földi fénye szűrődik: égi pompa aranygépezete lebeg a vox humana szárnyain.

Ahogy lassan előre haladtunk, egyre fokozódott az az érzésünk, hogy mindahhoz, amit olasz rokonától kapott, a magyar is mindig tett hozzá valamit. Legtöbbször valami lényegeset.

Az Itáliából folyton áradó kereszténységnek az érte küzdő magyar irodalmában is állandóbb medret biztosított. Keresztényisége egyénibb és komolyabb lett; több benne a felelősség és a büntudat keresése, mint bármely más nép kereszténységében. Dantenk ugyan nincs — melyik nemzetnek van?! —, de a Dantéhez legközelebb jutott Arany János a középkoron túl is a vallásos lélek egész felelősségét éreztetni tudta és misztikaellenes környezetben egészen átértette a dantei szellem csodáját. Nincs nemzet, amely, ha hazájára gondol, annyiszor kulcsolja kezét imádságra vagy szorítja össze meaculpázásra.

Bár Róma a legjogosabb örököse a római szellemnek, a magyar nemzet a «választott rokonság» talán még szentebb jogán alakítja ki magának római eszményvilágát. A római történelmet egyidőben jobban ismerte, mint hazája történetét, amelyet egyébként olasz humanista történetíró művéből olvasott legszívesebben. A római költőnek nemcsak gondolatait vette át, de ritmusát is, amit csak az ő nyelve, a magyar tehetett ily diadalmasan magáévá. Berzsenyi ismerete nélkül nem lehet ismerni az újkori Róma-eszmény egész lényegét, amelyhez a forma is úgy hozzátartozik, mint a Duce gondolataihoz aforisztikus ékesszólása.

Az individualizmus, a szép élet megbecsülése terén a magyar irodalom egész sor új árnyalattal egészíthette ki azt, amit az olasz testvértől kapott. Itt csak a végvári élet küzdelmes szépségeire vagy a Vörösmarty-féle

¹¹ *Comico-tragedia* (Kastner); Csokonai, Versegly stb.

bordal filozófiájára utalunk annyi más helyett.¹² A magyar ember esztétikai világnézete még az olasz olvasó számára is ad eredetit.

Ugyanígy megkereshetnők a meseittas magyar fantázia vagy a muzsikás magyar vers többleteit, ami mindezzel együtt megmutatná, hogy az olasz hatás fővonalai egybeesnek a magyar jellem fővonásaival. S ez természetes és mégis boldogító tudat mind a két nemzet számára.

Az érdeklődés, amellyel a mai olasz ember a magyar irodalom felé fordul, éppen ezért jellemzi az olasz lelket is. Legnagyobb hatása odalent a magyar regénynek és a magyar drámának van s mindjárt hozzávehetjük a magyar zenét is. De a mese és a zene nem magyarázza meg egészen ezt a sikert. Az ember és az élet símogató megfigyelése¹³ tetszik az olasz olvasónak az egyik s a másik műfajban is, s — ez talán majd később igazolódik még teljesebben — az is, hogy a magyar irodalom vallásos és esztétikai alaptörvényei kérlelhetetlen törvényszerűséggel érvényesülnek világi és realiztikus anyagon is. A két nép tudata mélyén lefényképeződik az irodalmi művekben is érvényesülő hasonló jellemképük s ez bont le minden akadályt egymás irodalmának megbecsülése előtt. Ez az olasz-magyar irodalmi kapcsolatok minden napi politikán túlmenő, örök jelentősége.

HANKISS JÁNOS

¹² L. *A magyar géniusz*. Bpest székesfőváros kiad., 1941. I. fej.

¹³ A pásztori költészet «realizálódásáról» 1. *Európa és a magyar irodalom* 144. l. stb.

MASSIMO BONTEMPELLI

Az olvasó mielőtt kezébe veszi Bontempelli egyik vagy másik művét, készüljön el arra, hogy ismeretlen világba lép, egy különös fantázia teremtette különös világba, amely azonban különössége, egyedülállósága ellenére is meglepő hasonlatosságot mutat a való világgal. «Novecentismo» — így nevezi Bontempelli azt a művészeti irányt, amelynek máig is ő a legnagyobb képviselője. Ez az irányzat, mint hajdan a futurizmus, amelyhez a rokonságnak nem egy szála kapcsolja, tudatosan szakít a multtal, elsősorban a közvetlen multtal, a XIX. század örökségével. A novecentismo szakítás a lélektani, a naturalista, az esztétizáló, a szentimentális regénnyel, e regény-formák módszereivel. A következő idézetből többé-kevésbé világos képet alkothatunk magunknak Bontempelli irodalmi eszményeiről: «Spesso ho invidiato l'architetto e il musicista, nell'opera dei quali il dato empirico fin dal principio scompare. Da anni vado compiendo sforzi nobilissimi per incitare i nuovi scrittori alla immaginazione attiva, alla invenzione del mito, alla narrazione come magia poetica, appunto per segnalare loro la più sincera via per allontanarsi dal dato empirico. La narrazione diventerà veramente morale, non col mettersi a rappresentare ed esaltare fatti o esistenze morali ma con la creazione di un sopramondo che sia staccato dal dato o una composizione di linee. Questo tentativo l'ho chiamato «novecentismo»... (*Avventura novecentista*). A tiszta irodalom e bámulatosan

tiszta hitvallása szerint az író feladata mítoszokat teremteni. Mint minden irodalmi áramlatnak, a novecentismonak is megvannak a maga elődei. Bontempelli Apuleiusra, Ariostora, Cervantesre hivatkozik, mint ilyenekre.

A valóság, — mondja, — mihelyt a költő művészté avatja, merő fantáziává válik, a valóságos világ mintegy újjáteremtődik az alkotó keze alatt. «L'autore, — mondja, — ha una sua concezione, che cerca di rendere nel modo più pieno, con i mezzi che gli sembrano più opportuni, creando così un'opera d'arte capace di vivere per se, del tutto staccato — come la creature viva dal corpo della madre — così da lui autore come dal mezzo che l'ha generata.» (*La Donna del Nadir.*) De az író teremtette mindenségben, a tiszta fantázia új és meghökkentő birodalmában ugyanazok a törvények uralkodnak, mint amelyek az élő lényeket és az élettelen tárgyakat kormányozzák. A törvények azonban néha kissé eltolódnak, hatáskörüket az író fantáziája olykor kiszélesíti, olykor megsűkíti. A mítoszban ilyenformán más történik ugyan, mint ami velünk és embertársainkkal nap-nap után meggesik, de a törvények azonosak. A költő mítosza, bár elszakadt a valóságtól, messzi fölötté lebeg, mégis a valóságot ábrázolja, de megtisztítva az esetlegességektől, a lényegtelenektől, a salaktól. Az író hivatása, mondja Corrado Alvaroról, a *L'uomo è forte* kitűnő szerzőjéről «...mettere a nudo il nucleo primigenio di quella realtà, ridurla alla sua nudità elementare.» (*Avventura novecentista.*)

A könnyebb megoldásokat kedvelő írók legállandóbb törekvése minél közelebb hozni az olvasót az íróhoz, a műhöz. A rossz író kiszolgálja az olvasót, a nagy író erőfeszítést követel tőle; a rossz író az olvasót írja meg, legfőbb célja, hogy az olvasó hősei egyikében-másikában magára ismerjen, — ezt olykor a nagy író is megteszi, de nincs benne köszönet, a nagy író sohasem hízeleg az olvasónak. Bontempelli, aki egyike a modern olasz irodalom legnagyobb íróinak, képletesen szólva, elvágja az olvasót az íróval összefűző szálakat. Alakjai nem élnek a húsból-vérből formált regényhősök szinte fizikailag érzékelhető, telített, duzzadó életét; — karikatúraszerűen, csupán egy-két vonással vázolja őket s ez a kevés számú, de lényeges, mindent eláruló vonás is inkább eltávolítja az olvasótól a hőst, mintsem közelebb hozná. Bontempelli írásaira sokkal inkább jellemző, ami hiányzik belőlük, mint amit megtalálni bennük, amit tagad, fontosabb annál, amit hisz. *La Famiglia del fabbro* a kisváros regénye. Ebből az oly érdekes, oly kifejező könyvből csaknem minden hiányzik, amit az olvasó megszokott, mint a kisvárosi regények elmaradhatatlan velejáróját, mégis a kisváros lelkét, lényegét, jellegzetes

levegőjét talán egyetlen munkában sem találja meg oly teljesen, mint a *La Famiglia del fabbro*-ban.

Bontempelli hősei első pillanatra egy távoli, egy idegen planéta lakóinak látszanak, legtöbbjükből hiányoznak az embert emberré tevő, az emberi fajra, az emberi állapotra jellemző vonások. Úgy emberek, ahogy a szó köznapi értelmében senki sem ember ; hihetetlen történetek hősei, érthetetlen szokások, szenvedélyek, furcsa gátlások rabjai. Ha olykor — pusztán véletlenből — olyasvalamit követnek el, ami bárkivel megtörténhetik, — cselekedetük rúgója más, mint a hétköznapi emberénél. És mégis ezek a groteszk hősök sokkal intenzívebben, sokkal mélysegebben emberek, mint mi, akiknek ösztöneit, tehetségeit, vállalkozásait szigorú és szűk korlátok közé szorítja a könyörtelen valóság.

Nincs még egy író a világirodalomban, akiből oly tökéletesen, oly végletesen hiányozna minden hajlam a vallomásra, a panaszkodásra, önmaga mutogatására. Nem fogadja bizalmasává vagy barátjává az olvasót, előkelő tartózkodással távol tartja magától. Hideg, szenvedélytelen író. Hasztalan olvassuk el szerelmi novelláit, Bontempelliről a szerelmesről, nem kapunk képet és épp így nem rajzolhatjuk meg művei alapján a családtag, a hazafi, a barát, a társadalmi lény, egyszóval az író emberi arcképét.

Az életrajzi körülményekben elhanyagolható felületi réteget lát, közömbösen elsiklik olyan jellemzési, leírási lehetőségek fölött, amelyeken más író két kézzel kapna, teleírt oldalak után is csak fájó szívvel fordulna el. «La biografia, — mondja, — ha uno scarsissimo valore per la conoscenza degli individui. . . » (*La Donna del Nadir.*) Hideg, éles tekintetű szeme az után a végső mag után kutat, amely minden cselekedet, minden érzés, gondolat, minden ösztön forrása, legbelső, legvégső lényege az embernek. A törvényszerűségnek azt a sajátos góciát keresi, amit köznapi nyelven egyéniségnek neveznek. Mit számít az, hogy valaki milyen tanulmányokat végzett, jó családból származik, vagy talált gyerek, mi a foglalkozása, mi a kedvtelése? — az életrajzi körülmények csak az anyagot szolgáltatják egy rejtelmes és lebíráhatatlan erőnek, mely mindent a maga hasonlatosságára formál. Az ember sorsa, az ember végzete : egyénisége, más semmi nem számít.

Vannak emberek, — mondja, — akik tizennyolc évesnek születnek, csapás csapás után sujthat le rájuk, életüket tizennyolc évesen élik le s ha százéves korukban halnak meg, akkor is lelkük mélyén, egyéniségükben, nem többek tizennyolc évesnél.

Van, aki minden ízében férj, noha csak hírből ismeri a családi életet ; van, aki agglegény, bár ötször nősült. Az egyik rabszolgaként, a másik

mint uralkodó látja meg a napvilágot, oly keveset számít, hogy az ostoba véletlen az uralkodót tette szolgává és a nyomorult szolgát uralkodóvá.

A világirodalom legbizarrabb életrajzát kétségtelenül ő írta: *Mia vita morte e miracoli*. Egyetlen szóval sem említi szüleit, gyermekkori benyomásait, nem beszél pajtásairól, a kéményseprőről, akitől félt, a dajkáról, akit szeretett, hallgat a szerelemről is, nyomát sem találjuk benne az életrajzok megszokott adatainak, részleteinek. Az egész önéletrajz voltaképpen másokkal történik, a szerző jelen van ugyan az eseményeknél, de tevékeny részt nem vesz bennük, valami titokzatos, kideríthetetlen módon mégis egyre érezzük jelenlétét. Miután elolvastuk az utolsó lapot is, úgy érezzük, hogy bár nem beszélt magáról, valamiképpen mégis jobban ismerjük, mint azelőtt. A művészet csodái a legmegfoghatatlanabbak.

Tagadhatatlan, hogy Bontempelli nagy kedvelője a paradoxonnak, munkásságában — regényein kívül novellákat, humoreszkeket, színdarabot, költeményeket, tanulmányokat írt, — jelentékeny helyet foglalnak el. *Paradoxon* kötete és a *Nadir asszonya* a legélvezetesebb olvasmányok közé tartozik. Mulatságos játékos ötletei azonban nem egy felelőtlenül, találomra csapongó elme szertepattanó szikrái. Paradoxont kiagyalni nem nehéz és nem nagy feladat, — a kitűnő francia esztéta Lemaître, mindenki számára használható mintákat ajánl, a szellemesség házi receptjeit, — de százzszámra írni s csupa olyat, mely békésen megfér egymással, nem lehet véletlen. Bontempelli paradoxonai kiegészítik, megmagyarázzák, továbbfejlesztik ugyanazt az alap gondolatot s összességükben egy szerves, jól átgondolt rendszer körvonalait adják. Egyetlen olyan ötletet nem találni, amely kiugrana a többiek által megszabott rendből, mely megzavarná a többiek bizarr, de törvényszerű összhangját.

A paradoxon voltaképpen játék a logikával, a logikának önmaga ellen fordítása, az ész vitája saját magával. A játék csak úgy sikerülhet, ha az író vagy gondolkodó nem hisz túlságosan a logikában. A paradoxon a logikának a logikával való kigúnyolása, a humor egyik leggazdagabb forrása. Az Egyesült Államokban szenvedélyes vita folyt, van-e joga az embernek teste egyik vagy másik részét eladni? Az eladás hívei azzal érveltek, hogy ha valaki eladhatja a haját, semmi ok nincs rá, hogy a manduláit ne adhassa el. Az ellenpártot nem győzte meg ez az okoskodás, a haját el lehet adni, mondták, mert az újból kinő, a mandulák viszont nem nőnek ki, ezeket tehát nem szabad eladni. Ez az érvelés csak azt bizonyítja, — mondja Bontempelli, — hogy a haját többször, a mandulát pedig csak egyszer lehet eladni.

«Il fumare, — mondja másutt, — non discendendo da alcuna animale occorrenza è soltanto dell'uomo come l'idea di Dio e il senso dell'infinito.» (*La Donna del Nadir.*) Máshol a szabadságról elmélkedik. Ha az embert bezárják a szobájába, többé nem szabad. A rabság tényét két körülmény határozza meg: a bezárást nem mi akarjuk és nem mi hajtjuk végre. De melyik a döntő e két körülmény közül? Ezt csak úgy tisztázhatjuk, ha próbaképpen bezárjuk magunkat kívülről egy szobába.

A leghatározottabb, a legkomolyabb hangon olykor képtelen és teljesen indokolatlan kijelentéseket tesz. Lépten-nyomon találkozunk írásai-ban ilyenszerű állításokkal, melyeket nem magyaráz, nem részletez, hanem élénk állít, mintha oly nyilvánvaló, oly közismert igazságról volna szó, mint a kétszer kettő. A hosszú szempilla oly tulajdonság «che nell'uomo denota un invincibile tendenza a dir bugie, e nella donna è segno di grande dolcezza e predestinazione alla morte per annegamento». Fölöslegesnek tartja akár egyetlen szóval is bizonyítani, hogy az őszinte emberek a meleget, a képmutatók a hideget szeretik. S abban sincs semmi kétség, hogy amióta föltalálták a Browningot, Garibaldi pisztolyával egy egeret sem lehetne agyonlőni. Mert «anche nelle cose fisiche si produce il fenomeno attivo della moda». Röviden közli velünk: az ember saját akaratából jön a világra s születése pillanatát mindenki maga választja. Sokan annyira kimerülnek a születés fáradsalmaitól, hogy az életben semmire sem marad erejük.

Az élet indokolatlan és magyarázhatatlan csodák szakadatlan sorozata. Legszellemesebb novellái egyikében a férfi és a nő, akik szeretik egymást, kétévi barátság után összeköltöznek. Két éven keresztül a nő minden délelőtt tíz órakor felhívta barátját telefonon. Az összeköltözést követő délelőtt tíz órakor a nőt erős nyugtalanság fogja el, nem bír ellenállani megrögzött szokásának, a telefonhoz megy és felhívja barátja lakását. A férfi a nő mellett áll és tréfából füléhez emeli a másik hallgatót. Rémülten néznek egymásra: a felhívott állomásról világosan hallani a férfi hangját. Egy másik novellájában, egy hajó utasai között ismeretlen betegség tör ki. A beteget leküzdhetetlen kényszer fogja el, hogy oda- verje a fejét, ahol olajat lát. Senki sem tudja megmagyarázni, hogy az egyik utas, akin a rejtelmes betegség jelei félreérthetetlenül megmutakoznak, miért ugrott a tengerbe? — Egy öreg tudós oldja meg a talányt: — a beteg művelt ember volt, akinek emlékezetében élénken élt a közhasználatú hasonlat, — a tenger síma volt, mint az olaj.

Néha azonban a felettünk uralkodó titokzatos és következetlen erő játékos véletlenből átvedlik könyörtelen végzetté, mely oktalanul sujt, de sohasem téveszt célt. *Gente nel tempo* című regényében egy család

történetét meséli el. E családnak az a végzete, hogy minden öt évben meghal egy tagja. A végén ketten maradnak, szemben a végzettel, két nővér : Dirce és Nóra.

A regény címe tárgyát is pontosan kifejezi. Az idő észrevétlen múlik az ember fölött, míg egyszer eszébe nem jut megkérdezni, hány éves, míg egyszer rá nem dőbben az öregségre, rettegni nem kezd a haláltól. Mi történne, ha mindig, ha szüntelenül éreznék az időt? — Erre a kérdésre ad paradox választ Bontempelli regénye. A két nővért oly erővel szállja meg az idő érzése, hogy miközben a félelemtől tébolyultan rohannak a kikerülhetetlen vég felé, a félelem és az idő bűvöletében nem mernek, nem tudnak élni. Abban a pillanatban, hogy ráeszmélünk az időre, egyszersmind kicsúszunk belőle.

Bontempelli egyik legkedvesebb problémája az idő. Tulajdonképpen idő nincs, — mondja, — Az emberek összetévesztik az időt a térrel. Miközben testünk mozdulatlan, a tér állandóan közeledik felénk. Az éjszaka tere közeledik, a nappalé távolodik. Ezt azonban senkinek sem sikerült megfigyelnie, így kénytelenek voltunk fölitalálni az időt. Idő tehát nincs, s ha nincs, megszűnnek összes gyászos következményei is a gyarlóság, az öregség, a félelem, a megbánás. Aki tehát bebizonyítja, hogy nincs idő, az emberiség legnagyobb jótévője lesz, mert megszüntetvén az okot, eltünteti a következményeket. Az idő maga a kétségbeejtő reménytelenség. Kicsúszni a térből s az idő igézetében élni az élet legiszonyatosabb kalandja. Ezt a minden másnál nagyobb kalandot írta meg Nóra és Dirce szomorú történetében, ebben a sátáni regényben, melyben bizarr tehetsége teljes pompájában, teljes érettségében bontakozik ki. A tiszta regénynek, a tiszta művészetnek, úgy, ahogy Bontempelli elképzelte s ahogy emberileg egyáltalán elképzelni lehet, legnagyobb példája ez a regény s a hozzá szellemben, felfogásban hasonló másik gyönyörű mítosz, az *Il Figlio di due madri*.

A La Famiglia del fabbro egy másik oldaláról mutatja meg Bontempelli regényírói tehetségét. Ez a regény csaknem tökéletes megoldása az egyik legnehezebb írói feladatnak. Hány meg hány író vérzett el a próba közben, megírni a kisvárost, életre kelteni a kisváros furcsa, sűrű, sokszor nyomasztó hangulatát. Hányan fogtak neki e feladatnak óriási írói apparátussal, a részletek bőséges halmozásával s mégis csak egy töredékét teremtették meg annak a különös, zárt világnak, amelyet teljes egészében, minden lappangó lehetőségével, szeszélyes törvényszerűségével megleglünk Bontempelli regényében. Bontempelli kevés anyaggal dolgozik, a regény mégis él, mégis megadja, amit sok realiztikus részlettel megtömött regény képtelen megadni: az élet lehelete csap arcunkba

olvasás közben. Érezzük, hogy amit elmond, ha még oly hihetetlen, oly valószínűtlen is, végső lényegében igaz.

Mi lehet a siker titka? — Bontempelli más oldalról ragadta meg témáját, mint a kisvárosok egyéb krónikásai. Az életrajzi körülmények inkább elrejtik, mint mutatják az egyént, ehhez hasonlóan egy közösség, — jelen esetben egy kisváros életére, — sem a külső körülmények jellemzők: a lakosság foglalkozása, a község fekvése, gazdasági helyzete, politikai állásfoglalása, hanem valami mélyebben rejlő azonosság, amit valamennyi megnyilvánulásában felfedezhet a kutató szem: — egy sajátos életstílus, amely egyszer valamikor kialakult, azóta úgy kapja készen mindenki, mint a haja színét vagy a fejformáját. Az életstílus századok öröksége, századok súlya, amely ránehezedik az emberre, nyomásától millió közül egy, ha menekülni tud. Vannak országok, melyekben a régi helyét egy tökéletesen új rend foglalta el, más eszmékkel és más értékrendszerrel, — hasztalan: az életstílus nem változott meg. A *La Famiglia del fabbro* a kisváros életstílusát mutatja be, közvetlenül, magyarázat nélkül, úgy, ahogy szavakkal meg sem lehetne közelíteni, megnyilatkozás közben.

Fejlődés és regény, ez a két fogalom az utóbbi évtizedekben szinte szétválaszthatatlanul összeforrt. Bontempelli hősei nem fejlődnek, életük értelmét nem a lelki vagy anyagi természetű gazdagodás vagy szegényedés folyamata adja. Változatlanul, mintegy örökbe adottan állanak az időben. Sok írásában találkozunk azzal az ötlettel, hogy az Isten tulajdonképpen nem embereket, hanem szobrokat teremtett. Az emberek tökéletesen szobrok, akikből hiányzik a mozdulatlanság. Ebből a hiányból származnak szörnyű hibáik is: a beszéd, a gondolkodás, a szaporodás. S amint hősei nem fejlődnek, történeteik sem folyamatosak, nincs irányuk, csak lényegük van, valami végső mondanivaló, amit szavakkal nem lehet kifejezni.

Az utóbbi években sok szó hallatszott a regény forradalmáról. Az átalakulást még nem tudjuk felmérni, annyi azonban már most bizonyosnak látszik, hogy új regény csak egy új szemléletben fogalmazódhat meg. Ez az új szemlélet adva van Bontempelli munkáiban, idegen szóval fejezhetni ki legtalálóbban: szubsztanciális szemlélet. Az egyéniségnek van valami végső, közölhetetlen, gyakran megközelíthetetlen, önmagával mindig azonos, tehát változhatatlan magva. Ez a végső egység lényege szerint tevékenység, tevékenysége az alkotás, a megnyilvánulás. Bontempelli ezt az egyedüli valóságot, a lélek legmélyén munkálkodó örökké tevékeny szellemet akarja kifejezni, egy egyéniség és ennek hasonlóságára a *La Famiglia del fabbro*-ban, — egy életstílus szellemét. Ezért látja

felületi jelenségnek a logikát, a fejlődést, az életrajzi körülményeket, ezért ad önkényes meghatározásokat emberekről és dolgokról. Az egyedüli valóság a tiszta szellem — lo spirito attuale — a jelen szellem, Gentile a ma élő legnagyobb olasz filozófus szavaival. A «jelen szellem» egyben tiszta cselekedet is; örök tevékenységében saját maga teremti saját magát, egyidejűleg maga teremtette törvényeivel, tehát maga teremti végzetét is. A kisváros végzete: életstílusa, amelyet erején felül állana megváltoztatni; az ember végzete: egyénisége. Bontempelli írásainak egyetlen tartalma, egyetlen igazi értelme a fantázia, amelyben megtermettek. S ez a fantázia klasszikus, a szó legnemesebb, legvégletebb értelmében. Makacs lényegre törekvése éppúgy klasszikus, mint pontos, világos, ideges, minden líraiságtól mentes stílusa vagy gondolatai. Más mint klasszikus író nem írhatta volna le: — «L'uomo incapace d'immaginare il finito, ha creato nella propria mente l'infinito.»

KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MUNKÁSPROBLÉMÁK FASISZTA MEGOLDÁSA

A nemzetek életét átalakító forradalmi változások mindig kihatnak a többi országokra, szenvedélyeket kavarnak föl, bírálatokat váltanak ki, sőt belpolitikai hatóerővé is válhatnak. A fasiszta forradalom is Európaszerte hatásokat és ellenhatásokat váltott ki. Hosszú időn át úgyszólván egyedülálló jelentőségű politikai szenzációként hatott. Magyarország kezdettől fogva nem a politikai szenvedélyek által meghatározott nézőszögből szemlélte az olasz újjáalakulást. A fasizmus megismerésére törekvő magyar kutatókat mindig az őszinte tanulmánygyás vitte Itáliába. Sohasem szégyeltük bevallani, hogy az új Olaszországtól tanulni akarunk. Íróink, kutatóink sokat és nagyon alaposan foglalkoztak a fasiszta Itália problémáival.

Mégis messze vagyunk még attól, hogy az olasz szindikális-korporatív rend mibenlétét a maga teljes valóságában átértő magyarnyelvű szakirodalommal dicsekedhetnénk. Nem azért, mintha idevágó szakmunkáink hiányoznának. Az olasz megoldások *iránya* más, mint a miénk. Mekkora a különbség például a bonifica integrale és a földreform között! Sokszor állunk szemben olyan problémákkal, amelyek olasz szemmel nem is problémák, mert teljesen maguktól értetődők és természetesek. Ezeket a vezető olasz szakirodalom természetesen nem tárgyalja, velük a törvénytövegek sem foglalkoznak. Olasz szakmunkák, törvénytövegek fordítása, ismertetése tehát önmagában nem vezet

célhoz. És a magyar kutatók figyelmét teljesen elkerülhetik az olasz szakirodalom által alaposan kidolgozott, törvényes rendezést nyert nagyfontosságú részletkérdések is, ha történetesen a középosztály és nem a munkásság szemszögéből vizsgálják a kérdéseket. A magyar munkás legtöbbször éppen azokra a kérdésekre nem kap feleletet az olasz vonatkozású magyar szakirodalomból, amelyek legjobban érdeklik: Választás vagy kinevezés útján történik-e az olasz munkásszervezetek vezetőhelyeinek betöltése? Mi az olasz munkásvezetők feladatköre? Hogyan folynak le a munkaadókkal való tárgyalások? Mit nyújt az olasz társadalmi biztosítás? És így tovább. Mindehhez hozzájárul az, hogy a szindikális-korporatív rend kibontakozása annyira sajátosan kiformált «korporatív» szellemi klímát kívánt meg, hogy idegenek csak akkor tudnak fesztelenül beilleszkedni ebbe a klímába, ha hosszabb időn át élnek benne és a «korporatív atmoszférát» egész életrendjük szellemi táplálékaként szívják magukba.

A korporatív rend a liberális állami és társadalmi rend teljes ellentéte. Olasz megoldás, érthető tehát, hogy sok tekintetben idegen a mi ugyancsak antiliberalis irányban kibontakozó új magyar közösség-szemléletünktől. Az őseredeti magyar gondolkozásmód azonban alapjában véve nem áll távol az új olasz megoldások szellemétől. Az olasz reform leglényegesebb újítása társadalmi szervezetek — szindakátusok — bekapcsolása az állam munkájába, a dolgozó társadalom állami elismeréssel történő nemzeti jelentőségű megszervezése. Az államélet alappilléreit alkotó önálló jelentőségű társadalmi erőközpontok történelmi magyar példái: vármegyéink. Míg azonban a vármegye a középkor szülötte és a helyi, közigazgatási jellegű feladatok ellátásán kívül évszázadokon át elsősorban nemzetvédelmi és politikai jelentőségű szerepet töltött be, a mai olasz élet alapjaiul szolgáló szindakátusok és korporációk a modern civilizáció által felvetett új nagy problémáknak, a tőke és a munka alapkérdéseinek megoldására hivatottak. A szindikális-korporatív rend teljes átértéséhez tehát a jogszabályok és a szakirodalom ismeretén és az új olasz szellemi atmoszférába való beilleszkedésen kívül a modern gazdasági és munkásproblémák és a megoldásukra szolgáló korszerű lehetőségek ismerete is szükséges.

Ennek az utóbbi szükségességnek az alapulvételével próbálunk röviden az olasz munkásproblémák néhány kérdésével foglalkozni. Nem célunk azúttal az összes munkásproblémák fasiszta megoldásának felvázolása. Csupán három alapvető fontosságú gyakorlati kérdés, a kollektív szerződések szerkesztése, a munkaközvetítésügy és a társadalmi biztosítás bemutatását tekintjük feladatunknak.

A kollektív szerződés a munkaadó- és munkásszervezetek között a munkaviszony szabályozása tárgyában létrejött állami elismerésben részesülő szabad megállapodás. Hatálya, kötelező ereje kiterjed a szerződésben meghatározott területi illetékességi körön belül az érdekelt szakma vagy munkaág kötelékébe tartozó összes munkaadókra és munkásokra. Kollektív szerződések vonatkozhatnak országos érvénnyel egy-egy munkaágra, kiterjedhetnek egy-egy megyére, járásra vagy zónára és kiterjedhetnek egy-egy cégre vagy a cégek csoportjára is.

A kollektív szerződések hivatalos közzétételét meglehetősen hosszadalmas eljárás előzi meg. Az ipari szervezeteknél egyedül a federáció, a mezőgazdaságnál mind a konfederáció, mind a federáció alkothatnak kollektív szerződéseket. Ez a megkülönböztetés annak a körülménynek velejárója, hogy a mezőgazdaság federációi nem foglalkozási, hanem társadalmi kategóriákat képviselnek. Ezeket a kategóriákat jóval nehezebb egymástól élesen elválasztani, mint az ipari konfederációk foglalkozási kategóriáit.

A kollektív szerződéseket tehát rendes körülmények között az elismert szakegyesület, a federáció köti, pontosabban a federáció elnöke, vagy — és ez az általános eset — az általa kijelölt megbízott.² A tárgyalások vezetésével és aláírásával megbízott egyén rendszerint a megyei szindikátus elnöke (munkásszervezeteknél titkára). A megbízott azonban nem hivatalánál fogva, hanem kifejezetten mint személy szerint megbízott, a federáció elnökének nevében vezeti a szerződés kötésével kapcsolatos tárgyalásokat.

Ha valamely munkaadói szindikátus a munkások megfelelő szervezete részéről felszólítást kap kollektív szerződés alkotására, a tervbevett kollektív szerződésre vonatkozó nézeteit írásba foglalva a megyei **únió** közvetítésével megküldi saját federációjának. A federáció elnöke az általa, vagy a federáció illetékes tisztviselője által kijavított és megjegyzésekkel ellátott szöveget «tárgyalásra» (delega a trattare) megküldi a szindikátus elnökének. Ugyanez történik párhuzamosan a munkások szervezetei részéről is.

Ezután következik az eljárás érdemi része, amelynek során a szin-

¹ Az előadó a kollektív szerződésekkel kapcsolatos eljárások technikáját 1936-ban Rómában tanulmányozta. E fejezetben jórészt akkori helyszíni tanulmányainak eredményét közli.

² V. ö. *I dieci anni della Carta del Lavoro* Roma, A. XV. La pratica della contrattazione collettiva.

dikátus elnöke a federáció elnökétől személy szerint kapott megbízatása alapján felveszi a tárgyalás fonalát a párhuzamos federáció által megbízott másik tárgyaló féllel. A közös egyetértéssel megállapított szöveget a szindikátus elnöke — ismét az únió közvetítésével — megküldi az illetékes federációnak. Abban az esetben, ha a szerződésszöveg ellen nem merül fel kifogás, a federáció elnöke a már előbb megbízott tárgyaló felet, a szindakátus elnökét, megbízza a szerződés szövegének aláírásával. Az aláírás megtörténtével a szerződéskötés eljárása befejeződött. Mielőtt azonban a szerződés a megyei hivatalos lapban, vagy — országos érvényű szerződés esetén — a korporációk minisztériumának hivatalos lapjában való közzététele által általánosan kötelező erejűvé válnék, a szerződésszöveget — aláírva — megküldik a konfederációnak. A konfederáció kellő felülvizsgálat megejtése után a szerződést átteszi a megyei únió elnökéhez azzal a rendeltetéssel, hogy azt helyezze letétbe a főispáni (megyefőnöki) hivatalban (Prefettura).

A főispáni hivatal a közzététel előtt még egy utolsó ellenőrző fórum, a *korporatív felügyelőség* (Ispettorato Corporativo) bírálatának bocsátja alá a szerződést. Ilyen felügyelőség nem megyénként, hanem kerületenként működik (pl. Piemont, Emilia stb.) és közvetlenül a korporációk minisztériumának szerve. Különleges feladata az összes hatáskörébe tartozó kollektív szerződéseknek az állam célkitűzései szempontjából való felülvizsgálása és a felügyelet a szerződések végrehajtására.

Ha a tárgyalások folyamán munkaadók és munkások nem tudnak közös egyetértéssel megállapodásra jutni, azt — érveik felsorolása mellett — közös felterjesztésben (verbale di mancato accordo) jelentik az illetékes federációknak. Az egyeztető tárgyalás ezután a federáció, illetve a konfederáció ülésteremeiben folytatódik. A tárgyaló felek itt az illetékes munkaadó- és munkásfederációk, vagy a konfederációk elnökei, illetve megbízottai. Meghívják azonban az első tárgyaláson résztvett érdekeltet is. Abban az esetben, ha az ellenkező szempontokat most sem sikerül összeegyeztetni, a tárgyalás folytatását átteszik a korporációk minisztériumához. A vitázó felek rendszerint ugyanazok, mint az első és második tárgyaláson, a különbség mindössze annyi, hogy egy magasabb tekintély, a miniszter megbízottja, képviseli az egyeztető szempontokat. *A minisztérium nem dönt, csupán békéltet.* Idáig azonban igen ritkán jutnak el a vitás ügyek, rendszerint már a federáció meghozza a döntést. Ha maga a minisztérium sem tudja befolyásával adott esetben a megegyezést létrehozni, a vitás ügy tárgyalását átteszik a munkaügyi bírósághoz (Magistratura del Lavoro). A munkaügyi bíróság végérvényesen, ítélettel dönt.

A kollektív szerződések érvénybeléptével egyidejűen mindazok az egyéni munkabérszerződések, amelyek a munkásokra nézve a vonatkozó kollektív szerződésekben meghatározott feltételeknél kedvezőtlenebb feltételeket állapítottak meg, automatikusan érvényüket veszítik. A kollektív szerződés minimális munkabért, minimális szabadságolási időt, minimális végkielégítési összeget stb. határoz meg. A munkásokra nézve a kollektív szerződés feltételeinél kedvezőbb egyéni szerződések kötésének természetesen nincs akadálya.

A kollektív szerződések általában a munkásoknak a munkával összefüggő összes életviszonyait szabályozzák. Az iparban a kollektív szerződéseknek feltétlenül ki kell térniök a következő kérdések szabályozására:³ *a)* a munkásfelvétel, a felvétel alkalmával a munkástól megkívánt okmányok, *b)* a női és gyermekmunkások munkavégzése, *c)* a felvételi orvosi vizsgálat, *d)* a próbaidő, *e)* a munkaidő, *f)* a munkafelfüggesztések és megszakítások, *g)* az ünnepnapok, *h)* az akkordmunkák rendje, az akkordbértarifák, *i)* a rendkívüli éjjeli vagy ünnepnap végzett munkák díjazása, *j)* az áthelyezések, *k)* szabadság engedélyezésének esetei, *l)* katonai szolgálat vagy a pártmiliciában végzett szolgálat esetére szóló jogok, *m)* a kölcsönös biztosító pénztárakba való beiratkozás, *n)* a hivatali alárendeltségi viszony, *o)* az üzemi helyiségekbe való be- és kilépés, az arra vonatkozó engedélyek, *p)* a távolmaradás, *r)* az anyag- és szerszámkiadás és megőrzés rendje, *s)* a leltárellenőrzések, *t)* fegyelmi szabályok és büntetések, *u)* felmondás vagy elbocsátás, *v)* a munkaviszony megszűntével és a halál esetén járó végkielégítés, *z)* a munkás helyzete az üzem tulajdonjogának átruházása esetén, *x)* eljárás, panasz, munkaviszály esetében.

Az országos szerződések (contratti collettivi nazionali) természetüknél fogva nem tartalmazhatják a minimális munkabértarifákat. Ennek a hiánynak pótlására — rendszerint megyénként — a helyi viszonyok igényeihez szabott, kiegészítő (contratti integrativi) szerződéseket kötnek. A mezőgazdaságnál a munkabérek meghatározása a foglalkozási ágaknak egészen a részletekbe menő kategorizálása alapján, járásonként történik.

A kollektív szerződések lejártát a szerződés szövegének feltétlenül fel kell tüntetnie. A szerződést rendszerint évről-évre hallgatólagosan megújítottnak tekintik, ha a lejárat ideje előtt legalább három hónappal a szerződéstköthető felek valamelyike részéről nem érkezett be felmondás.

³ *Guida per il Dirigente Sindacale*. Roma A. XVII. Az ipari munkások fasiszta konfederációjának kiadása. 66—67. 1.

A Carta del Lavoro a munkaközvetítésre vonatkozóan a következő alapvető jelentőségű irányelveket állapítja meg:

a) A munkaközvetítés közérdekű funkció és ennek megfelelően az állam felügyelete és ellenőrzése alá tartozik (XXII. kijelentés),

b) a munkaközvetítő hivatalok irányítását egyenlő számban munkaadókból és munkásokból álló korporatív szervek lássák el (XXIII. kij.),

c) a munkaadók csak a munkaközvetítő hivatalok útján vehetnek fel munkásokat (XXIII. kij.),

d) a munkaközvetítő hivatalok feladata a szorosan vett közvetítésen kívül a munkanélküli munkások szakmai képzése és átképzése, a munkások szaktudásának és erkölcsi értékének tervszerű emelése is (XXIV. kij.).

A megállapított irányelvek alapján először az 1928. március 29-i királyi rendelet foglalja egybe a munkaközvetítésre vonatkozó rendelkezéseket. A munkaközvetítő hivatalok a munkások szindikális szervezetei mellett működnek. Irányításuk egyenlő számban munkaadókból és munkásokból álló bizottságok útján történik. Tisztviselőkaruk a munkásszindikátusok vezetőségeiből kerül ki, mert a közvetítőknek a szorosan vett munkáhozjuttatáson kívül is szerves támogatásban kell részesíteniök a munkanélkülieket. Ismerniök kell tehát a különböző munkáskategóriák szakmai készültségét és különleges igényeit. A munkaközvetítő hivatalokon kívül történő mindennemű közvetítés — az ingyenes munkaközvetítés is — tilos. A magán- és az egyesületi munkaközvetítők számára egyedül a házi cselédek közvetítése marad meg.

Az egységes eljárás biztosítása céljából 1930 óta a megyeszékhelyeken *központi hivatalokat* állítanak fel. Az 1934. október 18-i királyi rendelet értelmében ezek a központi munkaközvetítő hivatalok a megyei korporatív gazdasági hivatalok mellett működnek. A munkások szindikális szervezetei mellett lévő munkaközvetítő hivatalok, mint a központi hivatal *szakosztályai* működnek tovább. Gondoskodás történik a periferiális tagozatok kiépítéséről is. *Munkaközvetítő kirendeltségeket* szerveznek a fontosabb ipari központokban az ipari munkások számára. Mezőgazdasági viszonylatban a mezőgazdasági munkásszervezet *községi szindikális vezetői*, mint községi közvetítők és az irányításuk alatt működő hivatalok látják el a munkaközvetítést.

Lényegében ez a munkaközvetítésügy fejlődése egészen 1937-ig. 1937. december 22-én a központi korporatív bizottság megszünteti a paritásos bizottságokat és egyedül a munkások szindikális szervezeteire

bízva a munkaközvetítést. A határozat indokolása szerint a munkások szindakális szervezetei «bebizonyították, hogy teljes mértékben alkalmasak a munkaközvetítés feladatainak ellátására». Maga a Duce ugyan ezen az ülésen határozottan kijelenti, hogy a munkaközvetítés «tipikusan» szindakális jellegű tevékenység.⁴

A központi korporatív bizottság határozata értelmében az 1938. december 21-i királyi rendelet szervezi újjá a munkaközvetítésügyet. Az új törvényes rendelkezés lényeges vonásai a következők :

a) *Szervezet.* A munkaközvetítés a nemzeti termelés és az állam céljait szolgáló közérdekű tevékenység. Teljesítésére a munkások szakmai egyesületei nyerne megbízást. A munkaközvetítésügy felügyeletét a korporatív felügyelőségek útján a korporációk minisztériuma látja el. A munkaközvetítők hivatali működésük közben közhivatalnokok. A legfőbb ellenőrzés és irányítás feladatát a korporációk minisztériuma mellett szervezett központi munkaközvetítésügyi bizottság látja el. A bizottság elnöke a korporációk minisztere vagy államtitkára, tagjai a fasiszta pártnak, a belügy- és külügyminisztériumoknak, a belső vándorlási és a telepítésügyi kormánybiztosságnak, a munkaadói és a munkavállalói konföderációknak és a Megelőző Biztosítás Országos Fasiszta Intézetének képviselői, valamint a korporációk minisztériumának illetékes főigazgatója és osztályvezetője. A központi korporatív bizottság irányítása alatt a megyékben a korporációk tanácsainak elnöki bizottságai látják el az ellenőrzés és az általános irányítás munkáját. A munkaközvetítésügy költségeinek fedezésére külön alap létesül a munkaadók és a munkások konföderációinak, valamint a Megelőző Biztosítás Országos Fasiszta Intézetének arányos hozzájárulásaiból.

b) *A munkaközvetítés rendje.* Munkás, vagy munkások elbocsátása esetén a munkaadók kötelesek öt napon belül bejelenteni a változást az illetékes munkaközvetítő hivatalnak. Hasonló kötelezettség terheli a munkásokat is. Munkások felvétele csak a munkaközvetítő hivatalok útján történhetik. A munkaadók általánosságban nem jogosultak arra, hogy személy szerint válasszák meg munkásaikat. Felvétel alkalmával szám szerint kell kérniök az új alkalmazottakat a munkaközvetítő hivaltól. A munkarábocsátás a munkaközvetítő hivatal listáira felvett egyenlő képesítésű munkások közül pontosan meghatározott rend szerint történik. Előnyben részesülnek a következők : azok a közvetítést kérők, akiknek családja szükséget szenved, a sokgyermekesek, a régebbi idő óta munkanélküliek, a szindikátusi tagok, a fasiszta párt tagjai, a hadi

⁴ «Lavoro Fascista» 1937. dec. 23.

érdemeket szerzettek, azok, akik a fasiszta forradalmi mozgalmakban kitüntették magukat, végül a külföldről hazavándoroltak, ha első esetben kérnek alkalmaztatást. A munkaközvetítő hivataloknak természetesen mindig a munkaadók kívánsága szerinti képesítésű munkásokat kell munkára bocsátaniok. De helyt ad a jogszabály kivételes esetekben a személy szerinti kiválasztásnak is. A korporációk minisztere rendeleti úton határozza meg, milyen természetű munkák ellátására jogosultak a munkaadók «a termelés érdekében» a munkaközvetítő-hivatalok listáira felvettek közül személy szerint megválasztott munkásokat alkalmazni. Ugyancsak a termelési érdekek szolgálatában a munkaadók közvetlenül, a munkaközvetítő hivatalok megkerülésével vehetnek fel munkásokat abban az esetben, ha a szabályszerű felvételi eljárás okozta késedelemből az üzemre kétségbevonhatatlanul igazolható kár háramolna. A munkaadó az ilyen közvetlen alkalmazást az ok feltüntetése mellett haladéktalanul jelenteni köteles a munkaközvetítő hivatalnak.

c) *Büntető rendelkezések.* Aki jogszabályellenesen munkaközvetítő funkciót végez, 5000 líráig terjedhető pénzbüntetésben részesül, aki pedig jogellenes munkaközvetítésért díjazást is elfogad, annak büntetése a pénzbírságon kívül egy hónapig terjedhető elzárás. Azok a munkaadók, akik a munkaközvetítő hivatal megkerülésével vagy magánközvetítő útján vesznek fel munkásokat, a szabálytalanul alkalmazott munkások után egyenkint 50—300 líra, összesen legfeljebb 5000 líra pénzbüntetésben részesülnek. A munkások büntetése a hasonló természetű kihágásért egyenkint legfeljebb 100 líra pénzbüntetés. Pénzbüntetésben részesülnek a munkaadók, ha a munkáselbocsátásokat nem jelentik be idejében a munkaközvetítő hivatalnál és a munkások, ha munkanélküliség esetén elmulasztják az illetékes munkaközvetítő hivatalban való jelentkezést. Pénzbüntetés sujtja végül a munkaközvetítő hivatalok tisztviselőit, ha hivatalos ténykedésükben nem járnak el a megkívánt gyorsasággal, vagy ha nem tartják be a munkárabocsátásra vonatkozó előírásokat.

*A társadalmi biztosítás*⁵

A kötelező biztosítás szervezete Olaszországban nem egységes. A betegségi biztosítást *kölcsönös biztosító pénztárak* (Casse Mutue), a baleseti biztosítást általában az *Országos Fasiszta Baleseti Bizosító*

⁵ V. ö. FERNANDO GAZZETTI: *Assistenza e previdenza in Italia*. Roma, 1936.— GUIDO BORTOLOTTI: *Protezione degli operai*. Milano, 1936. — GUIDO BORTOLOTTI:

Infortuni sul lavoro e malattie professionali. Milano, 1937. — *Guida per il Dirigente Sindacale*. Roma, 1939.

Intézet (Istituto Nazionale Fascista per l'Assicurazione contro gli Infortuni sul Lavoro) látják el. A biztosítás egyéb ágainak, valamint a házassági kölcsönök nyújtásának intéző szerve a *Megelőző Biztosítás Országos Fasiszta Intézete* (Istituto Nazionale Fascista per la Previdenza Sociale).

A Carta del Lavoro XXIX-ik kijelentése szerint a «szakmai egyesületeknek joguk és kötelességük támogatásban részesíteni az általuk képviseltek — beíratkozottakat és be nem íratkozottakat egyaránt». A támogatás — asszisztencia — fogalma ebben az esetben elsősorban betegség esetén biztosítás útján történő támogatást jelent. A szakmai egyesületek — szindikátusok és federációk — a Carta del Lavoro idézett kijelentése alapján tekintik feladatuknak a kötelékükbe tartozók betegség esetére szóló biztosításának megszervezését. A meglévő gyakorlat szerint kölcsönös betegségi biztosító pénztárt létesíthet: *a)* egy-egy üzem saját munkásai részére, *b)* több üzem közösen, *c)* egy-egy szakma, *d)* több szakma közösen. A szakmai vagy szakmaközi pénztárak lehetnek megyeiek, több megyére szólók és országosak. Vannak kölcsönös betegségi biztosító pénztárak, amelyeket egyedül a munkások tartanak fenn. A pénztárak túlnyomó többsége azonban paritásos alapon működik. Ezek fenntartásához a munkaadók és munkások egyenlő mértékben járulnak hozzá. A pénztárak irányítását bizottságok látják el. A paritásos alapon működő bizottságok egyenlő számban munkaadókból és munkásokból állanak, a nem paritásos alapon működő pénztárak bizottságainak tagjai kivétel nélkül munkások.

A szétszórt, különböző alapszabályok szerint működő betegségi biztosító pénztárak munkáját a konfederációk hozzák közös nevezőre. Az ipari munkások összes kölcsönös betegségi pénztárai az «ipar kölcsönös betegségi biztosító pénztárainak szövetségébe» tartoznak. Hasonlóképpen a mezőgazdasági és a kereskedelmi munkások kölcsönös biztosító pénztárait is a mezőgazdasági, illetve a kereskedelmi munkáskonfederáció mellett működő országos biztosító pénztári szervezetek egyesítik. Ezek az országos szervezetek saját megyei hivatalaik útján tartják fenn a megyei, a több megyére szóló és az üzemi pénztárakkal a kapcsolatot.

A kölcsönös betegségi biztosító pénztárakba való belépés kötelező. A pénztárak az egyes alapszabályokban meghatározott szolgáltatásokat nyújtják. Ezek a szolgáltatások általánosságban a következők:

a) táppénz legalább 18 heti járulék befizetése esetén 90—120 napon át);

b) ingyenes gyógykezelés, a gyógyszerek, az esetleges kórházi kezelési költségek teljes vagy részbeni megtérítése;

c) halál esetén a családtagoknak járó segély;

d) hozzájárulás a szanatóriumi ápolás vagy az egészségügyi üdülés költségeihez ;

e) a munkások gyermekeinek egészségügyi nyaraltatása.

Az orvos- és gyógyszerészválasztás szabad. Bármely orvos a biztosító pénztárak rendelkezésére bocsáthatja képességeit, ha lemond szokásos jövedelmeinek egy részéről. A biztosító pénztárak — az orvosok és a gyógyszerészek szindikátusaival történt megegyezés alapján — 30—70% kedvezményben részesülnek a kezelési, illetve a gyógyszerköltségekből. Az orvosokat és a gyógyszerészeket a biztosító pénztárak fizetik, a beteg tehát közvetlenül ingyen jut hozzá a kezeléshez, illetve a gyógyszerhez.

A kötelező *baleseti biztosítás* költségei egyedül a munkaadót terhelik. Az Országos Fasiszta Baleseti Biztosító Intézet a következő szolgáltatásokat nyújtja :

a) rövid ideig tartó munkaképtelenség esetén napi segély ;

b) állandó járadék a teljesen munkaképtelenné váltaknak ;

c) özvegyi vagy árvasági járadék, ha a baleset halált okozott ;

d) halál esetén 1000 líra segély a szerencsétlenül járt hozzátartozói részére.

Az ideiglenes napi segély összege a baleset napját megelőző utolsó két hét keresetének napi átlaga. Az állandó járadék teljes munkaképtelenné válás esetén a rendes évi kereset 50%-a, nem teljes munkaképtelenség esetén a munkaképtelenség csökkenési százalékának megfelelően kevesebb. A feleség és a 15 éven aluli gyermekek után a járadékösszeg 10—10%-kal, de legfeljebb 50%-kal emelkedik. Halál esetén a szerencsétlenül járt hozzátartozóit a munkabér kétharmadát kitevő járadék illeti meg. A járadékösszeg 50%-a a feleség járandósága, 20—20%-a a 15 éven aluli gyermekeké. Az özvegyet és a gyermekeket megillető összes járadék azonban nem lehet több a kiszámított járadékösszeg 90%-ánál.

Az *öregségi, rokkantsági, tuberkulózis elleni és munkanélküliség esetére szóló biztosítás* szervezete a Megelőző Biztosítás Országos Fasiszta Intézete. Tagja minden 15 és 60 év közötti munkás és munkásnő. Ezenkívül a 15 és 50 év közötti nők kötelezően anyasági biztosításban is részesülnek. A járulékoszegeket felerészben a munkaadók fizetik, felerészben a munkások. A négy általános biztosítási ágazat összesített heti járulékkerthe 12 líra hetibér esetén 1:35 líra, 12—24 líra hetibér esetén 1:85 líra és így tovább. Az anyasági biztosítás évi díja 7 líra, ebből 4 líra terheli a munkaadót, 3 líra az alkalmazottat.

Az *öregségi és rokkantsági biztosítás* évi járadékösszege a következő tételekből tevődik össze :

a) az egész biztosítási idő alatt befizetett járulékok évi átlagának ötszöröse ;

b) az egész biztosítási idő alatt befizetett járulékok összegének $\frac{3}{10} \cdot e^{-e}$;

c) 100 líra állami hozzájárulás.

Igy például, ha valaki húsz év alatt az öregségi és rokkantsági biztosítás céljaira összesen 2400 líra járulékdíjat fizetett be, a) $2400 : 20 = 120 \times 5 = 600 + b) \frac{2400 \times 3}{10} = 720 + c) 100$, összesen tehát évi 1420 líra öregségi biztosítási járadékban részesül. Ehhez járul még minden 18 éven aluli önállóan nem kereső gyermek után a járadékösszeg 10%-a. Az öregségi biztosítás korhatárát újabban 65 évről 62 évre, női munkások esetében a 60-ik évről az 57-ik évre szállították le. 1944-re tervezik az öregségi biztosítás korhatárának végleges rendezését. A korhatár férfiak esetében a 60-ik, nők esetében az 55-ik életév lesz.⁶ Ha a biztosított a nélkül hal el, hogy a biztosítás előnyeit élvezte volna, munkaképtelen hozzátartozói az öregségi és rokkantsági biztosítás alapja terhére egy összegben 300 líra segélyben részesülnek.

A *tuberkulózis elleni biztosítás* az egész család részére jelent védelmet e nagyfontosságú népbetegséggel szemben. A biztosítás révén betegség esetén a biztosított és családtagjai otthoni vagy szanatóriumi gyógykezelésben részesülnek. Az eltartásra szoruló hozzátartozók a családfő betegsége idejére legfeljebb 6 hónapon át napi 4—6 líra összegű segélyt kapnak, kivételesen azonban tovább is.

A *munkanélküli biztosítás* útján a saját hibájukon kívül munka nélkül maradtak napi 1.25 lírától 3.75 líráig terjedő segélyben részesülnek a befizetett járulékokösszegek mértékének megfelelően. Aki a kényszerű munkaszünetet megelőző két évben legalább 48 heti járulékot fizetett be a munkanélküli biztosítás céljaira, legfeljebb 90 napon át kaphatja a segélyt, aki pedig legalább 72 heti járulékot fizetett be, 120 napon át.

Az *anyasági biztosítás* juttatása : szülés esetén 300 líra, vétlen abortus esetén 100 líra segély. A szülési segélyt csak akkor kapják meg teljes összegében a biztosítottak, ha betartják a szülést megelőző és követő törvényben előírt munkaszüneti időt. Ha a terhesség utolsó hónapjában nem hagyják abba a háztartáson kívül folytatott rendes munkájukat, a segélyösszeg 300 lírától 200 lírára csökken, ha pedig a szülést követő egy hónapi kötelező munkaszünetet sem tartják be, mindössze 100 líra lesz.

A *házassági kölcsönök* intézményét Olaszországban az 1937. augusztus 21-i törvény valósította meg. A kölcsönöket a közigazgatási hatóságok

⁶ «Szociális Szemle» 1942. jan.—márc. 44. 1.

közvetítésével a Megelőző Biztosítás Országos Fasiszta Intézete folyósítja. A kölcsönök kamatmentesek. Összegük 1000—3000 líra. Az első gyermek születésekor 10%-ot, a második után 20%-ot, a harmadik gyermek után 30%-ot ír le a kölcsönösszegeből az Intézet. Ha negyedik gyermek is születik, a kölcsönt egyáltalán nem kell többé törleszteni és visszafizetni.

A *családi segélyek* fizetésének kötelezettségét először általánosan az iparban az országos ipari munkaadó- és munkásszervezetek között kötött 1934. október 11-i kollektív szerződéssel vezették be. Családi segély jár minden 14 éven aluli gyermek után. Ha a gyermek testi vagy szellemi hiba folytán teljesen munkaképtelen, vagy ha tanulmányait a 14-ik életév után is tovább folytatja, 16-ik életévéig jár a segély. A családi segélyek pénzügyi fedezetéül külön erre a célra szervezett országos pénztár bevételei szolgálnak. Ezek a bevételek a következők: a) a munkaadók részéről a kifizetett munkabérek 3,50%-a, b) a munkások részéről mindenkor bérjövödelmük 1%-a, c) évről-évre megállapított állami hozzájárulás.

Az iparban egy-egy gyermek után fizetett családi segély heti összegei a legújabb rendezés alapján a következők: ⁷

I. osztály (egygyermekesek)	4.80— 6.60 líra
II. » (két- vagy háromgyermekesek).	6.50— 8.70 »
III. » (négy- vagy többgyermekesek)..	7.20— 10.50 »

A mezőgazdasági munkaadók és munkások szervezetei között 1939. december 28-án kötött kollektív szerződés értelmében a mezőgazdasági munkások esetében az egy-egy gyermek után járó családi segély összegei:

I. osztály (egygyermekesek)	2.70 líra
II. » (két- vagy háromgyermekesek)	4.20 »
III. » (négy- vagy többgyermekesek)	5.40 »

A legújabb rendelkezések szerint a feleség és az eltartott munkaképtelen szülők után is jár családi segély.

A biztosításügy sokfelé ágazó és sokszor igen bonyolult kérdéseiben a dolog természete szerint nehezen tudnak kiigazodni az egyszerű munkások. Nagyfontosságú gyakorlati szükségességnek tettek eleget a munkáskonfederációk, amikor felállították a *szociális biztosításügyi országos védnökséget* (Patronato Nazionale). Ez a védnökség a munkások szerve. A biztosításüggyel kapcsolatos minden vitás kérdésben ide kell fordul-

⁷ «Problemi e informazioni sociali». Roma, 1939. dec. 560. 1.

niok a munkásoknak. Itt nyernek szakszerű tájékoztatást és gyakorlati segítséget ügyeik intézésében. A védnökség megyei hivatalok és községi levelezők útján működik. A községi levelezők hivatalból a konfederációk községi megbízottai.

*

A munkásproblémák minden korszerűen fejlett államban csaknem tökéletesen azonos formákban jelentkeznek. Megoldásuk azonban államonként nagyon eltérő lehet. A fasizmus sajátos «korporatív» megoldási módot választott. Az ismertetett részletmegoldások elemzése során a korporatív rendszer következő jellemző vonásait figyelhetjük meg:

1. A fasizmus sajátos egységbe olvasztja az alapvető fontosságú állami és társadalmi életműködéseket. A kollektív szerződések szerkesztésének módja hasonló a régi, csak magánjogi érvényű kollektív szerződésekéhez. A fasizmus ezeket a szerződéseket jogszabályrangra emeli és gondoskodik az egyetemes jogi rendezés kereteibe való szabályszerű beillesztésükről. (Állami ellenőrzés, hivatalos lapban való közzététel.) A szerkesztés során a munkaadók és a munkások szervezetei között támadó vitákban azonban a minisztérium nem dönt, csupán békéltet. Az állam hivatalos erőt ad a szakmai szervezetek ténykedéseinek, de ugyanakkor tiszteletben tudja tartani a társadalmi szervezetek autonómiájából következő jogokat.

2. A munkaközvetítés korporatív megoldása: az állam szigorú büntető szankciókkal szerez érvényt az egységes, hivatalos munkaközvetítés egyeduralmának, de társadalmi erőkre, a munkások hivatási szervezeteire bízta a «hatósági» munkaközvetítés gyakorlatát. Jellemző, hogy a munkaközvetítést ellátó munkások képviselőik hivatali működésük közben közhivatalnokok. A munkapiac egészét átfogó intézményes rendezés nélkülözhetetlenül szükséges a nemzeti termelő erők teljesítőképeségének teljesértékű felfokozásához.

3. A társadalmi kezdeményezés lehetősége a biztosító tevékenység vonalán is erősen érvényesül. A betegségi biztosítás szolgáltatásainak mértéke eltérő lehet a különböző szakmai, szakmaköri, vagy üzemi biztosító pénztárakba tömörült munkások igényeinek, teljesítőképeségének megfelelően. A kölcsönös biztosító pénztárakba való belépés azonban kötelező és a nagy hivatási ágak összefoglaló, országos biztosító szervezetei érvényt szereznek az egységes eljárás szerinti ügyintézés követelményeinek. A rugalmas, minden merevség elkerülésére törekvő korporatív megoldás érdekes példája a szabad orvosválasztás olasz módszere is.

VIZY ANDRÁS

A PALESTRINA-STÍLUS

I.

A stílust azok a törvényszerűségek jelentik, amelyekkel körülhatárolhatók a műalkotások. Ezek a törvényszerűségek a kor művészet-szemléletének kifejeződései. Technikai szabályok, melyek szerint épülnek a művek, bizonyos kifejezési módok és eszközök, melyeket előszere-ttel alkalmaznak az alkotó művészek. Minden stílusnak pozitív és negatív tényezői vannak. A pozitív tényezők határozzák meg elsősorban a stílust, de jellemzőek rá a negatív tényezők is, vagyis azok a tiltó szabályok, melyek bizonyos kifejezésmódokat kizárnak.

A stílus meghatározása, törvényekbe foglalása nem minden korban lehetséges. Vannak korok, melyekben a stíluselemek még nem alakul-tak ki, ezzel szemben pedig más korok stílusának legapróbb vonatko-zásai is szabályokba rögzíthetők. Az előbbi korokban az alkotók ön-magukban is visszatükrözik azt a szakadást és stílus-összevisszaságot, amely az egész korra jellemző; önmaguknak és koruknak kifejezését keresik és éppen ez a vajudás, ez a negatívum jellemző az egész, saját életformáit kereső korra. Az utóbbi korokban a stílus kitisztulása, a törvényszerűségek kikristályosodása, a formák, műfajok kialakulása jelképezik az életformákat megtaláló embert.

A zenetörténetnek egyik leginkább vajudó korszaka a XV. század. A stíluskeresés és stíluskeveredés elsősorban a világi és egyházi ele-

mek összebogozódásából tűnik ki. Például a Quattrocento miséinek cantus firmusa sok esetben világi dal, melynek sokszor igen profán az eredeti szövege. Ilyen világi dalok, mint az «Adieu mes amours», az «O rosa bella», a «Mio marito mi ha infamato», az «Una musque de buscaya», a «Fortuna desperata», a «Des rouges ne», a «Malheur me bat», stb., gyakran alkotják a németalföldiek misetémáit. Ezt a szokást átvették még a Cinquecento olasz mesterei is. A «L'homme armé» című provence-i chanson, melyet annyi zeneszerző választott cantus firmusnak, még Palestrina misetémái között is helyet kapott. Véglegesen a tridenti zsinat szünteti meg a világi dalok téma gyanánt való felhasználását az egyházi művekben.

A Quattrocento egyéb vonatkozásban is mutatja a világi és egyházi elemek keveredését. A hangszerek és énekes szólamok kombinálása ugyanezt a szellemet árulja el. A hangszeres zene az előző században az «ars nova» szellemével tört be a vokális zene birodalmába. A Quattrocentóban a zeneszerzők nem érzik határozottan, hogy hangszerekre vagy énekhangokra írják-e szólamaikat. A polifon művek előadásánál vagy csak egy szólamot énekeltek, a többi tvalamilyen hangszerezen játszották, vagy több szólamot énekeltek s egyet játszottak hangszerezen, vagy az egész művet hangszerezen (orgonán), vagy hangszereken adták elő.

Magában a katolikus egyházban is megtörtént ez a keveredés. Az egyház a XIV. század óta fokozatosan elvilágiásodik. A XV. század közepétől kezdve a pápák is bekapcsolódnak a reneszánsz szellemvilágába és a többiekhez hasonló művészetpártoló világi uralkodókká válnak.

Végül a világi és egyházi elemek keveredése átformálta az egyes ember lelkületét is a Quattrocentóban. Ebben a reneszánsz lélekben megfér a bűn és a vallás egymás mellett. A tudomány még nem fordult szembe a vallással, a szabadság, az ész és test szabadságának követelő vágya még nem tette hitetlenné az embert. A Quattrocento embere bűnös életét sajátos módon össze tudta egyeztetni vallásosságával.

Míg a Quattrocentóban a különböző, sőt ellentétes stílus elemek legnagyobb összetalálkozása és heterogén összekeveredése észlelhető, addig a Cinquecento a stílustisztulási folyamatnak nagy korszaka. Az élet és művészet egyaránt ezt mutatja. A világi és egyházi elemek ismét szétválnak. De hogyan? Egymástól megtermékenyülve, új életet hordozva magukban. Gigantikus volt az előző korban az egyházi és világi szellem találkozása. Éppoly megrendítően nagy az a reakció, mely maga után vonta a reformációt és ellenreformációt, a katolicizmus újjászületését; a zeneművészet terén: a hangszeres zene önállósulását és elválását az énekes zenétől, az önálló hangszeres formák kialakulását

és a többszólamú, «a cappella» vokális zene megszületését, a világi s egyházi vokális formák szigorú elhatárolódását.

A Cinquecento első felében alakul ki az «a cappella» stílus, mely tovább tisztulva a század második felében kifejleszti azt a páratlan szépségű, centripetális erejű, megbonthatatlan zártságú és egyedülálló stílus-tisztaságú művészetet, mely Palestrina műveiben ér tetőpontjára és mely stílust éppen ezért végső kiteljesítőjéről, Palestrina-stílusnak hívunk.

II.

Ha a Palestrina-stílust röviden jellemezni akarjuk, azt mondhatjuk, hogy az *egyensúly stílusa*. Az általános kifejezést nézve, egyensúlyban van benne a szubjektív és objektív művészetszemlélet. A művek egészét tekintve egyensúlyba kerül a formai kötöttség és szabadság. A ritmus területén ugyanilyen kiegyenlítődéset tapasztaljuk, a «giusto» és «parlando» stílusnak. A horizontális és vertikális elemek kiegyenlítődnének benne, a melódia és harmónia mint egyenrangú tényező állanak egymással szemben, de egymásért, a polifonia és homofonia követelményei közös nevezőre kerülnek.

A harmonia világát külön vizsgálva szintén ezt a csodálatos egyensúlyt, ezt az «aurea mediocritas»-t állapíthatjuk meg: sehol másutt nincs a disszonancia a konszonanciával ennyire egyenrangú erőként kezelve, mint Palestrina és iskolája műveiben. Itt a konszonancia és disszonancia együtt képeznek egészet. Ebből következik, hogy *Palestrina műveiben ugyanannyi a konszonancia mint disszonancia*.

Ennek a megállapításnak bebizonyítására számítást tettünk. Kund Jeppesen² adataiból indultunk ki. A Palestrina-stílus kiváló bűvara ugyanis megvizsgálta a 15 kötet mise minden egyes «Crucifixus» részét és a «Benediktus»-ok ugyanannyi taktusát, hogy megállapítsa, milyen összefüggésben állanak a disszonanciák a szövegek jellegével. A disszonanciák összeszámlálásának eredménye azt mutatta, hogy Palestrinánál a disszonancia abszolút zenei kifejezési mód, s nincs vonatkozásban a szövegek tartalmi momentumával. Jeppesen 1489,5 taktusban számolta össze a disszonanciákat s a Crucifixusokban 2484,5, a Benedictusokban pedig 2869,0 lett a disszonanciák száma. Ha meg akarjuk tudni, hogy ezzel szemben hány konszonancia van a megvizsgált taktusokban, meg kell szoroznunk a taktusok számát négygyel — mivel Palestrinánál a harmoniák általában minimákként változnak s egy taktusban 4 minima van — és a kapott számból le kell vonni a disszonanciák számát. Szóval:

² KUND JEPPESEN: *Der Palestrinastil und die Dissonanz*. Leipzig, 1925.

$$1489,5 \times 4 = 5958,0$$

$$5958,0 - 2484,5 = 3473,5$$

$$5958,0 - 2869,0 = 3089,0$$

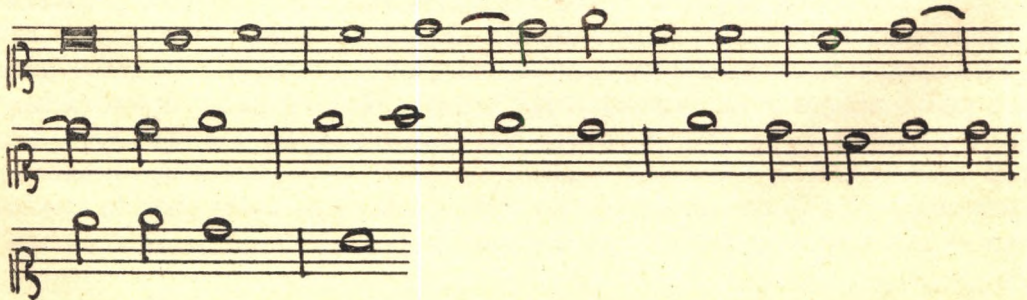
Vonjuk le a konszonanciák számából a disszonanciák számát :

$$3473,5 - 2484,5 = 989,0$$

$$3089,0 - 2869,0 = 220,0$$

s a kapott eredmény : a Crucifixusokban 989, a Benedictusokban 220 konszonancia-többség van. Számításba véve azonban azt, hogy a művekben a harmoniák nem mindig minimákként változnak, hanem néha nagyobb értékeként, melyek többnyire, éppen a konszonáns, izoritmikus részekenél, távábbá a kezdeteknél és kadenciáknál fordulnak elő — eltűnik a konszonanciák számának ez az amúgyis csekély többlete. Tehát a vizslat eredménye alátámasztja a fenti megállapításunkat.

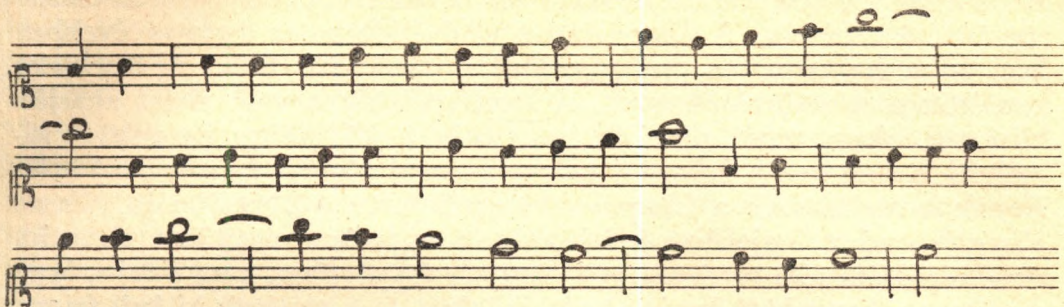
Palestrina dallamgörbéit vizsgálva szintén az ellentétes kifejezésformák kiegyenlítődségét észleljük. A primitív népek dalai, úgyszintén az ókori népeké, köztük a görögöké is, magas hangon kezdődnek és a záró hangig fokozatosan ereszkednek. Ez az ereszkedő jellegű dallam nagyjában alapszékemája marad az egész középkori zenének. Az eltérés többnyire csak az, hogy a dallamok nem a legmagasabb hanggal kezdődnek, hanem arra rövid emelkedés után érkeznek. Az emelkedő rész lényegesen rövidebb mint az ereszkedő. A gregorian énekek is nagyrészt ilyen szerkezetű dallamokból állanak. Ezzel szemben a baroktól kezdve az emelkedő jellegű dallam lesz a zenei szerkesztés alapjává. Itt a dallam emelkedő része az uralkodó. Palestrina dallamai a két dallamfajta között állanak*. Itt is megtaláljuk a tetőpontot, de az arra való felérkezés kellő előkészítés után történik s fokozatosan ereszkedik a dallam ismét alá a záró hangra. Például álljon itt a következő idézet a «Missa Papae Marcelli» Glóriájának elejéről :

* JEPPESEN id. m., 39. l.

A tetőpontot a 12 taktusos dallam a 7. taktusban éri el.

Előfordul, hogy egy dallamiv első taktusaiban már felhangzik a legmagasabb hang, de ez ilyen esetben többször visszatér és amilyen közelségben volt az első kulminációs hang a kezdethez, a befejezéshez hasonló közelségben hangzik fel az utolsó. Példa erre a Missa «Ut Re Mi Fa Sol La» Sanctusából vett melisma.

Palestrina kerül mindent, ami az egyensúlyt megzavarná. Dinamikai skálája nem ismeri a hirtelen hangsúlyokat, dallamai kizárják a nagyobb ugrásokat, nem ír túl magas, sem túlmély hangokat, tempói sem túl gyorsak, sem túl lassúak: egyensúly uralja az egész művészetét. Ez a művészet már nem is emberi, hiszen a szenvedélyek ismeretlen tényezők benne: az eszmék világának tükröződése.

III.

Többen megkísérelték, hogy az egyedülálló teljes, megbonthatatlan zártágú Palestrina-stílus keletkezésének okaira rámutassanak. Riemann például a XV. század zenéjének alapjellegét hangszeresnek tartja és a Palestrina-stílus törvényszerűségei szerinte szükségszerűen alakultak ki azáltal, hogy az instrumentális szólamok átalakultak fokozatosan vokálisokká. A hangszeres szólamokra jellemző fordulatok ezzel kapcsolatban fokozatosan eltűntek és az énekhang természetes követelményei megteremtették a sajátosan vokális jellegű a cappella-stílust.

Jeppesen szerint³ sokkal inkább a humanizmus szelleme, közelebbről: a görög költészet és zene viszonyának megismerésére, továbbá annak felfedezése, hogy a görögök kedélyvilágára milyen rendkívüli

³ KUND JEPPESEN: *Kontrapunkt, Lehrbuch der klassischen Vokalpolyphonie*. Leipzig, 1935.

hatást gyakorolt a zene — volt az az energia-forrás, melynek erői a Palestrina-stílus kikristályosodását idézték elő. A Cinquecentónak ugyanis egyik alaptünete a görög eszmény követése, a törekvés a szöveget hűen kifejező zenére, olyanra, mely az emberi szenvedélyeket, a lélek emócióit vissza tudja adni. A XV. század zenéje csak saját autochton törvényeit követte, sem a szövegre, sem az ember lelkivilágára nem volt tekintettel. A szövegeket a zeneszerzők ki sem írták, a dallam alá helyezést az énekes rögtönzésére bízták. A Cinquecento első felében, az 1530-as években hajt ki a humanizmus melegágyából a madrigál. Ezzel új korszaka kezdődik a zenetörténelemnek. A madrigalisták a való életet akarják kifejezni, olyan zenét akarnak írni, mely a költemény hangulatát kiemélyíti, s melyben a dallam a szöveg érzelmi görbéje szerint hullámzik. Ennek a szellemnek a Cinquecento egyik híres madrigalistája, *Niccolo Vicentino* ad a legjobban kifejezést az 1555-ben megjelent «L'antica musica ridotta alla moderna prattica» című művében, ahol kifejti, hogy a szöveg a hangoktól kapja életét és lelkét és a zenének ki kell fejeznie a szöveg minden mozzanatát, a szenvedélyeket, az érzelmeket, azok akár édesek, akár keserűek, a kedélyvilágot, ez akár vidám, akár szomorú.

Jeppesen szerint ez a szó és zene viszonyának szorosabbá tételére való törekvés vezetett a Palestrina-stílus kialakulására, annak ellenére, hogy maga Palestrina még madrigáljaiban is távol tartotta magát a többi madrigalista «modern» kifejezési eszközeitől.

Mindezek a magyarázatok azonban nem világítanak rá arra, hogy miért egyenlítődték ki az erők a Palestrina-stílusban. Erre magyarázatot csak korának történeti helyzete ad. Ugyanis az egyes stílusok kitisztulása, ezáltal az egyes művészetek kiteljesedése a stílusfejlődési szakaszok végén szokott végbemenni, akkor, amikor már a következő, az előbbinek reakciójaképpen szükségszerűen ellentétes stílus már kialakulófélben van. Az új erők a jövő irányában hatnak, míg a régi erők visszafelé áradnak. A új erők rombolók, a régiéek összefoglalók, megszilárdítók, megőrzők. Ennek a két erőnek találkozása adja azt az eredőt, mely kialakítja a még virágzó régi stílus legmagasabbrendű formáját. Az erőütközések az ellentétes erők kiegyenlítődéését eredményezik, a stílust legömbölyítik, mintegy «esztergályozzák». De nemcsak a formák, kifejezési módok terén megy végbe ez a csiszoló folyamat, hanem tartalmi vonatkozásban is. Az új erők áttelekesítik a régi művészetet, teljesebbé, gazdagabbá teszik, amint a gyémánt is csiszolás folytán kapja ragyogó csillogását.

Minél nagyobb stílus-korszakok sűrűlődségi időszakában történik ez a folyamat, az annál nagyobb intenzitású. A Palestrina-stílus a legnagyobb stílus-korszakok erőközében teljeseedett ki. A reneszánsz és barokk határa

nemcsak két szomszédos stílus találkozása, hanem az egész művészet-történetet két részre választó időszak. Az előtte eltelt korokban csak az általános kifejezést szolgálta a művészet, míg a barokk korral a én, a szubjektum lelkivilágának kifejezést adó művészet nagy időszaka kezdődik. A reneszánsz a keresztény középkor aszketikus életfelfogását még nem tudta végleg átformálni. A barokk embere individualis életének kiélését vágyja. A középkori művészet kollektív jellegű, 1600 táján kezdődik az individualis művészet kora.⁴ A Cinquecento a nagy forduló század. Ambros hasonló eredményre jut, amikor a európai zene-történetét két részre osztja: objektívra és szubjektívra. Jeppesen, azt véve alapul, amit a zene valóban kifejez, szintén két részre osztja az egész zene-történetet.

Hogy a Cinquecentóban történt óriási átalakulásnak mi a szellem-történeti háttere a reneszánsz általános áramlata mellett, kevés a hely itt kifejteni. Annyit mindenesetre megemlítünk, hogy az új ember kialakulása szorosan összefügg a világszemlélet gyökeres átváltozásával, amire viszont döntő hatással voltak Copernicus felfedezései és a természet-tudomány fokozatos kifejlődése.

IV.

A Palestrina-stílus polifoniáját tárgyalva elsősorban annak lineáris szellemére kell rámutatni. Ez nem elszigetelt jelensége a klasszikus vokál-polifoniának: jellemző az egész reneszánsz művészetre. A reneszánsz festők is vonalakban gondolkoztak szemben a barokk mesterekkel, akiknél a szín volt a kompozíció kifejező eszköze.

A zeneművészetben is megvan ez a különbség: a reneszánsz zeneszerzőknél a dallam minden kompozíció alapja és az összhangzás csak a dallamok egyidőben szóló hangjainak találkozása. Ernst Kurth találóan írja a «Grundlagen des linearen Kontrapunkts» c. könyvében: «Az ellentélmélet magja abban áll, hogyan tud két vagy több vonal egyidőben egymástól lehetőleg függetlenül kifejlődni; nem az összhangzás segítségével, hanem az összhangzás ellenére». Ezzel szemben a barokk zeneszerzők egyrészt általában elvetik a polifoniát, másrészt pedig olyan többszólamúságot írnak, melynél az összhang az ellenpont *kiindulópontja*.

Heinrich Wölfflin «Kunstgeschichtliche Grundbegriffe» c. munkájában a reneszánsz és barokk képzőművészetek különbözőségére vonat-

⁴ HORUSITZKY ZOLTÁN: Világszemlélet és művészet. Budapest, 1937.

kozó megállapítása leglényegesebb pontját Jeppesen a zeneművészetre is értelmezi. Wölfflin meghatározása szerint ugyanis a reneszánsz és barok már kiindulási pontjukban különböznek egymástól, amennyiben a reneszánsz a sokaságból indul ki és az egységhez érkezik, míg a barok az egységből kiindulva jut el a sokasághoz. Ez a zeneművészetre vonatkoztatva így hangzik: a reneszánsz zeneszerzők a polifoniából kiindulva érkeznek el a harmóniáig, míg a barok komponisták a harmóniából kiindulva érkeznek el a többszólamúsáig. Jeppesen ebben látja a reneszánsz és barok korok legmagasabbrendű kontrapunktikus stílusai, a Palestrina- és a Bach-stílus közötti különbség alapját.

A Palestrina-stílus az egységhez, a harmóniához, közelebből: a *hármashangzathoz* való végső elérés. A Cinquecento nagy mestere tudatosan kereste a telt hangzást. Ő maga *novum genus musicum*nak nevezi 1567-ben megjelent miséi előszavában azt a fajta vokális zenét, melyben a vertikális elemek érvényesülnek. A XV. század mesterei megelégedtek üres hangzásokkal, az összhang teljesen esetleges volt. Palestrinánál csak a kezdeteknél és befejezéseknél vannak üres hangzások. Ez a telt hangzásokra való törekvés természetesen maga után vonta a polifonia mérséklését. Az előző század bonyolult többszólamúságához viszonyítva a Palestrina-stílus lényeges leegyszerűsödést hozott a kontrapunktikus szerkesztés terén. A harmónia cél lett anélkül, hogy a szólamok dallamélete csorbulást szenvedett volna. Mindössze annyi történt, hogy a szólamok az összhangzásra, még pedig a jól hangzásra tekintettel alakulnak. Viszont a homofon részeknél — amilyenek Palestrina műveiben gyakran fordulnak elő — a harmóniák a szólamok szépségét és önállóságát szem előtt tartva követik egymást. Éppen ez a kiegyezés a vertikális és horizontális érdekek között adja a Palestrina-polifonia varázsát.

V.

A Palestrina-stílus részletes elemzésére, a szabályok megfogalmazására e szerény tanulmány keretében nincsen mód. Még csak rá akarunk mutatni a stílus legjellemzőbb sajátosságára: a disszonanciák által keletkező hangzási finomságokra.

A disszonanciákat vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy ez a törvények acélkeretébe foglalt stílus lehetőséget nyújt a legmerészebb hangzásokra, olyanokra, melyeket törvények nélkül csak jóval később fogadott el a fül. Ebből az a megállapítás következik hogy a hangzás esztétikai megítélése elsősorban az értelem dolga, másodsorban a hallóérzéké. Palestrinánál a disszonanciák szerepeltetése erősen megkötött, szabályok tömege

örkődik, hogy a legszigorúbb logika útján érkezzenek el a szólamok a disszonáns hangzásokhoz és hogy a feszültség feloldása szintén logikus legyen. A logika által válnak széppé és általában lehetségessé a legkeményebb disszonanciák is. A stílus kötöttsége tehát nem csorbítja meg a kifejezési lehetőségeket, sőt megsokszorozza: egyrészt azért, mert a szigorú logika által új kifejezési lehetőségek állanak elő, másrészt, mert a szabályok drótakadályai arra készítetik a stílus-kidolgozóit, hogy azokon belül találják meg a művészet kifejezési eszközeit, a részletekben való elmélyülésre kényszeríti őket és ezáltal a szépségek legrejtettebb fínomságai is felszínre kerülnek.

Palestrina művészetében a kis és nagy szekund, a kis és nagy szept taktusonként, sőt taktusonként többször is felhangzik. Súlyos ütemrészen többnyire mint szinkópadisszonancia (késleltetés), súlytalanon mint átfutó disszonancia, váltóhang, cambiata vagy portamento (előlegezés). Gyakran azonban a feszültség fokozására a disszonanciák halmozódnak. Ez különösen súlytalan ütemrészen gyakori.

Példánk a Missa «Iste Confessor» Kyriejéből való:

A együtt hangzó disszonancia tehát három egymásmelletti hang.:

Ez úgy keletkezik, hogy mind a tenor, mind a basszus átfutó hangja disszonál a szopránhoz.

■ Súlyos ütemrészen is igen gyakran találkozunk hasonló helyzetekkel. Például álljon itt az előbbi mise Credojának egy taktusa, amelyben az alt késleltető hangja a tenorral és szopránnal disszonál:

Az együtthangzó disszonancia :

Gyakran előfordul ez a disszonancia szűkfekvésben is, amikor a szekund-súrlódások még nagyobb feszültséget eredményeznek.

Például álljon a fenti mise Benedictusából vett idézet :

Az együtthangzó disszonancia :

Különösen érdekes disszonancia-torlódás keletkezik, amikor négy szomszédos hang találkozik. A Missa Brevis Kyriejéből vett példánkban súlytalan ütemrészen keletkezik a disszonancia-halmozódás azáltal, hogy az alt átfutó c[♯]-hangja és a tenor a váltóhangja disszonál a szoprán b[♯] és basszus g hangjával :

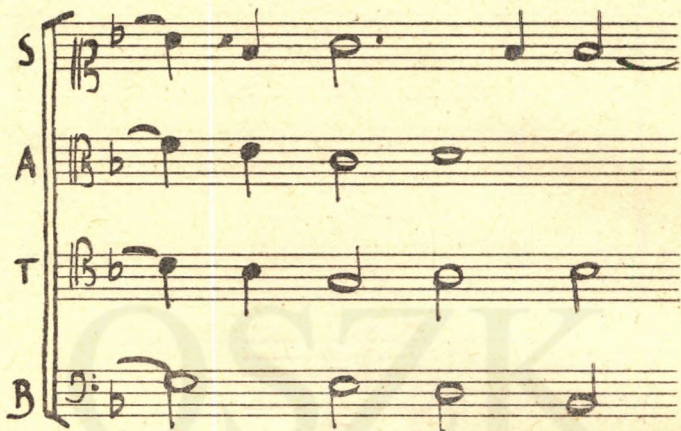
A keletkezett
disszonancia :

Ilyen két disszonáló hang által keletkezett disszonancia-torlódásra súlyos ütemrészen is gyakran rábukkanunk. A Missa Brevis ötszólamú Agnus Dei tételéből vett példánkban az I. szoprán b[♯] és az alt g[♯] hangja disszonál a II. szoprán c[♯] és a tenor a hangjával majd az I. szoprán a[♯] és alt f[♯] hangja disszonál a II. szoprán b[♯] és tenor g hangjával :

Az első ütemrészben keletkezett disszonancia:

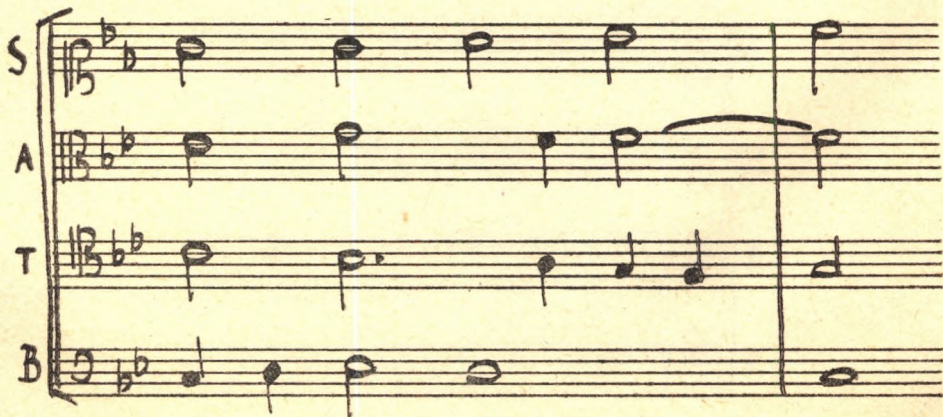

Sajátos disszonanciákat okoznak a *cambiatak*. Különösen a kettős cambiata ad az összhangzásnak bizonyos érdekességet, mely azonban a Palestrina-stílus logikájában csak fokozza a következő konszonancia lágyágát és melegségét, amint azt a Missa brevis I. Agnus Dei tételéből vett idézet is bizonyítja:

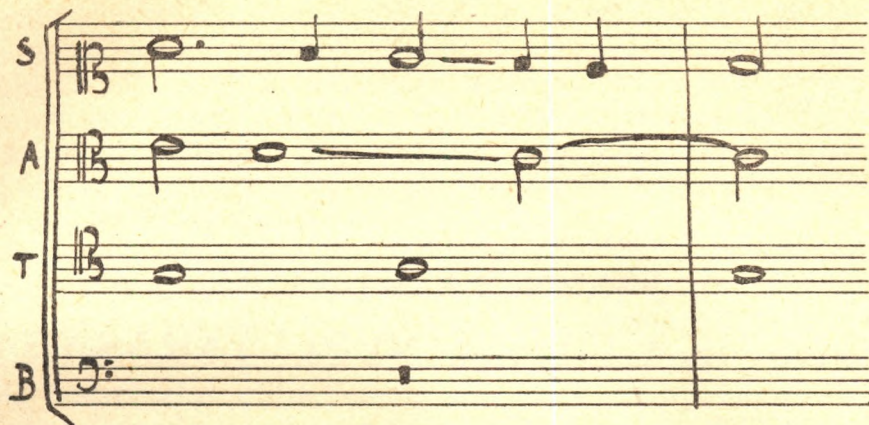

Példánkban az alt és tenor szólamokban fordul elő a cambiata, mégpedig — ami a hangzás hatását még fokozza — kvart párhuzamokban.

A disszonancia-torlódások nemcsak vertikális irányban, hanem horizontálisan is igen gyakoriak. Például álljon itt a Missa «Dies Sanctificatus» Credo tételéből vett következő idézet, melyben három disszonancia követi egymást:

Végül említjük meg a diszszonancia-párhuzamokat. A Missa «Sanctorum meritis» Kyriejéből vett idézetben a szoprán és alt szólamok a harmadik és negyedik ütemrészekben szekund párhuzamban haladnak:

Ezek a kiragadott példák is elegendőek ahhoz, hogy rávilágítsanak Palestrina műveinek mérhetetlen hangzási gazdagságára és változatosságára. Hangsúlyozzuk, hogy mindezek a hangzási kincsek a legszigorúbb törvények segítségével halmozódtak össze. Éppen ezáltal mérhetjük fel a Cinquecento lángelméjének: Pierluigi Palestrina szellemének nagyságát.⁵

Országos Széchényi Könyvtár

HORUSITZKY ZOLTÁN.

⁵ Palestrina életére és munkásságára lásd G. BAINI: *Memorie storico-critiche della vita e delle opere di Giovanni Pierluigi da*

Palestrina. Roma 1828. I—2. köt. — A. CAMETTI: *Palestrina*. Milano, 1925.

FRANCIA ELEMÉK KORSZIKA OLASZ NYELVJÁRÁSÁBAN

Bottiglioni új nyelvatlasa, az «Atlante Linguistico Etnografico Italiano Della Corsica», végre megmutatja, hogyan is oszlik meg a valóságban földrajzilag a korszikai nyelvjárás szótári anyaga. Most már meg lehet kísérelni a szótári anyag rétegződésének vizsgálatát, valamint a sziget élő nyelvét alkotó rétegek egymásrakövetkezésének a megfigyelését.

A korszikai nyelvjárásokról lexikális tanulmányt készíteni, természetesen sokkal bonyolultabb feladat, mint az, első pillanatra látszik. Igaz, hogy ma a korszikai tájszólásokat a toszkán nyelvjárások közé kell sorolnunk, minthogy eredeti külsejüket az erős toszkán behatásra egészen megváltoztatták. Azok a jellegzetes jegyek, amelyeket a Pomontinosud-tájszólásban ² lelhetünk, igen régi és már jó ideje túlhaladott állapotokra vonatkoznak. A nyelvészeti probléma mindazonáltal továbbra is hármassá marad: a praetoszkán korszikai nyelv, a toszkán befolyás és alakulás, és végül a francia áthatás.

Cyrnos szigetének küzdelmes történelme befolyásolta a nyelvi adottságokat és következésképpen nyelvének szókincsét is. A korszikai szó-

² Ezt a legrégebbi elemeket megőrző tájszólást Bottiglioni nevezi így. A korszikai dialektus három fő változatát különbözteti meg a romanisztika: délről, *oltremontano*; cismontano és északkeleten a *capocorsino*. L. bővebben: P. E. GUARNERIO: *I dialetti di Sassari, della Gallura e della Corsica*. «Archivio Glotto-

logico» XIII.—XIV. és idem: *Il Sardo e il Corso in una nuova classificazione delle lingue romanze* ibidem, XVI.; továbbá «Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der rom. Phil.» IX, 1. és *Il Dominio Sardo* a «Revue de dialectologie romane», III. évf.

kincs rétegeződéseinek tanulmányozásakor nem szabad elfelednünk azt a közismert tényt, hogy milyen nehéz, jóformán lehetetlen, egészen összeállítani egy nyelvjárás történetét; áll ez sajátlagosan a korszikaira, amelynek hosszú korszakai szinte ismeretlenek. Ennélfogva a különböző szavak történetének vázolásánál nagyrészt a lexikális rétegek túlnyomóan jelenlegi megoszlására vonatkozó kutatásokra vagyunk utalva. Nem szabad azonban elhanyagolnunk a praeromán kérdéseket, sem pedig a meglévő nyelvemlékek adatait. E terjedelmesnek ígérkező munkát mind az idő, mind a kutatási nehézségek miatt korlátoznunk kellett. És így magyarázható, hogy ebben, a tárgyhoz képest túlrövid cikkben a korszikai szókincs rétegeződésére vonatkozó tanulmányaim első tárgyaként, az utolsó és legújabb elemet veszem vázlatos vizsgálat alá: *a korszikai tájszólások gallicizmusait*.

Francesco Domenico Guerrazzi már 1857-ben észrevette a különböző városi korszikaiktól beszélt olasz nyelvben a gyakori gallicizmusok előfordulását.² A korszikai nyelvjárásban író szerzők művei sem mentesek egy idő óta bizonyos gallicizmusoktól, jóllehet nagyobb hazai nyelvtisztaság benyomását keltik összességükben. Azok a felületes megfigyelők, akikre nagy hatással volt a korszikai nyelvre gyakorolt francia befolyás, már jó ideje látták, hogy az uralmi nyelv lexikális eleme lassanként megtelepedett a nyelvjárásban. Ideje tehát, hogy a korszikai szótárnak ezt az elemét értékeljük. Külön tárgyalása még hiányzik; szeretnék tehát egy előzetes munkát végezni, mintegy a kérdés rendszeres és végleges kidolgozásának a vázlatát. Ezek szerint e cikk tárgya a Korszika nyelvjárásába beszívárgott francia (különösen lexikális) elemek szerény analízise.

Azokból az adatokból, amelyeket³: Edmont «Atlas Linguistique de la France» — «Corse» c. nyelvatlaszában (igen gyakran ellentmondók!),

² F. D. GUERRAZZI: *La Torre di Nonza*. Tip. Guigoni, Torino, 1857, 62 l. és 162 l. (jegyzet).

³ *Bibliográfia és rövidítések:*
Almanaccu di «A Muvra», Aiacciu. — «A Muvra», ghiurnale di e Pieve di Corsica. Aiacciu. — «L'Annu Corsu», Marseilles. — «Archivio Storico di Corsica», Roma. — ALC=*Atlas Linguistique de la France*, publié par J. GILLIÉRON et E. EDMONT: *Corse*, fasc. I—IV, Paris, 1914—15. — ALEIC=*Atlante Linguistico Etnografico Italiano della Corsica* di Prof. GINO BOTTIGLIONI, promosso dalla R. Università di

Cagliari, Pisa 1933 s köv. évek. — Alf.=P. TOMMASO ALFONSI: *Il Dialetto Corso nella parlata Balanina*, Livorno, 1932. — Babb.=U. BABBUZIU: *Una Filza di Francesismi* (colti nelle parlate dialettali corse), Aiacciu, 1926, «A Muvra». — Carlotti.=DUMENICU CARLOTTI: *Lessicu comparativu Corsu Italo Francese*, Pisa, 1924. — CERNENSI=MATTEO CERNENSI (MATTEI-TORRE): *Vocabulariu di a Custeria*, Aiacciu, 1926. — Samp.=U. SAMPETRACCIU: *Salvemu u Dialettu!* az 1935. évi *Almanaccu di «A Muvra»*-ban, 41, 97, 137, 185. ll. — Salv.=C. SALVIONI: *Note di Dialettologia*

a nyilvánvalóbb gallicizmusokat összegyűjtő jegyzékekben, a különféle dialektális szótárakban, valamint a korszikai írók⁴ népnyelven írott műveiben találhatunk — ha nem is egészen teljes, de eléggé kiterjedt képet kapunk arról az állandó behatásról, amelyet a francia hivatalos államnyelv kétségtelenül gyakorol erre a túlnyomólag olasz típusú dialektusra. Megkíséreltem megrostálni és rendezni az ALC-ben nagy bőségben szereplő adatokat, (e nyelvatlasz szerzője ugyanis «kutatásai és vizsgálatai» alapján, a legnagyobb fesztelenséggel sorolja a korszikai nyelvjárást a francia tájszólások közé⁵!) és a lehetőséghez képest más, biztos és pontos adattal egészítettem ki azokat. Az ALC-ben összegyűjtött számos francia elem további kritikai vizsgálatánál Bottiglioni alapvető munkáját (ALEIC) használtam fel. Ez végre pontos tudományos szigorral mutatja ki az e tárgyban tett edmonti állítások tévedéseit. Az ALEIC összehasonlítása a francia nyelvatlással nemcsak teljesen

Corsa, (R. Istituto Lombardo di Scienze e Lettere) Estratto Rendiconti vol. XLIX, Pavia, 1916. — Guarn.=P. E. GUARNERIO: *Note etimologiche e lessicali corse*, RILomb, XLVIII, 1916. — Guarnerio Nn.=P. E. GUARNERIO: *Nuove Note* stb., ibidem, vol. XLIX, 1916. — Falc.=F. D. FALCUCCI: *Vocabolario dei dialetti, geografia e costumi della Corsica*, Cagliari, 1915. — Bottiglioni «Penetrazione»=GINO BOTTIGLIONI: *La penetrazione toscana e le regioni di Pomonte nei parlari di Corsica*, Estratto da «L'Italia Dialettale» anno II, vol. 2., fasc. 2., anno III, vol. 3, fasc. 1. 1926. — GINO BOTTIGLIONI: *Elementi prelatini nella toponomastica corsa*, in «L'Italia Dialettale» (Suppl. I, serie I, gennaio 1929). — GINO BOTTIGLIONI: *Particolarità sintattiche dei dialetti corsi*, in «Corsica Antica e Moderna» estr. I., 1932., n. 3. — GINO BOTTIGLIONI: *Il rafforzamento sintattico della consonante iniziale nei dialetti corsi*, in «Revue de Linguistique Roman». T. IX, 1933 (35—36). — GINO BOTTIGLIONI: *L'ortografia delle parlate corse nell'uso degli scrittori* in «Rivista Italiana di Letteratura Dialettale» A. III, n. 1. — GINO BOTTIGLIONI: *Lingua, etnografia e folklore della Corsica*, in «Lares» A. 3, n. 3—4. — RETO BEZZOLA: *Abbozzo di una storia dei gallicismi italiani nei primi secoli (750—1300)*, Zurigo, 1924. — W. MEYER-LUEBKE:

Romanisches Etymologisches Woerterbuch, 1935. — W. M. — LUEBKE-BARTOLI-BRAUN: *Grammatica storico-comparata della lingua italiana*. Torino, 1901. — W. MEYER-LUEBKE: *Grammatik der Romanischen Sprachen*. — WAGNER, M. L.: *Lautelehre der suedesard. Mundarten*, in BhZRPh., XII, Halle a. S., 1907. — FRANCESCO DOMENICO GUERRAZZI: *La Torre di Nonza*, Torino, 1857. — P. VATELAPESCA (P. LUCCIANA): *Per un fruscettu*, Bastia, 1902. — SANTU CASANOVA: *Primavera Corsa*, Bastia, 1927. — MAISTRALE: *Risa e Canti, Cummidiole, Canzone e Stalbatoghi, Lamenti*, Aiacciu, 1924. — D. CARLOTTI: *Manuale di Parlata Corsa*, Aiacciu, 1925. — ARRIGHI: *A lingua corsa*, in «L'Annu Corsu», Nice, 1924. 219—233. l. — ANTONE BONIFACIO: *A prima grammaticHELLA corsa*, Bastia, 1925. — L. CAMPANA: *Mémoire sur Dialecte corse*, in «R. C.» XXVII, XXVIII, XXIX, XXX: 65 s köv., 103 s köv., 135 s köv. és 166, s köv. II.

⁴ Ez utóbbiaknál elsősorban az u. n. «autonomistá»-k írásaira szorítkoztam, mert ők a népnyelven való írásnál bizonyos elővigyázatossággal járnak el, és így az általuk használt gallicizmusok különleges értékűek.

⁵ BOTTIGLIONI: *Lingua, Etnografia e Folklore della Corsica*. I l.

igazolja Salvioni, Bottiglioni és más romanista tudósok⁶ Edmont fel- sorakoztatott anyagára és főleg számos gallicizmusára vonatkozó fenn- tartásait, hanem az ALEIC a maga nyelvi és néprajzi tartalmával, amelyet a nép szájáról a korszikai lelkületnek és természetnek tökéletesen megfelelő módon gyűjtöttek, lehetővé teszi, hogy a sziget valamennyi tájszólását minden megnyilvánulásában tudományosan körvonalazzuk.

A többi forrással természetesen nem kellett ekkora körültekintéssel és elővigyázattal eljárnom, éppen ezért aránylag rövid idő alatt sikerült összegyűjtenem elég tekintélyes anyagot,⁷ amely ha nem is képviseli a nyelvjárás egész francia elemét, mindazonáltal azt hiszem, igazolja az általam vázolt végső következtetéseket, amelyek meghatároznák ennek a politikai és kulturális fennhatóságtól kegyelt és támogatott nyelvi behatásnak a korszakát és erejét.

A különféle vonatkozású gazdag anyagot meghatározott kate- góriákba⁸ sajtóságos logikai kritériumokra alapítva csoportosítottam, hogy világosabban tűnjék ki szemben az egyszerű abc sorrenddel, milyen fogalom-sorozatban volt nagyobb a francia behatás. Így jobban lehet majd meghatározni ennek a folytonos kulturális befolyásnak sok- oldalú történelmi alakulását. Látni fogjuk, hogy mennyire új ez a behatás történelmi okoknál fogva; be kell azonban őszintén vallanunk, hogy éppen olyan erős a közismert politikai okok miatt.

A korszikaiak kölcsönszávaiban a társadalmi háttérre vonatkozó nyelvi elemekhez képest azt látjuk, hogy a francia behatás közvetlen. Azonkívül nemcsak a politikai terjeszkedésnek és a kulturális felsőbb- ségnek köszönhető befolyásról van szó, hanem a kétnyelvűség hatásairól is. Bizonyos, hogy a francia kultúrának meg a francia uralomnak igen fontos szerepük van, legalább egyes szempontokból — (és ez a tiszta megkülönböztetés a korszikai nyelv valódi és vélt galliciz- musai között most már teljesen biztossá vált az ALEIC révén!) — a mai szigeti tájszólások szókincsének alakításában. Különben a társadalmi feltételek is megkönnyítik mind számosabb és számosabb francia elem- nek a dialektusba való beszívargását. Olyan elemek, amelyek legnagyobb részt kezdetben csak az iskolával, az intézményekkel, a tárgyakkal stb. hatoltak be, ma már szilárdságukat az említett korszikai-francia kétnyelvűségnek köszönhetik. A kölcsönzések lehetőségét továbbá nem- csupán a több mint százéves politikai uralom könnyíti meg, hanem az egy-

⁶ GUARNERIO «NC» 517—519 l.; SAL- VIONI «NC» 705, 714. l.; BOTTIGLIONI: «Penetrazione» 6, 7 l.; BOTTIGLIONI: L. *Et. e Folkl. della Corsica*. 2 l. stb.

⁷ Kb. 1000 szó.

⁸ L. a szócsoportokat.

házi is. Nem szabad elfelednünk, hogy az a tény, hogy a korszikaiak elhagyták az olasz irodalmi nyelvet, amely szervesen felel meg a korszikai tájszólások természetének és régebben a nagy korszikai írók és hazafiak használták⁹ és megőrizték — korlátlan magárahagyottságot váltott ki a francia beözönléssel szemben (ezt bizonyos «kulturális» áramlatok: mint «Annu Corsu» stb. is támogatják).

Igen fontos azoknak a korszikai központoknak a szerepe, amelyek földrajzi helyzetüknél fogva vagy más okok miatt jobban ki vannak téve Franciaország közvetlen befolyásának és következőképpen körülbelül egy századnyi idegen fennhatóság után, a kétnyelvűségnek. És itt áll be — a nyelvtudósoktól is annyira okkal hangoztatott — nyelvi szimbiózis-törvénynek hasonló területeken való sajátos érvénye és fontossága. A nyelv megtanulása és közös használata első lépcsője már a beolvadásnak is! A kétnyelvűségből következik, hogy a kölcsönvett szavak tekintélyes számban elsősorban orális jellegűek. Minden további nélkül tényleg fel kell tételeznünk, hogy egyrészt a francia iskolák (az egyetlenek!), amelyek a szigeten vannak, másrészt a kontinensen tanuló korszikaiaktól kölcsönvett irodalmi szavak, lehetővé tették és mindinkább lehetővé és hatékonyabbá teszik a francia behatást. Itt-ott vannak azután nem tudós, hanem féltudós, avagy egyenesen népi jellegű kölcsönzések is.

A kétnyelvűség és a részlegesen szóbeli jelleg, amely belőle származik, megnehezítik, legalább részben, a kölcsönzött elemek pontos időbeli kiértékelését. Korszika történelmében természetesen van egy meghatározott pontunk és egy pontos dátumunk a kölcsönzések kezdetének kronológiájához, és pedig az Isola Bella Franciaországhoz való végleges oda-csatolásának éve. Mert ezt az időpontot megelőző kölcsönzésekről feltekelezhetjük, sőt minden további nélkül fel kell tételeznünk, hogy az ó-toszkánból származnak, adva lévén a különleges és szoros kapcsolat, amely fennállott és fennáll a két nyelv között. De mint látni fogjuk, a legegyszerűbb hangtani kritériumok is bizonyítják a franciából vett kölcsönzések új jellegét. Hogy azután a francia behatás mindezek ellenére jelentős fontosságú Korszika tájszólásaiban és különösen a népesebb központokban, tisztán kitűnik a megállapított logikus csoportokból. Mert nemcsak főneveket és mellékneveket kölcsönöztek, hanem az, ami döntőbb egy nyelvi behatás fontossága szempontjából: igéket és igei származékszavakat is.

A kapcsolatok jellegére pontosabb adatokat nyújtanak az egyházi

⁹ Mint: Il Prete Guglielmi d'Orezza, lásd még BOTTIGLIONI: «Penetrazone» 5 l. Paoli, Viale, Campana, Falcucci stb., stb.; és SALVIONI «NC» 713 l. is.

és kulturális kifejezések. Igen sok szó köszönhető a szoros politikai és társadalmi kapcsolatoknak. Kétségtelenül különös figyelmet érdemelnek az elvont szavak, amelyek megmutathatnák, miként kezdte lassanként megtámadni a francia behatás a lelki élet fogalmait és ezzel a korszikai észjárást. Ennek az erős francia behatásnak azonban általában nem sikerült még (és remélhető, hogy nem sikerül majd a jövőben sem!) Korszika különböző tájszólásainak tiszta olasz jellegét és hovatarthatóságát megváltoztatni. Ehhez hozzájárul mindaz a folklorisztikus komplexum, amely igen jól ismert okoknál fogva a korszikai nép igazi életének totalitását alkotja. Immár bizonyítékát és tudományos, ennél fogva mindenben tárgyilagos, megnyugtató biztosítását nyújtja e ténynek Bottiglioni olasz Nyelvatlasza.

Igy ha jól meggondoljuk a dolgot, jelenleg és legnagyobb részt, a szigeti nyelvjárásba betelepedett gallicizmusokat «barbarizmusoknak» tekinthetjük, azért a fontos tényért is, mert a gallicizmus mellett a népnyelvi kifejezése is legtöbbször megvan.¹⁰ A dolgok ilyen állása természetesen nehezzé teszi az összes gallicizmusok összegyűjtését; igaz viszont, hogy erre jelen esetben nincs is szükség.

Lássunk most már néhány vázlatos hangtani és mondattani megjegyzést, hogy megkísérelhessük körvonalazni a francia elem beszívárását és helyzetét ebben a teljesen olasz dialektusban, amelyen a Szép Sziget lakosai nem szüntenek meg még ma sem beszélni. Korszika kétségtelenül olasz típusúhoz tartozó tájszólásai francia kölcsönzéseikben különféle fonetikai redukciókat mutatnak, amelyek a francia nyelv és a korszikai dialektus közt fennálló különbségeknek tudhatók be. Mint ismeretes, a francia utolsó helyet foglal el a román nyelveknek a latinnal szemben való sorrendmegállapításában, a korszikai nyelv viszont toszkán típusa miatt az olasz dialektusokhoz sorolandó; az olasz ellenben e rangsorban első helyen van. Ahol azonban lehetséges, a francia hang megmarad a korszikaiban fonétikusan visszaadva. Minthogy testvéryelvekről van szó, különösen alaktani jellegű nyelvtani alkalmazásokat találhatunk. Végül ami a mondattant illeti, eltekintve az ALC-től, amely hemzseg nemcsak hangtani és alaktani hibáktól, hanem szótári és mondattani tévedésektől is, — most, hogy Bottiglioni ALEIC-ja véglegesen megoldotta Edmont gyakori félreértéseit is — kevés megjegyezni való van.

Vessünk tehát gyors pillantást ezekre a különböző nyelvi jelenségekre, amelyek hozzájárulnak minden további nélkül ahhoz, hogy kimutassák, mennyire új a francia behatás, mert a kölcsönzések nyilvánvalóan

¹⁰ L. e cikk szógyűjtemény-részét.

magukon viselik a «barbarizmusok» bélyegét. Tényleg, a kölcsönvett szavak átalakulásán nem vehetjük még észre a pontos normákat, hanem csupán bizonyos törekvéseket tapasztalhatunk, amelyek a francia szó olyan nélkülözhetetlen változását alkotják, amelyen a francia szónak át kell mennie, hogy a korszikaiak olasz szája kimondhassa azt.

Utaljunk röviden a legjellegzetesebb jelenségekre. Mint első és legkiemelkedőbb hangtani jelenség a kölcsönvételeknél a nasalisatió (egyéb-ként is természetes!) teljes mérvű hiánya. Pl. *pistò* < (fr. pop.) piston ; *bittò* < béton ; *lapinu* < lapin ; *buttone* < bouton ; *imballatu* < emballé ; *parfume* < parfum (talán a helyesírás befolyására?) stb. stb. Mint-hogy azonban a dialektus román nyelvből kölcsönöz (jóllehet az természetétől idegen), sok közös hangjuk lévén, a francia hangok legnagyobb részét sikerül fonétikusan visszaadni. Úgyhogy csak a francia legjellegzetesebb (tehát a korszikai nyelvben idegen) hangjait változtatja a megfelelő redukcióval ; és azt mondhatnók : mindez olasz módra történik. Így tapasztaljuk, hogy : a hangsúlytalan szóközi *e* gyakran *i* lesz : $-e^{\text{h}} > i$. Pl. *pruminà* < promener , *ripastu* < repas , *muscittatu* < moucheté ; *sciviglia* < cheville ; *digurditu* < dégourdi stb. stb. A szó belséjében a hangsúlytalan *o*, *u* lesz : $-o^{\text{h}} > u$. Pl. *trumpà* < tromper ; *cumpusà* < composer ; *cursagiu* < corsage ; (in) *cunge* < (en) congé stb. A francia végéles szavak közül az igék pl. promener > *pruminà*, egyezvén a toszkán szokással, amely szerint a *-re* végzet elmarad (pl. *andà*, *stà*, *fà*, *contà*) a fenti alakban jönnek át, de pl. *repas* > *ripostu*, *dégourdi* > *digurditu* átalakulnak, mert a korszikai nyelvjárás idegenkedik a végéles szavaktól, ha csak nem egyeznek természetével. A francia *ua* kettőshangzó (helyesír. : oi, oy) enyhe különbséggel adódik vissza a nasalisatióra való tekintet nélkül *ua* -val : $\widehat{ua} > ua$; $\widehat{uai} < uai$. Pl. : *pattua* < patois ; *suagna* < soigner ; *impuasuna* < empoisonner ; *fudruaiatu* < foudroyé stb. A franciára annyira jellemző és a hangzók piramisában a palatin oldalon szereplő két zavart vocalis, az *ö* és az *ü*, amelyek teljesen hiányoznak a korszikai nyelvben (csak Edmont «kifinomult» füle percipiálta őket itt-ott !) a színezetnek megfelelően a normális velaris hangzókkal az *o*- és az *u*-val kerülnek át : $\widehat{o} > o$. Pl. *curore* < coureur ; *cuaffore* < coiffeur ; *orosamente* < heureusement ; *anfan di core* < enfant de chœur stb. ; $\widehat{ü} > u$. Pl. *allumetta* < allumette ; *culotte* < cullottes ; *usina* < usine ; *rifusà* < refuser ; *lunette* < lunettes stb. Igen gyakori továbbá a szóközi és szóvégi mássalhangzók kettőzése : pl. *sceffu* < chef ; *giuiffu* < juif ; *lattone* < laiton ; *tappasgiu* < tapage ; *plaffò* < plafond ; *buatta* < boîte stb. Számos «rendhagyósággal» és «kivétellel» találkozunk még, mert igen sok kifejezés egészen új keletű és ezért még nem alakul-

hattak át a korszikai nyelv követelményeinek megfelelő hangtani törekvések normái szerint. Pl. *vaiu* < voyou ; *tirulira* < tirelire ; *sciuvrò* < chevron ; *russore* < ressort ; *pardussiu* < pardessus stb. stb. Kétségtelenül francia behatásnak tudható be az *-ll-* mássalhangzócsoport kiejtése bizonyos szavakban ; ez, mint látható a francia *-ill-* hatására jésül. Pl. *faglibibile* /fallibile ; *infaglibibile* /infallibile ; *faglisce* /fallisce stb. Érdekesek a különböző alaktani alkalmazkodások, amelyek természetesen nagyrészt a két nyelv közt bizonyos szempontok szerint fennálló rokonságnak köszönhetőek ; és amelyek látszólagos hangtani változtatásokat okoznak és a francia szó hangsúlyát is megváltoztatják, bár ez máskülönben eléggé következetes állandósulást mutat. Így a francia végződés, képzők helyett a kölcsönvételeknél szinte mindig a megfelelő korszikaiakkal találkozunk. A főnevek és a melléknevek a nyelvtani nem szerint változnak. Pl. *cursagiu* < corsage ; *duscia* < douche ; *divuatu* < dévoué ; *aisce* < hair ; *blessatu* < blessé stb. Továbbá ilyenek is előfordulnak : *suettà* : souhaiter ; *difende* : défendre ; *blessatu* : blessé stb., ahol a korszikai nyelv kölcsönveszi a szót, de a maga végzeteit adja ráborítva a gallicizmusra a bennszülött fonétikához való alkalmazkodás szemérmes fátyolát. Az ilyen szavak mint *opposatu* (v. ö. fr. opposé), *decimu* (v. ö. dixième) stb. nem mennek vissza egyenesen a francia szavakig, hanem korszikai szavakból származnak (*oppòstu*, *decimu* stb.), de ezeket a franciából kölcsönzött szavak mintájára alakították az említett átalakítással. Már Salvioni¹¹ észreveszi a *bavwár* (ALC 172, 66) = bavagliolo, korszikai szóról beszélve, a francia nyelv erejének e tünetét, amely a látszat szerint, igen könnyű képzőcserében nyilvánul meg : a francia *-oir* és a korszikai *-atodju* között ; mert a franciában nincs *bavoiv*, de megvan a korszikai nyelvjárásban a *bavatodju*. Más példák, amelyekben a korszikai szót befolyásolta a francia szó vagy egyenest francia szavakkal egyesült : *sbragliagádu* ;¹² *cafeta*, amely *brufeta *bruveta-ból ered a korszikai *careta* kontaminációjával ; *abastumà*, assommer és *bastunà* kombinációja ; *šbutà*, a *šburà* (< débouerrer) gallicizmusból és *biutà*-ból származik stb. A *broccu* (< broche), *tacca* (< tache) stb. szavakban viszont teljes korszikai hangtani kidolgozást vehetünk észre. Kiemeljük még, hogy az *envie* francia szó befolyásolja a korszikai *invidia*-t, amely így felveszi a francia szó kettős értékét. Ami a mondattant illeti, amint már említettük, kevés megjegyezni való van. Mert Bottiglioni ALEIC-val ma már igen sok mondattani jellegű kölcsönzés és számos nyelvi másolat (calco linguisti-

¹¹ Lásd SALVIONI «NC», 730, 731 l.

¹² *Sbragaládu* és *sbralağádu* ALC 456,

débraillé (*sbraładu*) «sbracato» (šbragádu) ;

šbradagádu ; sbragadátu.

stico), amelyeket Edmont ALC-ában felsorakoztatott, nemlétezőknek bizonyultak és nagyrészt a feltett francia kérdések népnyelvre való spontán fordításából eredtek, amikor az illető forrásalanyokat kikérdezték. Így a korszikaiak nem mondják, amint Edmont állította, hacsak nem szórványosan avagy a beszélő erős francia befolyására: «*di poi il principio*» (depuis le commencement); «*se essi erano ben cotti, io ne mangerei*» (s'ils étaient...); «*scrivere della mano sinistra*» (écrire de la main...); «*il ferro a cavallo*» (le fer à cheval) stb. Hanem: «*da u principio*» (ALEIC); «*s'elli fússini*» (ALEIC); «*skriye 'nku a manu*» stb. stb. Azonban érthető, hogy itt-ott bizonyos francia szólások beszívárogtak, amint az, a különben eléggé ritka példákból kitűnik: *faccia a* (v. ö. fr. face à) továbbá az *a* prepozíció használata a *cu* vagy *da* helyett: *terra a vendere* (v. ö. fr. terre à vendre) stb. Mindez pontosabban látható a francia kölcsönzések logikus csoportjainak részletes vizsgálatából. Ebben a Korszika nyelvjárásába beszívárgott francia elemekkel vázlatosan foglalkozó cikkemben az általam gyűjtött elég tekintélyes anyagnak csupán rövidre fogott tanulmányozására szorítkozhattam.

Igen sok megfontolás közvetlenül a kölcsönvételekből adódik. Ezek ugyanis logikus kategóriák szerint csoportosítva önmaguktól beszélnek, és határozzák meg magukat. Jól tudom, hogy így lemondva egy szélesebb képről az itt előadott felfogásom igen hiányos és bizonyos tekintetben egyoldalú is; mindazonáltal néhány rövid utalásra szorítkozom. Ezek azután egy nagyobb lélegzetű munkában fejthetők ki jóval bővebben. Az előtérben a mélységértékelés kérdése áll. A különböző korszikai tájszólások régi gallicizmusai, amint már említettem, az ó-toszkán nyelvel beszívárgott elemeknek tekintendők; ez volt ugyanis a sziget művelődési nyelve. Mint pl. *abbiglià, aliassi, acchità, abbrivà, abburdà, amara, frangia, madama, madamigella* stb. A többi természetesen a francia megszállás utáni korszakra vezethető vissza. Ezek között az újkeletű gallicizmusok között van néhány annyira begyökerezett, hogy az illető fogalmak egyedüli kifejezéseinek tekintendők. Ilyen értelemben veendő azok a szavak, amelyek az iskolára, a közigazgatásra, a hadseregre és hasonló intézményekre vonatkoznak. Pl. *crejò, caie, crè, tablò* stb.; *amenda, buggiè, duana; gara, meria, prefettu, signatura* stb. Az a tény, hogy idő haladtával mindinkább érvényre jut a beszélt és írott francia nyelv ismerete, francia szokások és felfogások terjedése — magyarázza meg a korszikai hangtanhoz való alkalmazkodás gyakori hiányát. Ily módon nemcsak mindig nagyobb a gallicizmusok száma, hanem ezeket a maguk eredeti, de a korszikaiban nyers hangtani megnyilvánulásukban fogadják el; ez pedig annyira különböző ettől a teljesen olasz nyelvjárástól.

A francia behatás kezdete körülbelül egy század óta tart csupán és mégis ereje folytonosan nő. Minthogy az olasz helyét a hivatalos francia nyelv foglalta el, a korszikai nép száján még most is élő teljesen olasz tájszólások (amint erről biztosít az ALEIC), meg az államnyelv között egészen természetellenes viszony áll fenn. A korszikaiak ugyan ellenállást fejtenek ki, — de minthogy útjukat téves elvek szerint választották, ez a magatartásuk nem vezethet az annyira áhított célhoz. A «korszikai irodalmi nyelv» nem állapítható meg annyira a tárgy körén kívül, a nagy korszikai írók kifejezett hagyománya ellen.¹³ Ebből a súlyos helyzetből híz hasznát magának a hivatalos nyelv, amelyet elsősegít az olasz nyelv teljes eltávolítása a közéletből, a francia iskola, a közigazgatás és igazságszolgáltatás, sőt még «a francia nyelvű egyház» is. Azonban az ALEIC kétségtelenül kimutatja, hogy a szigeti tájszólások lényegükben még ma is érintetlenek, ha eltekintünk néhány igazán fontos szótól, amely szinte külön kutatást érdemelne; mint pl. *travagliu*, *travaglia* stb. Ezért Cyrnos szigetének igazi hazafias érzéstől áthatott fiai számára teljes mértékben aktuálisak ma is Salvioni nemes szavai: «...ai Corsi che sinceramente vogliono rimaner *corsi* e preservare il parlare isolano dall'imbarbarire, altra via non rimane che di riprendere il filo della tradizione, filo che si riannoda alla cultura e lingua, toscane.»¹⁴

Mindezekkel egyáltalán nem kívánom állítani, hogy a vázolt kérdést véglegesen elintéztem. Mindazonáltal arra törekedtem, hogy ezzel a szerény vázlatommal, amely csak kiindulási pont akar lenni, néhány új adalékkal szolgáljak; tekintetbe véve azokat a nehézségeket, amelyekkel szükségszerűen szembe kell szállni, ha a különböző korszikai tájszólások francia elemét minden megnyilvánulásában össze akarjuk gyűjteni. Többek között szükség lenne az olasz nyelv gallicizmusaival való tüzetesebb összehasonlításra is, hogy meglássuk, vajjon nem fűződnek-e ezekhez szorosán a korszikai nyelvjárás legrégebb gallicizmusai, a már nyilvánított feltevés szerint. Magától értetődik, hogy nem képezhetik vita tárgyát azok az elemek, amelyeket közvetlenül a franciából kölcsönöztek a népesebb és a Szárazföld befolyásának inkább kitett központokban. Sajnos, az olasz nyelv gallicizmusai még nincsenek mindenben kielégítő módon és kritériumokkal tanulmányozva és kidolgozva.¹⁵ Ez okból is az a kép és értékelés, amely a nyelvi funkcióról és az egyes szavak virtuális értékéről adható, e helyütt nem lehet teljes. De nemcsak az általános természetű nehézségek tették hiányossá szerény kísérletem.

¹³ BOTTIGLIONI: «*Penetrazione*» 5 l.; és SALVIONI «NC» 713 l.

¹⁵ Kivéve a jogosan kritika tárgyát képező BEZZOLA művét.

¹⁴ SALVIONI «NC» 713 l.

Amiként azt megtudtam a Szigeten születettektől,²⁶ azok a korszikai személyek és írók, akik jól ismerik a francia nyelvet, általánosan nagyszámú egyéni és önkényes gallicizmusokat használnak, úgyhogy a francia elemek száma és elterjedtsége szükségképpen igen ingadozó. Ezek ellenére mégis azt hiszem, sikerül kimutatni a tudósoktól biztosan jelzett tételt, amely szerint a francia elem a népnyelvbe csak Franciaország uralmával kezd beszívárogni. Megjegyzem még — és ez talán e cikkből is kiténik — hogy ez a francia kulturális befolyás, amelyet a politikai fennhatóság is támogat, a még ma is élénken érzett nyelvi különbözőség miatt, különben kevésbé erősebb a francia nyelvnek más vidékeken gyakorolt tisztán kulturális behatásainál.

A francia elemek annyira idegenek a korszikaiak nyelvétől, hogy nemcsak nem elegendők arra, hogy az Isola Bella édes népnyelvének olasz aszpektusát megváltoztassák, hanem a népi nyelv használatban nagy bőségben ismeretlenek lévén, pusztá létezésükkel (bár ez ellentmondásnak is tűnhetik) a nyelvjárás nyelvi követeléseinek számára értékes adalékokat képeznek. Sőt minden további nélkül túlzottaknak kell nyilvánítanunk a jó Sampetracciu (Giannetti Notini)²⁷ riadó-szavát is. Ő ugyanis szép nyelvének megalkuvást nem ismerő szeretetétől bízva így kiált fel: «...I chiughi ed ancu i majurelli, chi frustanu e so'inculatoghie sopra e panculelle di e scole, fendu un miscugliu di corsu e francese, parlanu l'unu e l'altru in modu tantu originale, chi si chiede omu si da qui a qualchi mezzu seculu e duie lingue cunfundendusi un riesceranu a fa un novu *esperanto* duve i sforzi di lingua, di gola e di palaticu a l'arabesca o a'cinese predumineranu. Qual'è, fra noi, ch'unn'ha intesu di: „U maestru m'ha *currisgiatu* a mio *cumpusissid*,... m'ha messu *bien*... m'ha *prupusatu* per u *tablò* d'onore... u miò *caie mansuelle* è senza *fòtte*... u miò *carnè* di *brugliò* unn'è *taccatu* ne *sciffunatu*...» — O sia parlendu francese: «*Je me le prend et je me le mange... Je suis été... Mon père il est dans le jardin et ma mère elle fait le manger... Je suis premier que lui...?*“»

²⁶ Pl. Petru Giovacchini, orvos, korszikai születésű költő és hazafi.

lettü!» az 1935. évi «Almanaccu di A Muvra» 41. lapján.

²⁷ U SAMPETRACCIU: «*Salvemu u Dia-*

KÖZÉLET

Az egyházi nyelv kifejezései

abituatu < fr. (prêtre) habitué; (Alf.)
anfán di core < fr. enfant de choeur; *servente*
abbatinu; (Samp., Babb.)
antaru < fr. enterrer; (ALC.)
armoniom < fr. harmonium; *armoniu*;
 (Babb.)
aúmonier < fr. idem; *cappellano militare*;
 (Alf.)
benitiè < fr. bénitier; (ALC.)
camagliu < fr. camail; (Alf.)

carigliunà < fr. carilloner; *scampanizzà, scam-*
panellà; (Samp.)
crucifissatu < fr. crucifié; *crocifissu, messu*
in croce; (Babb.)
crucifissà: (corso) *crucifigge* (infl.); (Babb.)
diocesi (maschile) < fr. le diocèse;
 (Babb.)
fusaiù < fr. fossoyeur; (ALC.)
prisbiteriu, prisbiteru < fr. presbytère; *casa*
parrucchiàle; (Babb.)

Hadsereg

allignà < fr. aligner; *allinià*; (Babb.)
assaglisce < fr. assaillir; *assaltà*; (Samp.)
attacu < fr. attaque; (Falc.)
attruppamentu < fr. attroupelement; (Falc.)
bandulera < fr. bandoulière; (ALC.)
berè < fr. béret; (ALC.)
blindatu < fr. blindé; (Alf.)
capsul < fr. capsule; (ALC.)
caserna < fr. caserne; (Babb., Alf., Falc.)
cascheta < fr. casquette; (ALC.)
bestesi in civile < fr. civil; (Alf.)
congè < fr. idem; *permessu*; (Babb.)
crosa < fr. crosse (du fusil); (ALC.)
cane < fr. chien (du fusil); (ALC.)
cumandamentu militare < fr. commandement
 militaire; *cumandu*; (Babb.)
curteggju < fr. cortège; (ALC.)
curvè < fr. corvée; (Alf.)
defilè < fr. défilé; (ALC.)

drappò < fr. drapeau; *bandera, bandiera.*
gonfalone; (Samp., Babb., ALEIC.)
eppulà < fr. épauler; *spianà (u fucile)*;
 (Samp.)
espione < fr. espion; (ALC.)
gascetta < fr. gâchette; *chiodu (di l'arme a*
focu); (S., ALC.)
invaitu < fr. envahi; *invasu*; (Babb.)
lansa < fr. lance; (Falc.)
paradà < fr. parader; (Falc.)
pistulettu < fr. pistolet; (Falc.)
prisacca < fr. havresac; *sarchetta*: (Alf.)
pupotta < fr. popote; (Alf.)
rampali-rampà < fr. remparts; (Alf.)
rangu < fr. rang; (Alf.)
rattà < fr. rater; (Alf.)
sibula < fr. cible; *segnu*; (Samp.)
torpigliori < fr. torpilleur; (Babb.)
foglia di rotta < fr. feuille de route; (Babb.)

Közigazgatás, gazdasági élet, stb.

addirizzu < fr. adresse; (Alf.)
affiscià < fr. affiche; *affissu*; (Samp.)
aggiuntu < fr. adjoint; (Falc.)
amenda < fr. amende; (Falc.)
appanagiu < fr. apanage; (Falc.)
appellu < fr. appel; (Falc.)
arbitragiu < fr. arbitrage; (Falc.)

arestazione < fr. arrestation; (Falc.)
attaccamentu < fr. attachement; (Falc.)
attacatu < fr. attaché; (Falc.)
avudà < fr. avouer; (Alf., ALC.)
avudè < fr. avoué; (Alf., ALC.)
buggè, buggettu < fr. budget; *bilanciu*;
 (Babb., Samp.)

* Ez a kis szógyűjtemény különböző, biztosan vagy valószínűen francia eredetű korszikai szavak csoportjait sorolja fel; benne a jelentésszerinti csoportosítás gyakran nem elég szigorú, a túl éles megkülönböztetések elkerülése végett. A korszikai helyesírás még igen bizonytalan és vitás. Itt az olaszos írást követjük a tudományos fonétikus írással helyett

burò < fr. bureau; *scagnu, scrivania*; (Babb.)
cadastru, catastru < fr. cadastre; (Alf.)
dejò (giudiziu di) < fr. (jugement de) défaut; (Alf.)
difende < fr. défendre; *pruibì, pruibisce*; (Babb.)
divesu < fr. (calco); (ALEIC.)
difesa di entrà < fr. defense d'entrée; (ALC.)
dipescia < fr. dépêche; *dispacciu*; (Samp., Babb.)
dossì < fr. dossier; (ALC.)
duana < fr. douane; *dugana*; (Babb.)
duaneru < fr. douane; *duganeru*; (Babb.)
esecutà < fr. exécuter; *eseguisce, esegui*; (Babb., Alf.)
fattore < fr. facteur; *pidone*; (Babb., Samp., ALC.)
ghiscè < fr. guichet; *purtellu, finistrinu*; (Babb.)
greffià < fr. greffier; *celliere di tribunale*; (Babb.)
greffu < fr. greffe; *cancellaria di tribunale*; (Babb.)
intassà < fr. entasser; (Alf.)
meria < fr. mairie; (Alf., Babb., Falc.)

meru < fr. maire; (*sindicu*); (Alf., Babb., Falc.)
ottrudà < fr. octroi; *gabella*: (B.bb.)
pancarta < fr. pancarte; *scritta, avvisu, in-dettu*; (Samp.)
passa partù < fr. passe partout; (Alf.)
placà < fr. placard; (ALC.)
pleduaria < fr. plaidoirie; (Alf.)
plenta < fr. plainte; *lagnanza; denunzia*; (Samp., Alf.)
prefettu < fr. préfet; (Falc.)
presiddà < fr. presider; *presiede*; (Samp.)
ritirata < retraite; *pensiune*; (Samp.)
sceffu < fr. chef; *capu, superiore, capicocchia*; (Babb., Samp.)
sesi < fr. saisi; *sequestru*; (Babb.)
signà < fr. signer; (Alf., Samp.)
signatura < fr. signature; *firma*; (Alf., Samp.)
stagiu < fr. stage; *pratica*; (Babb., Alf.)
sursi < fr. sursis; *rinvii, dilazione*; (Babb.)
timbrà < fr. timbrer; (Samp., Alf., Babb.)
timbratu < fr. timbré; (Babb., Alf., Samp.)
timbru < fr. timbre; *franchizia*; (Samp., Alf., Babb.)
trattamentu < fr. traitement; *paga, mese*; (Samp.)

Iskola

barbugliatu < fr. barbuillée; (Alf., ALC.)
brusà < fr. brosser; (ALC.)
brosà < fr. brosse; (ALC.)
caidè < fr. cahier; (Samp., Babb.)
califfià < fr. qualifier; *qualificà*; (Samp.)
carnettu < fr. carnet; *librettu*; (Samp.)
classà < fr. classer; *classificà*; (Samp.)
creè < fr. craie; *biancu, calce*; (Samp., ALC.)
criò < fr. crayon; *piumbinu*; (Babb., Alf.)
cumpusà < fr. composer; *cumpone*; (Samp.)
dittatu < fr. dictée; (Babb.)
effassatu < fr. effacé; *scassatu, cassatu*; (Babb.)
elevu < fr. élève; *allevu, scularu*; (Babb., Samp.)

fötta < fr. faute; *sbagliu, errore, colpa*; (Samp., Babb.)
gimnasticca < fr. gymnastique; (Samp.)
ligna < fr. ligne; *riga, filare*; (Samp., Babb.)
ortograffu < fr. orthographe; *ortografia*; (Babb.)
sfassà < fr. effacer; *cancellà*; (Samp., Car-lotti, ALC.)
sulignà < fr. souligner; *suttilined*; (Samp., Alf., Babb.)
tablò < fr. tableau; *taula negra*; (Babb.)
tacca < fr. tache; *macula, macchia*; (Babb.)
trampà < fr. tremper; *intigne, ammuglià*; (Samp., Alf.)

Kulturális szavak

abunà < fr. s'abboner; (Falc.)
acheduc < fr. aqueduc; (ALC.)
almanaccu < fr. almanach; (ALC.)
ancestrale < fr. ancestrale; (Alf.)
assortissi < fr. s'assortir; (Falc.)
bassa < fr. basse (voce); (Alf.)
brugliò < brouillon; *bruttacopia, minuta*; (Abb.)
buatta < fr. boîte (lettere); (Babb.)
caschè < fr. cachet; *stampone*; (Samp.)
cupplè < fr. couplet; *strofa, strufetta*; (Samp.)
cuscia < fr. couche; *manu (di pittura) falsa*; (Babb., Samp.)
ghivcà < fr. jouer; *ricità, sund*; (Babb., Alf., Samp.)

cr < fr. idem; (Alf.)
imprimà < fr. imprimer; (Alf., Samp.)
imprimaria < fr. imprimerie; (Alf., Samp.)
imprimati < fr. imprimés; (Alf.)
invilòppu < fr. enveloppe; (Alf.)
inviluppà < fr. envelopper; *imbucind, ingut-tuppà*; (Samp.)
Jupiter < fr. idem; (Alf.)
mandulina < fr. mandoline; (Babb.)
morga < fr. morgue; (Falc.)
papè < fr. papier; *carta*; (Samp.)
pattudà < fr. patois; *dialettu*; (Samp.)
pezza < fr. pièce; *pezzu, dramma cummedia*; (Babb.)

piuma < fr. plume; *penna*; (Samp., Alf., Babb.)
prefaziù < fr. préfacer; (Babb.)
prefazieru < fr. idem; (Babb.)
prefaziu < fr. préface; (Babb.)
pressa < fr. presse; *stampa*; (Samp., Alf.)
ralla < fr. râlè; (Falc.)
refrè < fr. refrain; (ALC.)

rinsignà < fr. renseigner; (Alf.)
rollu < fr. rôle; (Alf.)
a tornu di rolu < fr. à tour de rôle; (Alf.)
roman < fr. roman; *rumanzu*; (Samp.)
scimia < fr. chimie; *chimica*; (Samp.)
scrivanu < fr. écrivain; *scrittore*; (Babb., Samp.)
uatta < fr. ouate; (ALC.)

TÁRSADALMI ÉLET

Építészet

battisce < fr. bâtir; *fabbricà*; (Samp.)
bittò < fr. béton; *astraccu*; (Samp.)
chè < fr. quai; *calata*; (Samp., Babb.)
fil a plò < fr. fil a plomb; (ALC.)
flescia < fr. flèche; *frezza*, *freccia*; (Samp.)
ghevitta < fr. guérite; (Falc.)
guttiera < fr. gouttière; *grundaghia*; (Samp.)

massuneria < fr. maçonnerie; *muraglia*, *muri*; (Samp., Alf.)
niscia < fr. niche; *nicchiu*; (Samp.)
rampa < fr. rampe; (Alf.)
sciarpanta < fr. charpente; *armature*, *intepiatura*; (Samp.)
sciassi < fr. chassis; (Alf.)
sciatò < fr. château; (ALC.)
simà < fr. ciment; *cimentu*; (Samp., ALC.)

Mezőgazdaság

arrossà < fr. arroser; *bagnà*, *inacquà*; (Babb., Alf., ALC.)
arrossuaru < fr. arrosoir; (Babb., Alf., ALC.)
brusaglie < fr. broussailles; (ALC.)
ersa < fr. herse; (Falc.)
fermieru < fr. fermier; *fattore*, *affituaru*; (Samp.)

gransgiu < fr. grange; (Salv.)
pattò < fr. pôteau; *asta*; *piottulu*; (Samp.)
pipinera < fr. pépinière. (Alf.)
rantiè < fr. rentier; *pussidente*, *proprietariu*; (Babb.)
spaventaili < fr. épouvantail; (ALC.)

Kereskedelem

acatà < fr. acheter; (ALC.)
accasiunà < fr. occasionner; (Falc.)
acchià < fr. acquitter: *assolve*, *saldà*, *pagà*, (Babb., Samp.)
affisciassi < fr. s'afficher; *sfacciassi*, *pubblicassi*; (Samp.)
agiurnà < fr. ajourner; (Falc.)
anticaglia < fr. antiquailles (?) (Falc.)
arsgentu < fr. argent; (ALC.)
avanzu < fr. avance; (Falc.)
baru < fr. bar; *spaccio di bevande*; (Babb.)
bascia < fr. bâche; *incirata*, *tenda*; (Samp.)
bivetta < fr. buvette; *buttighimu*, *buttijnu*; (Babb.)
cabarè, *retu* < fr. cabaret; (ALC.)
caffè < fr. café; (ALC.)
cumanda < fr. commande; *cummissione*, *urdinazione*; (Babb.)
cumissu < fr. commis; (Alf.)
demenasgià < fr. déménager; (ALC.)
debita < fr. débite; (Alf.)
detagliu < fr. détail; *minutu*; (Samp.)
dumassgi interessi < fr. dommage-intérêts; *danni*, *interessi*; (ALC.)
episseria < fr. épicerie; *buttega*; (Samp.)

epissè < fr. épicier; (Samp.)
gasciu < fr. gage; *pegnu*; (Samp.)
ingaggiamentu < fr. engagement; *impegnu*; (Babb., Alf.)
muntura < fr. monture; (Alf.)
olubargu < fr. auberge (?); (Salv.)
otel < fr. hôtel; (ALC.)
otelè < fr. hôtelière; (ALC.)
pacchettu < fr. paquet; (Falc.)
paccutiglia < fr. pacotille; (Alf.)
prisà < fr. priser; (Alf.)
pursantasciu < fr. pourcentage; *percentuale*; (Stamp.)
pusà < fr. poussé; (Salv.)
rabà < fr. rabat; (Alf.)
ranta < fr. rente; *redita*, *resita*; (Samp.)
reclame < fr. fr. idem; (Babb.)
sgaggià < fr. dégager; *spacchià*; (Samp.)
sciantigliò < fr. échantillon; *mostra*, *campione*; *tastu*; (Samp., Babb.)
spiazzià < fr. déplacer; (Alf.)
spiazziamentu < fr. déplacement; (Alf.)
splutà < fr. exploiter; *sfruttà*; (Babb., Alf.)
spluattazione < fr. exploitation; (Babb., Alf.)

apparegliù < fr. appareil; *macchina, apparecchiù*; (Babb., Samp.)
apranti < fr. apprenti; (ALC.)
aitigliè < fr. atelier; (Alf.)
barbiè < fr. barbier; (ALC.)
bisgiuttieru < fr. bijoutier; *orefice*; (Samp.)
carriera < fr. carrière; *cava*; (Samp.)
cuaffore < fr. coiffeur; *piluccheru, barberu*; (Samp., Alf.)
forsge < fr. forge; (ALC.)
fursgià < fr. forger; *stazzunà*; (Samp.)
greva < fr. grève; (Alf.)
marguglie < fr. marguiller; *membri di a fabrica*; (Babb.)

mascina < fr. machine; *miccanica, macchina*; (Babb., Samp.)
ottomobillu < fr. automobile; (Samp.)
rivè, vetu < fr. rivet; (ALC.)
rossore < fr. ressort; *molla*; (Samp., Babb.)
sciomasgiu < fr. chômage; *disoccupazione*; (Samp.)
sirasgiu < fr. cirage; *lustru*; (Samp.)
tagliore < fr. tailleur; *sartore, sartu*; (Samp. Babb.)
usina < fr. usine; *fabrica, stabilimenti*; (Babb., Samp.)
uti < fr. outil; (ALC.)
uvrieru < fr. ouvrier; *operaiu, travaidore*; (Samp., Babb.)

Közlekedés, Hajózás, stb.

abbraccà < fr. abraquer; *embraquer*; (Falc.)
aburdà < fr. aborder; (Falc.)
aburdagiu < fr. abordage; (Falc.)
alta < fr. halte; *fermata, arretta*; (Samp., Babb., ALC.)
amard < fr. amarrer; (Falc.)
amattà < fr. mâter; (Falc.)
matà < fr. mâter; *dumà, arrende*; (Samp., Babb.)
arrestassi < fr. s'arrêter; (ALC.)
arrestu < fr. arrêt; (Falc.)
arretta < fr. arrêt (?); (Alf.)
atterrisagiu < fr. atterrisage; *approdu, atterraggio*; (Babb.)
bagasgiu < fr. bagage; *bagagliu*; (Samp.)
battalò < fr. bout-dehors (?); (Falc.)
bissicleta < fr. bicyclette; (Samp.)
brancale < fr. branchard; (Falc.)
brueta < fr. brouette; (ALC.)
cabriulè < fr. cabriolet; *caliscinu*; (Samp., Alf.)
carete, veteru < fr. charretier; (ALC.)
carga < fr. cargues; (Falc.)
camin di ferru < fr. chemin de fer; (Babb., Alf.)
dibarca < fr. débarquer; *sbarcà*; (Babb.)
dipartu < fr. départ; *partenza*; (Babb.)
diraglià < fr. dérailler; (Alf.)
diragliamentu < fr. déraillement; (Alf.)
foccu < fr. foc; (Falc.)
gara < fr. gare; (Babb., Samp.)
garasgiu < fr. garage; *rimessa, depositu*; (Samp.)

gardabù < fr. gardebou; *parafangu*; (Samp.)
imbrancamentu < fr. embranchement; (Alf.)
lisiinu < fr. lésin; (Falc.)
malla < fr. malle; *baullu*; (Babb., Samp.)
marchià < fr. marcher; *camminà, biagghià*; (Babb.)
marelongu < fr. mer longue (?); (Falc.)
marsciuppiè < fr. marchepied; *scarpetta*; (Samp.)
matalò < fr. matelot; *marinaru*; (Babb., Alf., Samp., Falc.)
matalutagiu < fr. matelotage; (Falc.)
muzzu < fr. mousse; (Alf.)
pana (in) < fr. (en) panne; (Falc.)
partanza < fr. partance; *partenza*; (Babb.)
passaghiu < fr. passage; *passu, transito*; (Babb.)
pavè < fr. pavé; (Alf.)
piazza < fr. place (infl); (Alf.)
pitta < fr. bitte; (Salv.)
rimurcà < fr. remorquer (?); (Falc.)
tacchetti < fr. taquet; (Falc.)
tamburò < fr. tombereau; (Alf.)
tangagiu < fr. tangage; (Alf.)
tangheggiu < fr. idem; (Falc.)
truttuaru < fr. trottoir; (Alf.)
tunellu < fr. tunel; (Samp., Babb.)
turnante < fr. tournant; *girata, rivolta*; (Samp.)
sciavabà < fr. char-a-bancs; *carrettu*; (Samp.)
sciuffore < fr. chauffeur; *cunduttore, automobilista*; (Samp.)
vaga < fr. vague; *marosulu*; (Samp.)

Társadalmi kifejezések

affabile < fr. affable (?); (Falc.)
affaratu < fr. affaire; *affacindatu*; (Babb.)
agghiustà < fr. ajouter; (Alf.)

aleanza < fr. alliance; (Falc.)
aliassi < fr. s'allier; (Falc.)
amusassi < fr. s'aumuser; *divertesi*, (Samp., Babb.)

- amusementu* < fr. amusement ; *divertimentu* ; (Samp., Babb.)
appasciu < fr. apâche ; *mascalzone* ; (Samp., Babb.)
appuntamentu < fr. appointment ; (Alf., Falc.)
arangiamentu < fr. arrangement ; *accordu* ; (Samp.)
aspirante < fr. aspirant (?) ; (Falc.)
attentà < fr. attenter ; (Falc.)
attentatu < fr. attentat ; (Falc.)
bagarra < fr. bagarre ; *baruffa*, *inzuffata* ; (Samp.)
bagliu < fr. bail ; (Alf.)
bavardà < fr. bavarder ; *ciarlà*, *diciulà* ; (Samp.)
blaga < fr. blague ; *chiacchiera*, *fanfula* ; (Samp.)
boruba fr. bombe ; *bamboscia*, *festaccia* ; (Samp.)
buffuneria < fr. bouffonnerie ; (Falc.)
cadò < fr. cadeau ; *rigalu* ; (Babb.)
camagliu < fr. camail ; *tabarrina* ; (Babb.)
cocheta < fr. coquette ; (ALC.)
curore < fr. courrier ; *dunnaghiu* ; (Samp.)
dansa < fr. danse ; (ALC.)
derisione < fr. dérision (?) ; (Falc.)
diboscia < fr. débauche ; *straviziu* ; (Babb.)
dibusciatu < fr. débauché ; *vizioso*, *curottu* ; (Babb.)
dimarchia < fr. démarche ; (Babb.)
divangiamentu < fr. dérangement ; *sco-modu* ; (Babb.)
e strene < fr. étrennes ; (ALC.)
fanfarone < fr. fanfaron ; (Falc.)
farsore < fr. farceur ; (Alf.)
- feneante* < fr. fainéant ; *piazzone* ; (Samp., ALC.)
flemaru < fr. flemard ; *sdilaziatu*, *pianzone* ; (Samp.)
grussieru < fr. grossier ; *grossolanu*, *rozzu* ; (Samp., Babb.)
madama < fr. madame ; (Alf.)
madamicella < fr. demoiselle ; (Alf.)
mandiante < fr. mendiant ; *circataghiu* ; (Samp.)
mandià < fr. mendier ; *circatà* ; (Samp.)
mansiù < fr. monsieur ; *sgìò*, *signor* ; (Samp.)
mersi < fr. merci ; *grazie* ; (Babb., Samp.)
metressa < fr. maîtresse ; *amante* ; (Samp.)
musciar < fr. mouchard ; (ALC.)
nittugna < fr. nitouche ; (Falc.)
parià < fr. parier ; *scumette* ; (Samp.)
patti e chiti < fr. -quittes ; *patti e pagati* ; (Samp.)
pistò < fr. piston ; *appoghiu*, *ricumandazione* ; (Samp.)
pulitezza < fr. politesse ; *curtezia* ; (Samp.)
raccaglia < fr. racaille ; (Alf., Falc.)
rinumata < fr. renommée ; *numea*, *numinanza* ; (Babb.)
scamatà < fr. escamoter ; (Alf.)
scianza < fr. chance ; *fortuna*, *diccia* ; (Samp., Babb.)
sciiffò < (volg.) chiffon (*meretrice*) ; (Falc.)
scioffre < fr. chères frères ; *frati ignorantelli* ; (Falc., Salv.)
tostu < fr. toast ; (Alf.)
triscia < fr. tricher ; *arrubà* ; (Samp.)
trumpà < fr. tromper ; (Alf.)
vaiù < fr. vayou ; *andaccianu*, *sbarazzinu* ; (Samp., Babb.)

MAGÁNÉLET

Családi élet

- Antuannu* < fr. Antoine ; (Samp.)
anzianu < fr. ancien ; *bacchiu* ; (Alf., Babb.)
apparinta < fr. apparenter ; (Alf.)
bersà < fr. bercer ; *azigà* ; *barcullà* ; (Samp.)
Duminiccu < fr. Dominique ; (Samp.)
fiansaglie < fr. fiançailles ; *parolla*, *abbracciu* ; (Samp., ALC.)
fiansè < fr. fiancés ; *prumessi* ; (Samp.)
- Fransuasa* < fr. François ; (Samp.)
magliuta < fr. emmailloter ; (ALC.)
nurissa < fr. nourrice ; *balia* ; (Samp.)
Pollu < fr. Paul ; (Samp.)
prima d'accusamentu < fr. prime- ; *premiu di maternità* ; (Alf.)
Sgerunnia < fr. Jérôme ; (Samp.)
Xaveriu < fr. Xavier ; *Saveriu* ; (Babb.)

Betegségek

- apsè* < fr. apcès ; (ALC.)
balajfa < fr. balafre ; (ALC.)
bossa < fr. bosse ; *gobba*, *zomba* ; (Samp.)
civnatu < fr. cerné ; (Alf.)
crampa < fr. crampe ; (ALC.)
- erezipela* < fr. erezipele ; (ALC.)
evanuitu < fr. évanoui ; *sbinuitu* ; (Babb.)
gangrena < fr. gangrène ; (ALC.)
servati < fr. cernés ; (ALC.)

abasgiuru < fr. abat-jour ; *paralume, capellu* ; (Samp.)
allumetta < fr. alumette ; *fulminante, zulfanellu* ; (B., S., F., ALC., ALEIC.)
ampulla < fr. ampoule ; *ampolla* ; (Samp.)
armuaru < fr. armoire ; *scanceria, armadiu* ; (Samp., Babb.)
balansuar < fr. balançoire ; *bazziculelli* ; (Babb.)
bidone < fr. bidon ; *stagnone, stagnerone* ; (Samp., Alf., Falc.)
bolu < fr. bol ; *coppa* ; (Babb., Alf.)
brossa < fr. brosse ; *spazzuletta, spazzula* ; (Babb., Samp.)
buatta < fr. boîte ; *scatula, scatuletta* ; (Samp., Alf.)
burrà < fr. bourrer ; *imbutrà, imbutti* ; (Samp.)
canapè < fr. canapé ; (Falc.)
capitunà < fr. capitonner ; *imbutti* ; (Samp.)
caraffa < fr. carafe ; (Falc.)
casarola < fr. casserole ; (ALC.)
cava < fr. cave ; *cantina* ; (Babb., Samp.)
chinchè < fr. quinquet ; *lume, lumera* (a *petrioliu*) (Samp.)
contraveniu < fr. contrevent ; (ALC.)
crascinaru < fr. crachoir ; (Alf.)
crusce < fr. crochet ; *ancinu, granfiu* ; Samp ; (ALC.)
cucinara < fr. cuisinière ; (Alf.)
cunsiergiu < fr. concierge ; (Alf.)
cuvette < fr. cuvette ; (Salv.)
cuscetta < fr. couchette ; (Salv.)
edredo < fr. édredon ; (ALC., Salv.)
etasgera < fr. étagère ; (ALC.)
flaccone < fr. flacon ; *buccatta, ampullina* ; (Samp., Alf.)
flambò < fr. flambeau ; (ALC.)
furnò < fr. fourneau (rôtissoire) ; (Babb.)
futtogliu < fr. fauteuil ; *sedione* ; (Samp., ALC.)
giara, ciara < fr. jarre ; (Alf.)
griglia < fr. grille ; *ringhera, ferriata* ; (Samp., Salv.)
grigliu < fr. gril (?) ; (Salv.)
guarnitura < fr. garniture ; (Alf.)

lampa < fr. lampe ; (ALEIC)
lucchettu < fr. loquet ; (Falc., Salv., ALC., ALEIC)
pagnè < fr. panier ; *paneru, spurtina, panirella* ; (Samp., Babb.)
passuara < fr. passoire ; *colu, culaghiola* ; (ALC., Samp., Alf.)
petrollu < fr. petrol ; *petroliu* ; (Samp.)
pilotta < fr. pelote ; *ghiumellu* ; (Samp.)
placcà < fr. placard ; *armadiu, cridenza* ; (Samp., Babb.)
plaffò < fr. plafond ; *suffitto* ; (Samp., Alf.)
rensa < fr. rincer ; *rincetà, ricchiarà* ; (Samp.)
marchia < fr. march ; *scalinu, scalellu* ; (Samp.)
marmitta < fr. marmite ; *pignatta, ramina* ; (Samp.)
menasgera < fr. ménagère ; *donna di casa* ; (Samp.)
menasgiu < fr. ménage ; *casa* ; (Samp.)
mescia < fr. mèche ; *miccia, biocculu, viagliata* ; (Alf., Samp.)
musciette < fr. mouchettes ; *pinzette, smucculatozghiu* ; (Babb.)
nappa < fr. nappe ; (Alf.)
ridò < fr. rideau ; *tenda, tindina* ; (Babb., Alf.)
scioffa < fr. chauffer ; (Alf.)
sciudiera < fr. chaudière ; *caldara, caldaghia* ; (Samp.)
sciuffaretta < fr. chaufferette ; (Alf.)
sciuminè < fr. cheminée ; *caminu, caminettu* ; (Babb., Samp.)
sciuvro < fr. chevron ; *currente* ; (Samp.)
succuppa < fr. soucoupe ; *piattinu* ; (Samp.)
tabure, -retu < fr. tabouret ; (ALC.)
tapi < fr. tapis ; (ALC.)
tirabusciò < fr. tire-bouchon ; *cacciatappu* ; (Samp.)
tumetta < fr. tomette ; *chiapella* ; (Samp., Falc.)
turcione < fr. torcoun ; *canavacciu* ; (Samp.)
vessella < fr. vaisselle ; *stuglie, piatti* ; (Babb.)
vigliosa < fr. veilleuse ; *luminu, luminellu* ; (Babb., Samp.)

Ételek, italok, stb.

apsentu < fr. absinthe ; *assensiu* ; (Babb.)
anduglia < fr. andouille ; (Falc.)
asezunà < fr. assaisonner ; (ALC.)
biera < fr. bière ; *birra* ; (Samp.)
buffaladoba < fr. beuf-en-daube ; (Falc., Salv.)
bugliabessa < fr. bouillabaisse ; *aziminu* ; (Samp.)
bubbò < fr. bonbon ; (Alf.)
cornè, -netu < fr. cornet ; (ALC.)
desseru < fr. dessert ; *frutta* ; (Samp.)
fricò < fr. fricot ; *accunciatu* ; (Samp.)

furmaghiu < fr. fromage ; (Alf.)
gattò < fr. gâteau ; *pastizzu, dolce* ; (Samp.)
guttè < fr. goûter ; *cineculu* ; (Samp.)
nugà < fr. nougat ; *amandulata* ; (Samp., Alf.)
nuglie < fr. nouilles ; *bavetta* ; (Samp.)
ripastu < fr. repas ; *pranzu, pastu* ; (Samp., Babb.)
sciù < fr. chou ; *dolce* ; (Samp.)
sigò < fr. gigot ; *cosciotto* ; (Samp.)
tumata < fr. tomate ; *pomudoru* ; (Samp.)

abiglià, -assi < fr. habiller, s' -; (Falc., ALC.)
(desabigliassi < fr. se dés-;) (ALC.)
agrafu < fr. agrafe; (Alf.)
amidu < fr. amidon (?); (Falc.)
basca < fr. basque; (Falc.)
bavuaru < fr. bavoire; *baverolu*; (Samp., Salv.)
bertelle < fr. bretelles; (Falc.)
botta < fr. botte; *stivale*; (Babb., Alf.)
brudaria < fr. broderie; *ricamu*; (Babb.)
bruddà < fr. broder; (Alf.)
brussà < fr. brosser; *spazzulità*; (Babb.)
buttina < fr. bottine; *stivaletti*; (Babb., Alf.)
buttone < fr. bouton; *brusgiolu*; (Samp.)
cambrè < fr. cambray; (Falc.)
canna < fr. canne; *bastone*; (Samp.)
cannuttè < fr. canotier; *paglietta*; (Sap.)
cappuscio < fr. capuchon; *capuccinu*;
cappottu; (Samp.)
caracò < fr. caracò; *casacchinu*; (Samp.)
caschetta < fr. casquette; *berretta*; (Samp.)
casciune < fr. cache-nez; *ciarpa*; (Samp., Alf.)
cuaffa < fr. coiffe; *cappucciu, cuffia*; (Samp.)
cursasgiu < fr. corsage; *casacca*; (Samp.)
corsè < fr. corset; *imbustu*; (Babb.)
culotta < fr. culottes; *calzoni*; (Babb., Samp.)
dintella < fr. dentelle; *trina, puntetta*; (Babb., Samp.)
flacchina < fr. frac; (Alf.)
foccollu < fr. faux-col; *cullettu, cullinu*;
(Samp.)
frange < fr. franges; (ALC.)
fulà, aru < fr. foulard; (Falc.)
furratu < fr. fourré; *pillicciutu*; (Samp.)
gètri < fr. guêtres; (ALC.)
gussè < fr. gousset; *stacchinu*; (Babb.)
lassè < fr. lacet; *curdone, stragliere*; (Samp.)

lengiu < fr. linge; *biancavie*; (Babb., Samp.)
manchè < fr. mannequin; (ALC.)
manscetta < fr. manchette; *manicignulu*;
(Samp.)
panasciu < fr. panache; *pinnacciulu*; (Samp.)
pantalone < fr. pantalon(?); (Falc.)
pardussiu < fr. pardessus; *mantiellu, sopra-*
bitu; (Samp.)
passa-pelu < fr. passe-poil; (Falc.)
pegnuaru < fr. peignoir; (Alf.)
plissè < fr. plissé; *pighittatu, arricciatu*;
(Babb., Samp.)
plissà < fr. plisser; *pighittà, arriccià*; (Babb., Samp.)
pucchièta < fr. pochette; Falc. (Salv.)
pumpò < fr. pompon; *cioppu*; (Samp., Alf.)
ripassà < fr. repasser; *stirà*; (Babb., Samp.)
risiglia < fr. résille; (Alf.)
roba < fr. robe; (Alf.)
sandalla < fr. sandale; *sandula*; (Samp.)
sciffò < fr. chiffon; *stracciu*; (Samp. Babb.)
sciffunà < fr. chiffonner; *spigazzà; ingrun-*
chiuli; (Samp., Babb.)
scimisetta < fr. chemisette; *camigetta*; (Babb.)
sciusste < fr. chaussettes; *calzete*; (Samp.)
sciussò < fr. chausson; *ciavatta, pamtofula*;
(Samp.)
sgiambiera < fr. jambière; *ghiambale*; ; (Samp.)
sgiarittiera < fr. jarrettière; *ligacciulu*;
astica (Samp.)
trenna < fr. traine; *ciudacciulu*; ; (Samp.)
trico < fr. tricot; (Alf.)
tricuttà < fr. tricoter; *calzittà*; (Samp. ALC.)
trussò < fr. trousseau; *pannamenti*; (Babb. Carlotti, Samp.)
turcione < fr. torchon; (Falc.)

Elvont kifejezések, lelki élet jelenségei, stb.

affrozu < fr. affreux; (ALC.)
aisce < fr. hair; *odjà*; (Samp.)
atenu < fr. haleine (?); (Alf.)
amporti < fr. emport; (ALC.)
analisi < fr. analyse; *analisi*; (Babb.)
annarbatu < fr. énérvé; (ALEIC.)
antusiasmu < fr. enthousiasme; *intusiasmu*;
(Babb.)
appiombu < fr. aplomb; *disinvoltura*; (Babb. Alf.)
apprizià < fr. apprécier; *apprizzà, stimà*;
(Babb.)
astuziosu < fr. astucieux; (Falc.)
attenzione < fr. attention; (Falc., ALC.)
attitudine < fr. aptitude; (Falc.)
blagà < fr. blaguer; *burlà*; (Babb.)
blamà < fr. blâmer; *biasimà*; (Samp.)
blamu < fr. blâme; *biasimi*; (Samp.)

bruglia < fr. broullier; *imbruglià*; (Babb.)
caffaru < fr. cafard; *malumore*; (Samp.)
certitudine < fr. certitude; *cirtezza*; (Babb.)
crache < fr. craque; (ALC.)
cregne < fr. craindré; (Alf.)
dicetta < fr. disette; *pinuzia, scarsità*; (Babb.)
digurditu < fr. dégourdi; *scatavoltu, scaltru*;
(Babb., Samp.)
divuatu < fr. dévoué; *divotu*; (Samp.)
ebaitu < fr. ébahi; *sbalurditu*; (Babb.)
esciuà < fr. échouer; (Alf.)
faglibile < fr. faillible; *falibile*; (Babb.)
fagliscè < fr. faillir; *faliscè*; (Samp.)
faglita < fr. faillite; *falita*; (Samp.)
fasciassi < fr. se fâcher; *strazzissi, affligesi*;
(Babb.)
faticatu < fr. fatigué; (*faticatu*), *indispostu*;
(Babb.)

- flattà* < fr. flatter ; *allusingà, imbuffà* ; (Samp.) Alf.)
fruasà < fr. froisser ; *uffende, pugne* ; (Babb.)
fuldruaiatu < fr. foudroyé ; *fulminatu, attunatu* ; (Samp.)
ghigna < fr. guigne ; *sdiccia, sfortuna* ; (Samp.)
ginassi < fr. se gêner ; *scumudassi, disturbassi* ; (Babb.)
imballassi < fr. s'emballer ; *intusiasmassi* ; (Babb.)
imballatu < fr. emballé ; *furiosu* ; (Samp.)
imbestiamentu < fr. embêtement ; *noia* ; *rompicapu* ; (Samp.)
imbistià < fr. embêter ; *assicà* ; (Babb.)
imbistiassi < fr. s'emêter ; (Alf.)
infauglibile < fr. infaillible ; *infallibile* ; (Babb.)
infisciassi < fr. se fier ; *impipassi* ; (Samp.)
intrigatu < fr. intrigué ; *impenseritu* ; (Samp., Babb.)
invidia < fr. envie (calco) ; *voglia* ; (Salv.)
lantrindà < fr. lanterner ; *tintinnà* ; (Babb.)
lasciu < fr. lâche ; (Alf.)
malore < fr. malheur ; *disgrazia* ; (Samp., Alf.)
malurosi < fr. malheureux ; *disgraziatu* ; (Samp., Alf.)
marmuttà < fr. marmotter ; (Alf.)
michi-machi < fr. micmac ; (Alf.)
onestità < fr. honnêteté ; (ALEIC.)
prissatu < fr. pressé ; *primutu, incalcàtu* ; (Babb.)
rancuna < fr. rancune ; (Alf.)
reddu < fr. raide ; (Alf.)
rigvettu < fr. regret ; *vincrescimentu* ; (Babb., Samp.)

- ringrittà* < fr. regretter ; *rimpiegne, pentesi* ; (Babb., Samp.)
rimarcà < fr. remarquer ; *osservà* ; *mutà* ; (Babb.)
ruttina < fr. routine ; *pratica, abitudine* ; (Samp., Babb.)
saviu (esse) < fr. être sage ; (Alf.)
sciarmà < fr. charmer ; *addillettà* ; (Samp.)
sciarmu < fr. charme ; *addillettu* ; (Samp.)
scisciu < fr. chich ; *minutu, aguzzinu* ; (Samp.)
sdvirangia < fr. déranger ; *disturbà, scudà* ; (Samp.)
sgena < fr. gêne ; *bisognu, scomodu* ; (Samp.)
souvenirsi < fr. se resouvenir ; (Falc.)
(mi suvengu: l'uso!) (Alf.)
stunà < fr. étonner ; *stupi, stupisce* ; (Babb., Samp.)
suagnà < fr. soigner ; *curà* ; (Babb.)
suettà < fr. souhaiter ; *augura* ; (Samp.)
suetti < fr. souhaits ; *auguri* ; (Samp., Alf.)
suffranza < fr. souffrance ; *patimentu, dolore* ; (Babb.)
sussi < fr. souci ; *penseru, riompicapu* ; (Samp., Alf.)
suveniru < fr. souvenir ; *aricordu* ; (Samp., Babb.)
tacchinà < fr. taquiner ; (Alf.)
toccu < fr. touché ; *commossu, imprissionatu* ; (Babb.)
tracassu < fr. tracas ; *fastidiu* ; (Samp.)
truccu < fr. truc ; *minichicchia* ; (Samp.)
tuppè < fr. toupet ; *sfacciatezza* ; (Samp.)

Fényűzés, stb.

- agraffu* < fr. agrafe ; *fibbia, ramminu* ; (Samp.)
alianza < fr. alliance ; *anellu* ; (Samp.)
bigiu < fr. bijou ; (I. Falc ; Alf.)
broscia < fr. broche ; *fermaglio* ; (Babb., Alf.)
cogliè < fr. collier ; (ALC.)
lunette < fr. lunettes ; *specchiotti, ucchiali* ; (Samp., Babb.)
mostra < fr. montre ; *rulogiu, arilogiu* ; (Babb., Samp., Alf.)
parfumà < fr. parfumer ; *prufumà* ; (Babb., Samp., Alf.)
parfume < fr. parfume ; *profume* ; (Babb., Samp., Alf.)
parfumaria < fr. parfumerie ; *prufumaria* ; (Babb., Samp., Alf.)
pidaloccu < fr. pendeloque ; (Alf.)
pudra < fr. poudre (de riz) ; *pulveretta* ; (Samp.)
puvrassi < fr. se poudrer ; *infarinassi* ; (Babb.)
sciccu (cicca) < fr. chic ; *elegante, bellu* ; (Samp., Alf.)
scigiù, cigiù, gigiù < fr. joujou ; (Falc., Salv.)

A mindennapi élet szavai

- abrittassi* < fr. s'abriter ; *ascondesi, parassi* ; (Samp.)
acruscià < fr. accrocher ; *appiccà, arringà* ; (Samp.)
acculà < fr. œculer ; *mette a e strette* ; (Babb.)
agassà < fr. agacer ; *stuzzicà* ; (Babb.)
allumà < fr. allumer (?) ; (Falc.)
altiratu < fr. altéré ; *assitatu* ; (Babb.)
apprittà < fr. aprêter ; *praparà* ; (Babb.)
arrangia < fr. ranger, ar- ; *ordinà, assestà* ; (Samp.)
arristà < fr. arrêter ; *fermà* ; (Babb.)
arristessi < fr. s'arrêter ; *s'arreghie* ; (Babb., Samp., Alf.)
assemblà < fr. assembler ; *agghiumghe* ; (Samp.)
assessundà < fr. assaisonner ; *cundisce* ; (Samp.)

asticatu < fr. astiqué; *pulitu, liccatu*; (Samp.)
azzarda < fr. hasarder; *risicà, arrisicà*; (Babb.)
azzardu < fr. hasard; *visicu, casu*; (Babb.)
per azzardu, all'azzardu, a tuttu azzardu (cfr. fr. par hasard, au hasard, à tout hasard; (Babb.)
aziunà < fr. actionner; (Falc.)
barbuglià < fr. barbouiller; *infilicà*; (Samp.)
blò < fr. bleu; (ALEIC.)
briglià < fr. briller; *lucè*; (ASamp.)
cancà < fr. cancans; (ALC.)
carrè < fr. carré; *quadru, quadratu*; (Samp.)
carrò < fr. carreau; (Alf.)
casà < fr. casser; *collucà, asconde*; (Samp.)
chità < fr. quitter; *lascià, abbandunà*; (Samp., Alf.)
ciavirà < fr. chavirer; (Falc.)
crascià < fr. cracher; (Alf.)
crassosu < fr. crasseux; *luzzosu, mullizzosu*; (Samp.)
incrassatu < fr. encrassé; *incughiatu*; (Samp.)
culbuttà < fr. culbutte; (Alf.)
detraccatu < fr. détraqué; *rottu, sgangheratu*; (Samp.)
devastu < ft. dégat; *guastu*; (Babb.)
dibarazzu < fr. débarras; *sbarazzu*; (Babb.)
digressà < fr. dégraisser; *nettà, pulisce*; (Samp.)
dipisciassi < fr. se dépêcher; *spicciassi*; (Babb.)
dirangidà < fr. déranger; *scumudà*; (Babb.)
dirulà < fr. dérouler; *sbugginà*; (Babb.)
firmà < fr. fermer (?); (Alf.)
flambatu < fr. flambé; *persu, ruvinatu*; (Samp.)
frisà < fr. friser; *arricià, incrispà*; (Babb.)

frisatu < fr. frisé; *arriciatu*; (Babb., Samp.)
incunuscitu < fr. inconnu; *scunuscitu*; (Babb.)
ingurdisce < fr. engourdir; *aggrancà*; (Samp.)
intamà < fr. entamer; *intaccà, principà*; (Samp.)
intravà < fr. entraver; *intralcidà*; (Babb., Alf.)
intuscidà < fr. toucher (?); (Alf.)
liscivosa < fr. lessiveuse; *bugnu, bugnolu*; (Samp.)
lurdu < fr. lourd; *pisante*; (Samp., Babb.)
muscià < fr. moucher; *stugghiassi, smucculà*; (Babb., Alf.)
musciassi < fr. se moucher; *sciuciassi*; (Babb., Alf.)
nià < fr. nier (?); (Alf.)
numà < fr. nommer; *chiamà, numinà*; (Samp.)
oppusatu < fr. opposé; *oppostu*; (Samp.)
plungsià < fr. plonger; *cuttà, capiciutà*; (Samp.)
posa < fr. pause; *piantata, arrettà* (Samp.)
pressassi < fr. se presser; *spicciassi*; (Samp.)
prettu < fr. prêt; *prontu*; (Samp., Babb.)
prisà < fr. priser; (Alf.)
prissà < fr. presser; (Alf.)
propriu < fr. propre; *nettu, pulitu*; (Samp.)
proprietè < fr. propriété; *pulizia*; (Alf.)
pruminà < fr. promener; *passighia*; (Samp.)
pruminata < fr. promenade; *spassighiata*; (Samp., Falc.)
risetta < fr. risarella, *boccarisa*; (Babb.)
stufe < fr. étouffe; (ALC.)
succussa < fr. secousse; (Alf.)
travaglià < fr. travailler; (ALEIC!)
travagliu < fr. travail; (ALEIC!)

KÜLSÓ TERMÉSZET

Állatok, állattenyésztés

appatà < fr. appâter; (Alf.)
attilla < fr. atteler; (Alf.)
barda < fr. barde; (Alf.)
basana < fr. basane; (Falc.)
bridura < fr. bride; (Falc.)
burdunà < fr. bourdonner; (ALC.)
burdone < fr. (faux-) bourdon; (ALC.)
butollu < fr. butor; (Falc.)
canaru < fr. canard; *anatra*; (Samp., ALC.)
cochigliagiu < fr. coquillage; (ALC.)
crignera < fr. crinière; (ALC.)
cucchiglia < fr. coquille; *chiaroppulu*; (Samp., ALC.)
duve < fr. duvet; (ALC.)
fer a cavallu < fr. fer à cheval; (ALC.)
uraggiu < fr. fourrage; (ALC.)

gazzuglia < fr. gazouiller; (ALC.)
griffi < fr. griffe; (Falc., ALC.)
lapinu < fr. lapin; *cunigliu*; (Samp.)
littiera < fr. litière (ALC.)
locu < fr. loche; (Falc.)
marsulinu < fr. marsouin; (Salv.)
mescia < fr. méche; *lucignulu*; (Babb.)
museghera < fr. muselière; *muserola*; (Samp.)
papigliò < fr. papillon; *farfalla, ciatta*; (Samp.)
patta < fr. patte; *zampa*; (Alf.)
sabot < fr. sabot; *zocculu*; (Babb.)
scaglia < fr. écaille; *scama*; (Babb.)
solu < fr. sole; *sogliula*; (Falc.)
vulaglia < fr. volaille *pullame*; (Samp., Babb.)

Növények

arbustu < fr. arbuste ; (ALC.)
artichoccu < fr. artichout ; (Babb., Alf.)
betterava < fr. betterave ; *barbabetula* ; (Samp. Falc., ALC., Salv.)
bursgind < fr. bourgeonner ; *sbucci* ; (Samp.)
bursgione < fr. bourgeon ; *occhiu (di a pianta)* ; (Samp.)
carotta < fr. carotte (?) ; (Falc.)
citroni < fr. citrons ; *limoni* ; (Babb.)
coclicò < fr. coquelicot ; (ALC.)
fanassi < fr. se faner ; (ALC.)
flambe < fr. flambe ; (ALC.)
gatiu arde < fr. (calco su : mauvaises herbes?) (ALC.)

giansiana < fr. gentiane (ALC.)
ghi < fr. gui ; (ALC.)
gruseglia < fr. groseille ; (Falc.)
gusa < fr. gousse ; (ALC.)
luserna < fr. luzerne ; (Alf.)
obergina < fr. aubergine ; *melzana* ; (Samp.)
navetta < fr. navet ; *navone* ; (Samp.)
patecca < fr. pastéque ; (Falc., Alf.)
pussà < fr. pousser ; *puntà, pettughid* ; (Samp., Babb.)
radicchiu < fr. radis ; *ravanetta* ; (Samp.)
sellaru < fr. celeri ; (Alf.)

Fémek

faraglia < fr. ferraille ; (ALC.)
fero bianco < fr. fer-blanc ; (ALC.)

lattone < fr. laiton ; *ottone* ; (Samp.)
miniom < fr. minium ; *miniu* ; (Babb.)

Légköri jelenségek

arcansiel < fr. arc-en-ciel ; (ALC.)
aversa < fr. averse ; (ALC.)
crescente < fr. croissant ; (ALC.)
givra < fr. givre ; *brinata* ; (ALC.)

lumera ; lumière ; (ALC.)
pianeta < fr. planete (gen.) ; (Babb.)
verglas < fr. verglas ; *crudruva* ; (Babb.)

Földrajzi kifejezések

detrud < fr. détroit ; (ALC.)
europeanu < fr. européen ; *europu* ; (Babb.)
giuiffu < fr. juif ; *ghiudeiu, ebbreiu* ; (Samp.)
insulanu < fr. insulaire ; *isulanu* ; (Babb.)
oceanu < fr. océan (?) ; (Falc.)
patrud < fr. patois ; *pariatu, dialettu* ; (Babb.)

plattò < fr. plateau ; (Alf.)
strangeru < fr. étranger ; *stranieru, furesteru* ; (Samp., Alf.)
trambulamentu < fr. tremblement ; *tarramotu* ; (Babb.)

KÜLÖNBÖZŐ SZAVAK

Testrészek

anscia < fr. hanche ; (ALEIC.)
cranu < fr. crane ; (ALC.)
fronte < fr. front ; *fronte* (femm.) ; (Babb.)
grimassa < fr. grimace ; *versi, birsacci* ; (Babb.)
larma < fr. larme ; *lacrima* ; (Samp., (Babb.)
mullè < fr. mollet ; *pesciu (di gamba)* ; (Samp.)
narina < fr. narine ; *nara* ; (Babb.)
pussu < fr. pouce ; *pollice, ditu grossu* ; (Babb.)

taglia < fr. taille ; *statura* ; (Babb.)
tube, tupezzu < fr. toupet ; (Guarn.)
ratta < fr. rate ; *melsa* ; (Samp.)
ride < fr. rides ; (ALEIC.)
tressa < fr. tresse ; *curdella* ; (Samp.)
tuppè < fr. toupet ; *ciuffu* ; (Babb.)
siluetta < fr. silhouette ; (Carlotti)

Számnevek, mértékek stb.

buceron < fr. bougeron (?) (Falc.)
cinquesimu < fr. cinquième ; *quintu* ; (Samp.)
decalitru < fr. décalitre ; (Alf.)
decesimu < fr. dixième ; *decimu* ; (Samp.)
dublagiu < fr. doublage ; (Falc.)
duzzena < fr. douzaine ; *duzzina* ; (Samp.)

minuta < fr. minute ; *minutu* ; (Babb., ALEIC.)
miziornu < circa miziornu a quattordici ore
 cfr. fr. chercher midi à quatorze heures ;
 (Alf.) (calco)
mullu < fr. moule ; *langaid, maccherone* ; (Samp.)

ora < fr. heure; (Babb.)
quattresimu < fr. quatrième; *quartu*;
(Samp.)
(*meno u quartu* < fr. moins le quart; — *un* —
(Babb.)
sciffru < fr. chiffre; *neru*; (Samp.)

sciuppina < fr. chopine; *mezza*, *mezzetta*
(Samp.)
seiesimu < fr. sixième; *sestu*; (Samp.)
sittesimu < fr. septième; *settimu*; (Babb.,
Samp.)
zerò < fr. zéro; *zeru*; (Babb.)

Játékok

bamboscia < fr. bamboche; (Alf.)
casciuccasiu < fr. cache-cache; *piattatella*;
(Samp.)

crocmiten < fr. croquemitaine; (ALC.)

Különféle tárgyak

bache < fr. baquets; (ALC.)
bara < fr. barre; (Falc., ALC.)
baveta < fr. bavette; (ALC.)
blaga < fr. blague; *bursetta*; (Babb., Samp.)
bullà < fr. boule; *buccia*, *palla*; (Samp.)
burrinu < fr. bourin; (Falc.)
canna < fr. canne; (Alf.)
carniè < fr. carnier; (ALC.)
cossa < fr. cosse; (Falc.)
cravascia < fr. cravache; (Alf.)
draga < fr. drague; (Falc.)
echalas < fr. échalas; *palu*; (Babb.)
fiola < fr. fiole; (Guarn.)
fißella < fr. ficelle; (Alf.)

pegnu < fr. peigne; *pettine*; (Samp.)
pivò < fr. pivot; (Alf.)
rullò < fr. rouleau; *bacinu*; (Samp.)
scena < fr. chaîne; *catinetta*; (Samp.)
scinetta < fr. chaînette; (Samp., ALC.)
sciarniera < fr. charnière; *mappula*, *mapetta*;
(Samp., ALC.)
sciviglia < fr. cheville; *punta*, *cavicchia*;
(Samp., Babb., Alf.)
tabletta < fr. tablette; (Falc.)
tacchettu < fr. taquet; (Falc.)
tivulira < fr. tirelire; *bussuletta*; (Samp.)
tricca < fr. trique; (Alf.)
tundosa < fr. tondeuse; (Alf.)

Elüljárók, kötőszók, különböző szólások, határozószók stb.

a < fr. à; *cu*, *da*; (Babb.)
c'è a di < fr. c'est-à-dire; (Alf.)
aa cocca < fr. à la coque; (Alf.)
aggisce < fr. il s'agit; (Alf.)
alò < fr. allons; (Falc.)
alondò < fr. allons donc; *via!*; (Samp.)
appressu < fr. après; (Falc.)
bassa < fr. basse; *u vassu*; (Babb.)
un brunscià fr. < broncher; *sta zittu!*; (Samp.)
ciaschi < fr. chaque.
chitu a < fr. quitte à; *a pattu di*; (Babb.)
cassà a crutta < fr. casser la croute; *strap-*
passi un boccone; (Samp., Alf.)
in cungè < fr. en congé; *in riposu*; (Samp.)
cuscìa < fr. couché; *ghiaci!*; (Samp.)
vene di — *va a* < fr. il vient de — il va;
(Babb.)
vene di parte < fr. il vient de partir; *è partitu*
a temp'avà; (Babb.)
va a parte < fr. il va partir; *partarà*, *avalavà*;
(Babb.)
dipoi < fr. de puis; *da*; (Babb.)
a disegnu < fr. à dessein; *apposta*; (Babb.)
euh < fr. hein; *indeh, che?*; (Samp.)
faccia a < fr. face à; *in faccia di*; (Babb.)
cume fò, *cumm'i fò* < fr. comme il faut; (Alf.,
Falc.)

a fora e a misura < fr. au fur et a mesure;
a manu a manu; (Samp., Babb.)
lascià in piantu < fr. laisser en plant; (Alf.)
infine < fr. enfin; *èppuru*; (Samp.)
avè invidia di dorme < fr. avoir envie de
dormir; (ALC.)
au longu di < fr. au long de; *longu u*, *arente*
u; (Babb.)
messi < fr. mais si; (Falc.)
u mondu < fr. le monde; *a jente*; (Babb.,
Alf., Samp.)
Oh! la là! Oh là! < fr. idem; *ohimè! o Diu!*
(Samp.)
omu < fr. on; (Alf.)
orosamente < fr. heureusement; *fortunata-*
mente; (Samp.)
ossi < fr. aussi; (Alf.)
par < fr. par; *cun*; (Babb.)
parcore < fr. par coeur; (Alf.)
pardi < fr. pardi; *perdiancine*; (Samp.)
a pocu pressu < fr. à peu près; (Alf.)
siate polito < fr. soyez poli; (ALC.)
purtantu < fr. pourtant; *èppuru*; (Alf.,
Samp.)
riempie u so duvè < fr. remplir son devoir;
compie . . .; (Babb.)
mullà a riturnu < fr. (amener) a retour; (Falc.)

rivene a di < fr. celà revient a dire ; *que bole di* ; (Babb.)

rumpite < fr. rompez ; *a la larga* ! ; (Samp.)

solatamente < fr. seulement ; *sultantu* ; (Samp.)

abimà < fr. abimer ; (Alf.)

abbruttissi < fr. s'abrutir ; (Falc.)

abritassi < fr. s'abriter ; (ALC.)

abutisce < fr. abouter ; (Alf.)

accumplitu < fr. accompli ; (Alf.)

aggità < fr. agiter ; (ALC.)

ammainà < fr. amener ; (Falc.)

ammugliatu < fr. mouille ; (Alf.)

amputà < fr. amputer ; (Falc.)

applatitu < fr. aplati ; (Alf.)

arrasami < fr. rase-moi ; (ALEIC.)

baragiù < fr. barrage ; (Alf.)

begiu < fr. beige ; (Falc.)

ben portante < fr. bien portant ; (Alf.)

in biè < fr. en biais ; *in bisbò*, *in cateriocchiu* ; (Samp.)

bigliò < fr. billot ; *muzu*, *troppulu* ; (Samp.)

blemme < fr. blème ; (Falc.)

blessà < fr. blessé ; *feritu* ; (Samp.)

bleu < fr. bleu ; (Alf.)

bluccà < fr. bloquer ; (Falc.)

bordu < fr. bord ; *orlu*, *arice*, *sponda* ; (Samp.)

burduva < fr. bordure ; (Samp.)

borina < fr. borne ; *limiti*, *unteru* ; (Babb., Samp., Alf.)

branca < fr. branche ; *bramu*, *vetta*, *ghiambone* ; (Samp.)

bricculà < fr. bricoler (?) ; (Falc.)

bucchè < fr. bouquet ; *mazzulu* ; (Samp., Falc.)

bugià < fr. bouger ; *buscià* ; (Babb., ALC., Alf., Samp.)

bumbatu < fr. bombé ; (Falc.)

buscula < fr. bousculer ; *capugghià*, *rimbascià* ; (Samp.)

calutta < fr. cachette ; *piattatoghju* ; (Samp.)

casgiula < fr. cajoler ; *liculà* ; (Samp.)

casuale < fr. casuel ; (Alf.)

chita < fr. quitter ; *abbandunà*, *parte da* ; (Babb.)

colpu di occhju < fr. coup d'oeil ; (ALEIC.)

crampone < fr. crampon ; (ALC.)

culbata < fr. culbute ; (ALC.)

cunduitu < fr. conduit ; *cundottu* ; (Babb.)

cuntrenta < fr. contrainte ; (Alf.)

cuppa < fr. coupe ; (Alf.)

cuscionaria < fr. cochonnerie ; (Alf.)

cuva < fr. couvrir ; (ALC.)

diburdà < fr. déborder ; *straripà*, *riuccà* ; (Babb.)

diburdamentu < fr. débordement ; *straripamentu*, *rivoccu* ; (Babb.)

tene vonu < fr. tenir bon ; *sta saldu* ; *un dalla vinta* ; (Babb.)

tranquillu come Battista < fr. tranquille comme Battiste ; (Falc.)

tuttu corsu chi < fr. tout corse qui... que ; *ogni, qualunque* ; (Babb.)

«Varia»

dibuttà < fr. débiter ; (Alf.)

dicruscia < fr. décrocher ; (Alf.)

digherpisce < fr. déguerpir ; *sbirbà* ; (Samp.)

disalterassi < fr. se désalterer ; *dissitassi* ; (Babb.)

disgrasieule < fr. désagréable ; (Alf.)

divisà < fr. diviser ; *divide* ; (Samp.)

duscia < fr. douche ; *duccia* ; (Samp.)

ebulementu < fr. éboulement ; (ALC.)

egretignà < fr. égratigner ; (ALC.)

esciudà < fr. échouer ; *fiascà* ; (Samp.)

fanga < fr. fange (?) ; (Falc.)

fissella < fr. ficelle ; *funicella*, *curdetta* ; (Samp.)

fluttà < fr. flotter ; *sventulà*, *sbattulà* ; (Samp.)

frappà < fr. frapper ; *ghiaccià* ; (Samp.)

frappassi < fr. se frapper ; (Alf.)

frisè, *frisati* < fr. frisè, frison ; (Alf., ALC.)

frisson < fr. frisson ; *brividu*, *siscu* ; (Babb.)

frissundà < fr. frissonner ; *imbrividì*, *scote* ; (Samp.)

frittà, *fruttà* < fr. froter ; *strufind*, *strupiccia* ; (Babb., Samp., ALC.)

frunzà < ft. froncer ; *agriviglià* ; (Samp.)

fuglià, *fuglie* < fr. fouiller ; *cavà*, *sircà* ; (Babb., Alf., Samp.)

fuglie < fr. fouilles ; *scavi* ; (Babb.)

funsatu < fr. foncée ; (ALC.)

gaffa < fr. gaffe ; *posima*, *errore* ; (Samp.)

gaspilià < fr. gaspiller ; (ALC.)

glissà < fr. glisser ; *sculisca*, *sguillà* ; (Babb., Samp.)

griglià < fr. griller ; *incrustuli*, *furvella* ; (Samp.)

grignuttà < fr. grignotter ; *murdiculà*, *rode* ; (Samp.)

grisu < fr. gris ; (ALEIC.)

guardà < fr. garder ; *conservare* ; (Babb.)

guirlanda < fr. guirlande ; (Salv.)

impuasuna < fr. empoisonner ; *avvelenà*, *attuscà* ; (Samp.)

di marca < fr. de marque ; *di riguardu* ; (Babb.)

marcà < fr. marquer ; *signà*, *fa u so spiccu* ; (Babb.)

marchià < fr. marcher ; (Alf.)

massivu < fr. massif ; *massiciu* ; (Babb.)

melansgiu < fr. mélange ; *mischiu* ; (Babb.)

misà < fr. miser ; *puntà*, *mette* ; (Samp.)

muidò < fr. moyen ; *moggiu* ; (Samp.)

musciati < fr. mouche-toi ; (ALEIC.)

- muscittatu* < fr. moucheté; *picchiulatu*; (Samp.)
musà < fr. mousser; *sciunà*; (Babb.)
musosu < fr. mousseux; *sciumante*; (Babb.)
nivellu < fr. niveau; *livellu*; (Babb., Alf., Samp.)
nivillà < fr. niveler; *livillà*; (Alf.)
'ntrind < fr. entrainer; (Alf.)
paraggiu < fr. barrage; (Salv.)
pestiferatu < fr. pestiféré; *appistatu*; (Babb.)
piccura < fr. picure; (Alf.)
plattu < fr. plat; *pianu*; (Samp.)
plungid < fr. plonger; (Alf.)
ponsò < fr. ponceau; (Falc.)
pressà < fr. presser; *pretta*, *sprimunghie*; (Samp.)
priminà, *priminà* < fr. promener; *purtà* a *spassu*; (Babb.)
priminassi < fr. se promener; *spassigghid*; (Babb.)
priminata < fr. promenade; *spassigghiata*; (Babb.)
pussà < fr. poussade; (Alf.)
ramassà < fr. ramasser; *coglie*; (Samp., Alf.)
ramollò < fr. ramollir; (Falc.)
rampà < fr. ramper; *striscia*; (Samp.)
rasà < fr. raser; *sbarbà*; (Samp., Alf.)
rasassi < fr. se raser; (Alf.)
veddu < fr. raide; *sticchitu*; (Samp.)
riculà < fr. reculer; (ALC.)
vientre, *vientrà* < fr. rentrer; (Alf.)
rifusà < fr. refuser; *nigà*, *rifiutà*; (Samp.)
rimarcà < fr. remarquer; (Alf.)
rimarcheule < fr. remarquable; (Alf.)
rimuà < fr. remuer; (Salv.)
rinsignà < fr. renseigner; *infurmà*; (Samp.)
rinsignamentu < fr. renseignement; *infurmazione*; (Babb.)
riprisà < fr. reprendre; *puntigghid*; (Samp.)
ripussà < fr. repousser; *rispinghie*; (Samp.)
rondù < fr. rond; *tondu*; (Babb., Alf.)
sburdà < fr. déborder; *sbarsà*; (Samp., Alf.)
schintatu < fr. esquinté; *domu*, *troncu*; (Samp.)
sciarivari < fr. charivari; (Alf.)
scevi < fr. chéri; (Alf.)
scindà < fr. chiner; *scanzunà*, *zicà*; (Samp.)
scioccu < fr. choc; *intuppu*, *scontru*; (Samp., Alf.)
scrasà < fr. écraser; *sfracidà*; (Samp.)
sente < fr. sentir; *puzza*; (Babb.)
sisitu < fr. saissi; *spavitu*; (Babb.)
stuffà < fr. étouffer; *sbuffulà*; (Samp.)
suagnà < fr. soigner; *curà*; (Samp.)
svanüssi < fr. s'évanuir; *possassine*; (Samp.)
tampunà < fr. tamponner; (Alf.)
tapasgiu < fr. tapage; *rumore*, *chiasso*; (Samp., Alf.)
tijò < fr. tuyau; *cannuccia*, *cannellu*; (Samp.)
tracca < fr. traque; (Alf.)
transcia < fr. tranche; *fetta*; (Samp., Alf.)
tornu < fr. tour; *volta*, *turnu*; (Babb., Samp.)
turnante < fr. tournant; (Alf.)
usatu < fr. usé; *frustu*, *consumatu*; (Samp.)
variolatu < fr. bariolé (?); (Salv.)
vissà < fr. visser; *invità*, *avvità*; (Samp.)

ECSÓDI JÁNOS

AZ OLASZ-MAGYAR KÜLKERESKEDELMI KAPCSOLATOK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

VIII.

1936-ban a hadjáratnak az év közepén való győzedelmes befejezése ellenére is változatlan keretek között folytatódott a magyar-olasz forgalom, ami magától értetődő is, hiszen Olaszország még a háború befejezése után sem kapcsolódott be mindjárt a világkereskedelembé. Élesen élt egyrészt még minden olaszban a megtorlások keserű emléke és másrészt a demokrata hatalmak is szégyeltek közeledni a voltaképpen velük szemben győzedelmeskedő Olaszországhoz. Az új helyzet kialakulásáig a magyar-olasz kapcsolatok mindkét fele arra törekedett, hogy a forgalom minden megrázkódtatás nélkül maradjon. Ezt a célt szolgálta az 1936. június 1-én életbeléptetett fizetési forgalmat szabályozó egyezményvel egyidőben hozott kontingensmegállapodás is, amelynek szellemében sikerült Magyarországnak az 1936. évi termésből származó 2 millió mázsa búzáját oly módon fixen eladni, hogy a második millió mázsa értékének $\frac{3}{4}$ részét az olaszok angol fontban, tehát szabadon átváltható valutában fizették ki. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az ellenérték csak számszerűleg növelte a magyar-olasz fizetési forgalom amúgy is nagy lírafeleslegét, lényegében azonban nemesvaluta bevételként jelentkezett, mivel ezáltal — éppen úgy, mintha bármelyik szabadon átváltható valutával fizető piacra történt volna a szállítás — bármit és bárhol lehetett beszerezni. További jutalmazás volt olasz részről az is, hogy bár Olaszország éppen a szankciós hatalmakkal szembeni meg-

torlasként a beviteli engedély-kötelezettséget minden árura, így a magyar behozatal tárgyaira is kiterjesztette, az 1936. június 1-én életbeléptetett egyezmény itt is oly jelentős könnyítéseket hozott, hogy gyakorlatilag Magyarország részére e korlátozás sem okozott komoly fennakadást.

Az olaszországi háborús behozatali megkötöttségek ugyanis Abesszínia teljes meghódítása után is megmaradtak. Még javában dült az afrikai háború, amikor a Duce 1936. márc. 23-i kapitoliumi beszédében már hangsúlyozta, hogy «a megtorlások életbeléptetésével új korszak kezdődött Itália történetében, amely új kort a megtorlások keserű tapasztalatai alapján csak egy cél ural: a legrövidebb időn belül megvalósítani a nemzet lehető legnagyobb fokú gazdasági önállóságát. A földkerekség egy népe sem képes ugyan százszázalékosan függetlenül a külföldtől, s még ha tehetné, akkor sem válna javára, mégis minden nemzetnek törekedni kell arra, hogy legalább a nemzetvédelmet szolgáló gazdasági ágak területén szabaduljon az idegen népek rabszolgaságából, mivel csak így kerülheti el, hogy nyersanyagellátása s ezáltal politikai önállósága idegen államok játékszere ne legyen.»⁴⁶

A beszéd után rövidesen bevonulnak Addisz-Abeába az olasz csapatok, a Népszövetség is felfüggeszti július 15-én a megtorlások eredménytelen rendszerét. Mindez azonban az olasz önellátási küzdelmet nem téríti el útjából. Ettől kezdve megállás nélkül napjainkig valóban a testületekbe tömörített olasz gazdasági életben minden egy célra tör: a meglévő nyersanyagforrások fokozott kiaknázásával, újak feltárásával a hazai ipari termelést annyira felfokozni, hogy a behozatal lecsökkentésével a külföldtől való gazdasági függőség minél jobban összezsugorodjon. Természetesen a leépítés elsősorban a szankciós államok ellen irányult, ezt célozta a behozatali tilalmi rendszer fenntartása is, amely szinte magától értetődően a baráti Magyarországot nem érintette a fenti 1936. június 1-én életbeléptetett egyezmény értelmében.

Annál érzékenyebben sujtotta a magyar kivitelt a líra október 5-i

⁴⁶ Az olasz önellátási küzdelemre l. FUTÓ MIHÁLY: *Olaszország küzdelme az önellátásért* c. 1937. nov. 20-án a budapesti rádióban elhangzott előadását. A részletekre különösen ajánlhatjuk LUIGI LOJACONO szerkesztésében megjelent: *L'indipendenza economica italiana* c. gyűjteményes munkát (Milano, 1937). (Ismertetését FUTÓ MIHÁLY-tól a «Közgazdasági Szemle» 1937. 848—853. l.) Az utóbbi két évre ANGELO TARCHI nagyszabású önellátási évkönyvei: *Prospettive autar-*

chiche (Rassegna economica delle produzioni nazionali e lineamenti dei problemi autarchici, Firenze, 1940. és 1941. évi kötetek) adnak statisztikai adatokkal bőven alátámasztott tájékoztatást. Az önellátási célkitűzéseknek a külkereskedelmi kapcsolatok alakulására gyakorolt hatása tárgyában l. A. GULINELLI: *Il commercio dell'Italia con l'estero e l'autarchia economica*, «Rivista di politica economica», Roma, 1938. aprile.

40·9%-os árfolyamcsökkentése, amelyet csak részben enyhített az 1931. szept. 24-én életbeléptetett általános 15%-os többlet-értékvámok 1936. okt. 5-én való eltörlése, bár ezt egy okt. 6-i felhatalmazás alapján még több, a magyar kivitel szempontjából különös fontossággal bíró cikk vámleszállítása is követte (1936. október 5-én a szarvasmarha, hús, tojás, zsír, szalonna ; november 2-án a búza és őrleményei ; november 17-én a tengeri ; december 20-án a friss vaj stb.). Különösen a búza mellett az Olaszországba irányuló magyar kivitel gerincét képező szarvasmarha-export szenvedte meg a líra leértékelését, annál is inkább, mivel az olasz hatóságok maximálták a marhaárakat, mégpedig a régi lírában elért árnál is alacsonyabb színvonalon.

Az új helyzet tisztázására a magyar-olasz kormány megbízottak 1936. október—novemberben hosszas tárgyalásokat folytattak Rómában. Ezek révén sikerült elérni, hogy a kiváló minőségű (extrem) uradalmi marhákért a megállapított árnál több is legyen fizethető, ami a vámleszállításokkal együtt újra kifizetődővé tette a marhákivitelét. A tárgyalások másik eredménye egy olyan fizetési egyezmény létrehozása volt, ami az egyszerűsítés céljából megszüntette az addigi nehézkes magánkompenzációs rendszert és helyébe a fizetési forgalom oly formáját léptette, amely azonkívül, hogy fölöslegessé tette a kompenzációs engedélyeknek mindkét ország illetékes hatóságainál való megszerzését, a követelések fölhalmozását is kizárja mindkét részen, mert a beviteli engedélyeket mindenkor csak a rendelkezésre álló követelések, az ú. n. devizadiszponibilitás erejéig adják ki.

Ennek az új rendszernek bevezetése igen fontos volt, a viszonyok helyreállításával ugyanis mindinkább előtérbe került a rendezetlenül maradt lírakövetelések kérdése, amelyeknek számszerűségére nézve azonban nem lehet a magyar-olasz külforgalmat feltüntető II. táblázatunk egyenlegoszlopából következtetni, hiszen — mint fentebb is jeleztük — a táblázatban líraösszegként feltüntetett ellenérték egy része több ízben szabadon átváltható valutában nyert kiegyenlítést. A kereskedelmi mérlegnek ennek ellenére is erős aktívtsága Magyarország számára annál is érezhetőbb volt, mivel a magyar-olasz fizetési mérleget állandóan terhelő tételek : az idegenforgalom és az olasz hajóstársaságok fuvardíjai is csökkentek a háború hatása alatt. A helyzet súlyosságát még csak növelte, hogy 1937 elején a búza és szarvasmarhaszállításokra biztosított keretek teljes kihasználása következtében még nagyobb arányban jelentkezett a magyar kiviteli felesleg. Így 1937 első felében már 46·4 millió pengőre emelkedett az Olaszországba irányuló magyar kivitel értéke, míg az előző év hasonló időszakában még csak 30·6 millió pengő volt. Tovább

fokozta az eltolódást, hogy ugyanazon időpontokat véve figyelembe a behozatal viszont 17,5 millió pengőről 16 millió pengőre csökkent, amik együttthatása a kiviteli többletet az előző évihez képest újabb 17 millió pengővel növelte.

A kiviteli felesleg képződésének megakadályozása ekként már létérdek lett, annál is inkább, mivel Olaszország legkésőbb 1937 első hónapjaiban már a szankciós államok mindegyikével megfelelő kereskedelmi szerződést kötött,⁴⁷ úgyhogy a világpiacon újra megnyílásával már Olaszországnak sem fűződött oly nagy érdeke a magyar árukhoz, mint megelőzőleg. Ez külsőleg abban is kifejezésre jutott, hogy Olaszország már nem volt hajlandó a behozatal egy részének szabadon átváltható valutával való kiegyenlítésére, ami pedig magyar szempontból az előbbiek alapján elengedhetetlen feltétel volt. Az előző év nyarán kötött fizetési és árucsereforgalmi egyezmények szokás szerint június végén lejártak volna, meghosszabbításuk érdekében Ortisei-ben tárgyalások folytak, amelyeknek főtémája éppen a mindjobban felduzzadó magyar kiviteli felesleg volt. A tárgyalások eredményeként az augusztus 2-án létrejött megállapodás értelmében az addig érvényben volt kontingensjegyzék 1938. június 30-ig meghosszabbítódott, míg a kiviteli hitelkedvezményekre vonatkozó megállapodás csak az év végéig, ami már előrevetette árnyékát a Brocchi-rendszer halálának.

A tárgyalások folyamán már érvényre jutottak a békésebb korszak szempontjai: az olaszok a sikeresen befejezett «battaglia del grano» eredményeinek és főként a kitűnőnek ígérkező gabonatermés hatása alatt fix búzaátvétel helyett mindössze opciót nyújtottak 600,000 q búza átvételére. A magyar kormány viszont ezzel nem is élt, nehogy emelkedjék a lírafelesleg, amit annál is könnyebben tehetett, mivel a búza világpiacon értékesítési lehetőségei időközben oly kedvezően alakultak, hogy nem fűződött már nagy érdek magyar részről sem a búza olasz átvételéhez.

A búzával ellentétben a magyar szarvasmarhára vonatkozó kontingenskeretek változatlanul 55,000 darabban nyertek rögzítést, amit azonban 1937. év folyamán az olasz piacon elérhető kedvező árak következtében Magyarország 82,475 darabbal annyira túllépett, — részben már az 1938. évre szóló keret terhére történt szállításokkal — hogy annak ellenére is az előző évi 33 millió pengős kiviteli felesleget 5 millió pengővel meghaladó többlettel zárult az 1937. évi olasz-magyar külkereskedelmi mérleg, hogy a búzaszállítások az év második felében alig haladták meg a 100,000 q-át.

⁴⁷ Banca d'Italia id. évkönyve, I. kötet. 246. lap.

Mint fentebb írtuk, a kiviteli hitelegyezményre vonatkozó megállapodást csak 1937. december 31-ig hosszabbították meg, ami szükségessé tette, hogy az új rendszerre vonatkozólag már októberben tárgyalások induljanak meg, amelyek a november 13-án Rómában aláírt megállapodásra vezettek. Abban egyetértettek a kiküldöttek, hogy a Brocchi-rendszer, amely a római paktum válságos éveiben a kiviteli hitelkedvezmények formájában oly nagy szolgálatot tett a magyar agrártermékek Olaszországba irányuló kivitele elősegítése érdekében, már nem tartható fenn tovább, hiszen kétségkívül meg volt az a rendszerbeli hátránya, hogy nem tudott féket rakni a két ország közötti külkereskedelem túlgyorsan száguldó kerekeire, aminek eredményeként hol itt, hol ott nagy követelések halmozódtak fel. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy ezeknek a hibáknak egyszersmind igen előnyös kihatásuk is volt: az agrárválság éveiben Magyarország számára, aki nem tudta volna különben agrártermékeit kedvező áron másutt értékesíteni, míg a szankciók korában Olaszország javára, aki viszont agrárszükségletét nem tudta volna megfelelő ipari nyersanyag cserébeadása nélkül másként fedezni.

A kiviteli hitelegyezményeknek a Brocchi-szerződésben foglalt jól kiszolgált rendszerét ekként 1938. január 1-től kezdődően egyetértőleg hatályon kívül helyezték. Hogy ez mennyire nem a kölcsönös forgalom visszaszorítását, hanem csak egyensúlybahozását célozta, mindennél jobban mutatja, hogy az addigi behozatali kontingenseket mindkét oldalról még fel is emelték, természetesen főként a magyar oldalon, hiszen magától értetődően a megtorlások óta felgyülemlett hatalmas magyar követelések felszámolására magyar szempontból is a legcélszerűbbnek az olasz ipari nyersanyagok, félgyártmányok és készáruk kontingenstételeinek emelése mutatkozott.

Míg a magyar-olasz külkereskedelmi mérleg egyensúlyát árucserforgalmi oldalon a behozatali lehetőségek fokozásával igyekeztek elérni, addig a fizetési forgalom terén ugyanezt a célt azzal vélte elősegíteni a Magyar Nemzeti Bank, hogy az 1936. december 1-től fogva követett «nostro» rendszerről a «loro» rendszerre tért át. Ennek értelmében a Magyar Nemzeti Bank a magyar kiviteli cégtől a részére lekötött líraösszegeket csak akkor veszi át, ha a magyar importőrök líraigényléseiben erre megfelelő fedezet mutatkozik, ami a külforgalom mindkét oldalának automatikus szabályozódására vezet. Az egyezményt megelőzőleg minden korlátozás nélkül köteles volt a Nemzeti Bank az exportőrök által felajánlott líraösszeget átvenni, ami az egyoldalú áruáramlás akadálytalan lehetővé tétele folytán a fizetési forgalom oldaláról volt a túlzott kiviteli többletek okozója.

Tekintettel arra, hogy az 1937. november 19-én életbeléptetett fizetési forgalmi megállapodás rendelkezései az irányadók még napjainkban is az Olaszország és Magyarország közti árucsereforgalommal kapcsolatos fizetésekre vonatkozólag, az alábbiakban az előző fizetési megállapodásoknál részletesebben tárgyaljuk a következőkben.⁴⁸

A megállapodás értelmében a magyar cégek csak úgy szállíthatnak ki árut Olaszországba, ha az exportvaluta beszolgáltatására előzőleg ú. n. tanusítványi úrlapon kötelezettséget vállalnak. Az Olasz Királyság területére kivitt magyar árucikkek ellenértéke a megállapodás értelmében a Magyar Nemzeti Banknak az Istituto Nazionale per i Cambi con l'Estero római intézetnél vezetett «Conto Globale» elnevezésű számlájára, az olasz gyarmatokra és az Olasz Királyság fennhatósága alá tartozó egyéb területekre kivitt magyar árucikkek ellenértéke pedig a Magyar Nemzeti Banknak ugyancsak az Istituto Nazionale per i Cambi con l'Esteronál vezetett «Conto Coloniale» elnevezésű számlájára fizetendő be.

Olasz áruk magyar importőrei az Olaszországból vagy az olasz gyarmatok és az Olasz Királyság fennhatósága alá tartozó egyéb területekről behozott áruk líraellenértékét a Magyar Nemzeti Banknál igényelni tartoznak. Az igényléseket megbízott pénzügyintézet útján a M. Kir. Kereskedelmi Hivatalnál kell benyújtani, amely a kontingensek figyelembevételével nyilatkozik jogosultságuk felől. A Magyar Nemzeti Bank az Olaszországból behozott áruk ellenértékét a «Conto Globale» jelzésű, míg az olasz gyarmatokból és az olasz Királyság fennhatósága alá tartozó egyéb területekről behozott áruk ellenértékét a «Conto Coloniale» jelzésű számlára befolyó líraösszegekből utalja ki az olasz exportőrök részére.

Az olasz hajók tengeri fuvardíjainak és költségeinek, a magyar-adriai vasúti kötelékben feladott küldemények Olaszországban kiegyenlített külföldi fuvardíjrészletének, valamint a Velencével és Genovával lebonyolódó forgalomban az olasz vasúti fuvardíjrészletnek az átutalása a «Conto Trasporto» számláról történik.

Különleges rendelkezés van az úgynevezett carnarói szabad zónába kivitt magyar árucikkek tekintetében. Mielőtt a részletekre rátérnénk, vázoljuk az ú. n. carnarói klearingrendszer mibenlétét. A klearingrendszer 1932-ben történt általános bevezetése természetesen alapjaiban sujtotta volna a magyar-olasz fizetési forgalom egyik számottevő tételét alkotó Olaszországba irányuló és többé-kevésbé fényűzési jellegű magyar idegenforgalmat. E fenyegető veszély elhárítása céljából a

⁴⁸ Alapul a Magyar Nemzeti Bank körteményének csoportosítása szolgált (60—leveleinek ÓVÁRI PAPP id. újabb gyűjteményének csoportosítása szolgált (60—61. és 97—99. lapok).

fiumei tartományi únió, amely a magyarok által elsősorban látogatott carnarói fürdők (Abbazia, Laurana és környéke) révén elsősorban volt érdekelve az idegenforgalom további fenntartása érdekében, megegyezést kötött a Magyar Nemzeti Bankkal. E szellemes megállapodás a kötött gazdálkodás figyelembevételével lehetővé teszi, hogy a carnarói fürdőkbe utazó magyarok által ott elköltött pénzt az ottani szálló- és penziótulajdonosok hús-, cukor-, vaj-, liszt- stb. import útján Magyarországra visszajuttathassák. Ez lényegében azt jelenti, hogy az általános olasz-magyar külkereskedelmi forgalom mellett létrejött még egy külön carnaro-magyar klearing is, ami az idegenforgalom elősegítése érdekében az általános forgalom mindenkori alakulásától függetlenül teszi lehetővé a magyar fürdővendégek üdülésének magyar élelmiszerek átvételével való kiegyenlítését. Az egyezmény a világválság legsúlyosabb éveiben is jól bevált és csak az új világháború ki- és beutazási nehézségei gátolják meg további működését. Bár az alapul fekvő általános klearing-rendszer időközben többször is módosult, a konstrukció lényegében ma is fennáll, hiszen az 1937. november 19-i fizetési egyezmény értelmében is a carnarói zónába kivitt, s az úgynevezett carnarói fürdőjegyzékben szereplő áruk ellenértékét nem az Istituto Nazionale per i Cambi con l'Esterohoz kell az olasz behozatali cégeknek befizetni, hanem a Magyar Nemzeti Banknak a Banca Commerciale Italiana fiumei intézeténél vezetett «Conto Unico» elnevezésű számlájára, melynek keretei között a carnarói fürdőkben üdülni vágyó magyar utasok igényelhetik a szükséges líraösszegeket a Magyar Nemzeti Banktól.

Az Olaszország többi részébe irányuló magyar idegenforgalom valutaigényeit ugyancsak megnyugtató módon az 1937. augusztus 2-i megállapodás rendezi. Ennek értelmében az Olaszországba utazó magyarországi lakosok személyenkint és havonta legfeljebb 900.— pengő ellenértékének megfelelő olasz utazási csekket vagy szállodabont vásárolhatnak, míg az olaszországi lakosok Magyarországon felmerülő utazási és tartózkodási költségeik fedezésére az olaszországi megbízott pénzügyeteknél személyenkint 3000.— líra ellenértéke erejéig vásárolhatnak pengőcsekket.

1938 első felében már meglátszik az 1937. november 13-i árucsereforgalmi megállapodás mérlegegyensúlyt célzó hatása: Magyarország nem élt a 600,000 q-s búzaszállításra vonatkozó opciós jogával és a marhakivitel is csökkent, mivel az 1937/38. gazdasági évre megállapított kontingens nagy részét már 1937. második felében kihasználták. A kivitel értéke ekként az előző év első felének 46·4 milliójával szemben mindössze 17·3 milliót tett, de még így is 4·4 millió pengős kiviteli többlet mutat-

kozott Magyarország javára annak következtében, hogy a behozatal is 16 millióról 12·9 millióra csökkent, bár az új többlet az előző év ugyan-ezen időszakának 30 millió pengőjével szemben már elenyészőnek mondható.

A további forgalom szabályozására Rómában 1938. június 25-én megállapodás jött létre, amely július 1-én lépett életbe. A pillanatnyi adottságoknak megfelelően azonban gyökeresen átváltozik a magyar kivitel előző évi képe. Olaszországban ugyanis időközben száj- és körömfájás harapódzott el, amit a takarmányhiány is fokozott, úgyhogy oly nagy szarvasmarha felhajtás idéződött elő az olaszországi piacokon, hogy az olasz kormány az árak további esése ellen kénytelen volt a bevétel kiszorításával védekezni. Ezért az 1936 októberében átmenetileg leszállított állat- és húsvámokat 1938. május 20-i hatállyal szinte háromszorosára emelték fel, ami párosulva a szarvasmarhabehozatal lebonyolítására életre-hívott olasz egyesülés árleszorító politikájával, oly veszteséggé tette a magyar szarvasmarhakivitelt, hogy annak le kellett állani. Ennek következtében míg 1938 első felében még 20,010 szarvasmarhát sikerült elhelyezni Olaszországban, addig a második félévben csak 2818 darabot, ami annál is súlyosabban érintette a magyar gazdasági életet, mivel az utóbbi évek átlagában az olaszok által lekötött 55,000 darabos évi kontingens a magyar szarvasmarha összkivitel több mint kétharmadát jelentette.

Míg ekként a szarvasmarha elvesztette az előző évekbeli kimagasló jelentőségét, addig a júniusi megállapodás újra biztosítja 1·5 millió q búza átvételét, holott az egy évvel azelőtti szerződés Olaszországnak csak opciót nyújtott és azt is csak 600,000 q-ra. A búza kerül ekként a szarvasmarhával szemben újra az első helyre, amely azonban Magyarország számára abból a szempontból is előnyös csere volt, mivel a megállapodás értelmében a búzaszállítások ellenértéke felerészben újra szabadvalutában nyert kiegyenlítést. Még jobban megnövekedett a búza jelentősége az ugyanazon év október végén Rómában létrejött újabb megállapodás révén, amely az 1938/39. gazdasági évre további 1 millió q búza kivitelét tette lehetővé, úgyhogy 1·5 millió q leszállítására még 1938-ban sor került, míg a többire a következő év első felében.

Tekintve, hogy a szarvasmarha-export 1939 első hónapjaiban is szünetelt és ekként az Olaszországba irányuló kivitel túlnyomó részét a búza képezte, amelynek ellenértéke viszont nagyrészt nemes valutában, illetve a magyar állam részére teljesített szállításokban nyert kiegyenlítő-dést, az év tavaszán annak ellenére is zavarok mutatkoztak — az előző évekkal merev ellentétben — immár magyar oldalról az olasz kiviteli

cégek követeléseinek kielégítése terén, hogy a külkereskedelmi mérleg számszerűleg még 1939. első felében is 26·6 millió pengős aktívummal zárult Magyarország javára. De nemcsak az olasz cégeknek kellett a lorenz rendszer következtében hosszabb ideig szállítmányaik ellenértékének kiegyenlítésére várni, hanem ezenkívül még azon idegenforgalmi, fuvarozási és pénzügyi célokra sem állt már elég líraösszeg rendelkezésre, amelyek eddig is felemésztették a magyar kiviteli többlet nagy részét.

A magyar-olasz külkereskedelmi kapcsolatok ekként újabb válsággal fenyegettek, melyek áthidalására sikerült az 1939 májusában Rómában folytatott tárgyalások eredményeként újra biztosítani a szarvasmarha-kontingensek teljes gyakorlati kiaknázását. A szarvasmarhaszállítások megindulása, továbbá az a tény, hogy az előző évi kontingens-egyezményt június 28-án jegyzékváltás útján az év végéig változatlan keretek között meghosszabbították, sőt ezen túlmenően július 17-én az 1939/40. gazdasági évre a magyar búzának 5·5 millió q-ás felfokozott kontingenst biztosítottak, rövidesen nemcsak megszüntette a líraösszegek hiányát, hanem újra hatalmas magyar követeléselőállással fenyegetett. Újra az olasz behozatali lehetőségek fokozásához folyamodtak a kormánybizottságok, amire éppen kapóra jött, hogy Magyarország kereslete a Csehszlovákia felbomlása révén hazatért Felvidék és Kárpátalja szükséglete következtében amúgy is jelentősen megnőtt. A Cortina d'Ampezzo-ban augusztus 26-án aláírt 1939/40. évi kontingensmegállapodás ezért átlag 20%-kal emelte az olasz behozatali kontingenseket, elsősorban a déli-gyülmölcsöt és mőselyemét, míg a magyar kiviteli kontingensek a mérleg-egyensúly biztosítása érdekében természetesen csak kisebb arányban, kb. 8—10 %-kal emelkedtek. A Felvidék és Kárpátalja visszacsatolásával már előreveti árnyékát az új világháború, amely olasz vonatkozásban a magyar-olasz gazdasági egyezményeknek az 1939. június 28-i jegyzékváltás által Albániára való kiterjesztésében jutott kifejezésre.⁴⁹

IX.

Az égető kérdések egyes vonatkozásainak békés megoldása után a többiek fegyveres megoldása kikerülhetetlen volt. Szeptember első napjaiban Olaszország és Magyarország is a világháború közvetlen szomszédságába kerül és a hadat nem viselő barát szerepéből fokozatosan haladnak a tényleges hadbalépés felé. Ez a folyamat természetesen a

⁴⁹ Magyarországon a 11,260/1939. M. E. sz. rendelet 1939. december 23-án léptette életbe április 20-i visszamenőleges hatállyal.

köztük levő külforgalom nagyszabású módosítását vonta maga után. A háború kitörése által felvetődött kérdések rendezése tárgyában ezért már november második felében ülésésre összeül Rómában az olasz-magyar vegyesbizottság. A tárgyalási jegyzőkönyv, amelyet november 24-én írtak alá, elsősorban a kölcsönös forgalom zavartalanságát igyekszik a megváltozott körülmények között is biztosítani, de figyelemmel van a háborúba való bekapcsolódás fenyegető közelségére is. Ezért egyrészt felemelődnek az olasz részről szállítandó áruk közül az előmunkált rizs, a műrost (fiocco) és az alkoholtartalmú illatszerek és kozmetikai cikkek kontingensei, míg magyar részről a háborús viszonyoknak megfelelően módosulnak az egyes kontingenskeretek.

A háború első hónapjai azonban még nem semmisítik meg a tengerentúli országokkal való érintkezés lehetőségét, amit Magyarország igyekszik is nyersanyagkészleteinek fokozása céljából teljes mértékben kiaknázni. Megfelelő tengeri kereskedelmi hajópark hiányában elsősorban a «semleges» olasz kereskedelmi hajózásra terelődött az illetékes magyar körök figyelme. Itt azonban nagy nehézségeket okozott, hogy az olasz társaságok ragaszkodtak a nemesvalutával való fizetéshez, amellyel Magyarország csak kis mértékben rendelkezett, annál is kevésbé, mivel összes ilyen tartalékaival honvédelmi készségének fokozása céljából minél nagyobb mennyiségben nyersanyagot akart vásárolni a még megközelíthető világpiacon. E kérdés rendezése sem tűrt halasztást, s mint az olasz-magyar kapcsolatok minden vitás kérdésében, így a novemberi római tárgyalások folyamán Magyarország tengerentúli szállításainak lebonyolítására is rövidesen megállapodás jön létre. Az egyezmény értelmében az olasz hajózási vállalatok a magyar behozatal és kivitel szállítási szükségleteinek kielégítésére évi 300,000 tonna hajóúrt biztosítottak, még pedig akként, hogy a fuvardíjak az általános fizetési forgalom keretében lírában voltak kiegyenlíthetők. A megállapodást az olaszok előzékenységéből kifolyólag visszamenőleges hatállyal november 7-én léptették életbe, úgyhogy az olasz társaságoknak nemes valutában már kifizetett fuvardíjakat is a Magyar Nemzeti Bank lírára változtathatta át.

Hogy ezen megállapodás nemes valutát megtakarító jelentőségét felmérhessük, figyelemmel kell lenni arra is, hogy a háború fenyegető árnyéka alatt mily óriási mérvű változáson ment át 1939-től kezdve a magyar külkereskedelempolitika. A harmincas évek világválsága kapcsán részletesen vázoltuk, hogy mily létérdeke fűződött Magyarországnak a külkereskedelmi mérleg egyensúlyához. Ez egyrészt abban jutott külsőleg kifejezésre, hogy a szabadon átváltható valutát szolgáltató piacokra

irányuló kivített minden eszközzel igyekeztek elősegíteni és másrészt, hogy mindenkor gondosan vigyáztak arra, hogy az ekként szerzett szabadon átváltható valuták egy része állandóan feleslegnek maradjon részint a pénzügyi tartozások részleteinek rendezése, részint pedig tartalékolás céljából. Most a háború kitörésekor beigazolódott e politika helyessége: a jelentős nemes valutatartalék birtokában még az új világháború első hónapjaiban is be lehetett velük szerezni igen fontos nyersanyagokat a világpiacokon, a nélkül, hogy nem kevésbé fontos és a háborús helyzetben igen nehezen nélkülözhető iparcikkeket kellett volna cserébe szállítani. Azon feltevésben, hogy a nemesvaluta-tartalék birtoka úgy sem sokáig fog jelentőséggel bírni, hiszen a háború elharapódzásával a nyersanyagforrásokhoz való hozzáférés lehetősége is előreláthatóan megszűnik, a rugalmas magyar kereskedelempolitika felhagyott a régi «kivittel minden áron» elvvel és éppen ennek ellentéte: a belföldi nyersanyag- és élelmiszerállománynak a lehetőség szerint a hazai iparágak kielégítésére való bocsátása és a fontos szükségleti cikkeknek külföldről való mind nagyobb mennyiségű beszerzése lett a cél, — még a kereskedelmi és fizetési mérleg rovására is.⁵⁰

A tengerentúli beszerzés azonban a világháború szeptemberi kitörése óta nagy nehézségekbe ütközött: a külföldi országokban hozott nyersanyagkivíteli korlátozások, tengerzárrendszabályok, a fuvardíjak óriási emelése, a szállítási kockázatok növekedése stb. szinte leküzdhetetlen akadályként jelentkeztek. Az olasz hajózás kitűnő szervezettsége mellett azonban e hónapokban is sikerült oly nagy nyersanyagtételeket a tengerentúlról Magyarországra hozni, hogy — mint alanti táblánkból is kitűnik — a legtöbb nyersanyag behozatala még emelkedett is 1940 első felében az előző évek megfelelő időszakával szemben.⁵¹

⁵⁰ A háború utáni évek magyar külkereskedelmi politikájára vonatkozólag I. KOLBENHEYER K.: *Ungarns Aussenhandelspolitik nach dem Kriege*, Berlin, 1931. (Ung. Jahrbücher.) és ACZÉL A.: *La politique commerciale de la Hongrie après la guerre*, Dijon, 1936. összefoglaló műveit. A világválság hatása alatt átalakuló magyar külkereskedelemre KISLÉGI NAGY DÉNES: *Le commerce extérieur de la Hongrie depuis la crise mondiale*, «Nouvelle Revue de Hongrie» 1940. nov.-dec.-i számának különnyomata. A magyar külkereskedelem évenkénti változásairól I. a különböző évkönyveket: GRATZ id. *Wirtschaftsjahrbuch-jai*, bennük elsősorban

FERENCZI I. államtitkár legilletékesebb tollából a magyar külkereskedelmi politika helyzetképei. Az egyes országokkal való szerződéses állapot, valamint árucsereforgalom alakulását I. a Magyar Vámpolitikai Központ évi jelentéseiben (A kereskedelempolitikai helyzet...-ben, Bp.), míg a külkereskedelmi forgalom árucikkek szerinti igen beható tárgyalását a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara évi jelentései tartalmazzák. (Kereskedelmünk és iparunk az... évben, Bp.)

⁵¹ A Magyar Vámpolitikai Központ 1940. évi jelentésének 21. lapján található tábla adatainak felhasználásával.

IX. tábla.

A ru megnevezése	1938	1939	1940	1938	1839	1940
	j a n. — j ú n.			ú l. — d e c.		
	vagonban (100 q)			vagonban (100 q)		
Nyersfémek	1109'3	2284'7	2776'9	2284'0	1786'4	1403'2
Nyerskaucsuk	124'3	144'9	252'2	198'0	120'3	24'4
Nyersgyapjú	46'4	112'1	112'7	60'7	69'2	36'4
Nyerspamut	1254'0	1536'9	1506'0	1416'3	1179'6	390'2
Nyersjuta	311'2	536'2	146'2	279'6	249'0	12'4
Műrost és egyéb műanyagok	110'3	170'2	242'2	125'0	266'7	227'7
Fésült gyapjú	27'8	53'6	22'0	31'7	47'7	0'5
Pamutfonál	40'9	42'4	54'1	42'8	31'0	28'8
Gyapjúfonál	11'8	14'3	24'3	13'0	13'4	9'3
Műselyem	100'8	159'9	265'2	134'7	243'5	310'4
Nyersbőr	757'8	970'1	730'2	822'6	759'7	330'1
Kopra és más olajos mag	568'9	443'9	592'3	786'5	412'2	184'8
Papírosanyag	1253'3	1448'1	1895'5	1460'6	2910'8	2'509'9
Cserzőkivonatok és készítmények ...	292'2	462'7	547'2	242'4	477'2	435'4

Az ország honvédelmi felkészültségét annyira fokozó nyersanyag-készletfelhalmozásnak azonban egy csapásra véget vetett Olaszország 1940 júniusi hadbalépése, amely gyakorlatilag megszakította a világ nyersanyagpiacaival való tengeri és szárazföldi érintkezés lehetőségét. Fennmaradt ugyan elméletileg a görög kikötőkből Amerikába; az Istanbul—Mossul—bagdadi vonal segítségével Basrahba, továbbá Szibérián keresztül Vladivosztkba, illetve az északeurópai kikötők (Murmansk, Petsamo, Archangelsk) segítségével a tengerentúli piacokkal való érintkezés lehetősége, ezek igénybevétele azonban oly körülményes volt, hogy gyakorlatilag csak a postacsomagokra korlátozódott. Ennek megfelelően természetesen rövidesen összezsugorodik a nyersanyagbehozatal, még a fenti tábla utolsó oszlopának adatai sem tükrözik vissza az esés igazi mértékét, mivel igen sok olyan szállítmány is szerepel bennük, amely még az olasz hadbalépés előtt érkezett meg az olasz kikötőkbe és csak ottani tárolásuk miatt került az év második felében behozatalra Magyarországra.

Az olasz hadbalépés időpontja szinte egybeesik az olasz-magyar árucserforgalmi egyezmények hagyományos június 30-i lejártával. Az új helyzetre való tekintettel ezért az előző évi egyezményt jegyzékváltás útján december 31-ig meghosszabbították, míg a Rómában folytatott tárgyalások eredményeként október 14-én aláírt megállapodások július 1-i visszaható hatállyal léptek életbe.

A tárgyalások kapcsán az első háborús év által előállt összes kérdéseket rendezték. Így a fizetési egyezmény érvényét szeptember 14-től kezdve a Magyarországhoz visszacsatolt erdélyi részekre is kiterjesz-

tették és rendezték az olasz hadbalépés következtében olasz kikötőkben rekedt részint magyar származású, részint magyar rendeltetésű áruk Magyarországra szállításának kérdését is. Sőt Olaszország még ahhoz is hozzájárult, hogy mindazokat az árukat utólag leszállítja Magyarországnak, amelyek kiszállítását a háború kitörésekor életbeléptetett általános olasz kiviteli tilalom megakadályozta. A tulajdonképpeni árucsereforgalmi egyezményt illetően is — mint mindig — a kölcsönös megértés hatotta át a tárgyaló feleket.

A cél a hagyományos maradt : igyekeztek továbbra is a forgalmat a lehetőség szerint fenntartani, a háborús helyzet azonban természet-szerűleg módosításokat is követelt. A kontingenskeretek változásai közül a legjelentősebb az, hogy a kedvezőtlen gabonatermés következtében az előző éveknél lényegesen kevesebb búza-, árpa- és zabkivitelre vállalkozhatott Magyarország annál is inkább, mivel egyrészt a Romániával szembeni mozgósítás, másrészt ezt követőleg Észak-Erdély és Székelyföld visszacsatolása a gabonaneműek iránti belső keresletet is nagyban megnövekedtetta.⁵²

A búzaszállítások nagymérvű csökkenése természet-szerűleg kihatott az egész magyar-olasz forgalom alakulására is, 1940-ben 40 millió pengővel alacsonyabb értékben helyeződött el búza Olaszországban, mint egy évvel azelőtt, ami elsősorban hatott az előző évi 60 millió pengős magyar aktívum leapasztására. A forgalom részletes alakulását illetően utalunk X./a. táblánkra, amely a magyar statisztika adatai alapján az 1938—40-es évekre vonatkozóan a kivitel alakulását tünteti fel.⁵³

A tábla alapján a háború hatására az olaszországi rendeltetésű magyar kivitel túlnyomó agrárjellege mind jobban érvényesül. Gerincét az összkivitel értékének 60—80 %-ában — a huszas években még csak kb. 30 %-ban — a búza és a szarvasmarha alkotja, amelyek — mint láttuk — minden kereskedelmi tárgyalás kapcsán a középpontban álltak. A kivitel fennmaradó részének is csak legfeljebb 10 %-a esik ipari készárúkra, elsősorban a legfőbb magyar export-ipar : a vas- és gépipari termékeire, míg a többi ugyancsak agrárcikkből tevődik össze.

⁵² A visszacsatolt erdélyrészi területek gazdasági jelentőségére l. FUTÓ MIHÁLY : *Il significato economico delle regioni transilvane riannesse*, «Corvina», 1940. november 774—783. l.

⁵³ Id. Statisztikai Negyedévi Közlemények 1940. IV. füzet. 293—294. l. Ennek kapcsán megjegyezzük, hogy az 1940. évi forgalom globális adatai eltérnek a II.

táblánkban szereplőktől, aminek az az oka, hogy ottan már a végleges, tehát helyesbített külkereskedelmi adatok szerepelnek, míg a következő X./a. és X./b. tábláinkon azok az egyes árucikkekre vonatkozó 1940. évi részletes adatok, amelyek végleges alakját már nem közölte a Kir. Magy. Stat. Hivatal, úgyhogy nekünk sem állt módunkban azokat helyesbíteni.

X/a. tábla.

Kivitel.

Árucsoport	Mennyiség métermázsában			Érték ezer pengőben			Az összérték %-ában		
	1938	1939	1940	1938	1939	1940	1938	1939	1940
búza	1.494,438	6.000,561	2.496,276	19,174	66,666	26,253	43'38	71'16	34'37
vágó-és igrásállatok (darabban)	23,903	28,789	64,855	8,862	9,776	24,594	20'05	10'46	32'20
ebből:									
szarvasmarha ...	22,828	27,112	63,990	8,014	8,755	23,694	18'13	9'35	31'02
ló	1,054	1,175	865	844	951	900	1'91	1'02	1'18
vasfélgyártmányok	71,350	57,366	153,796	1,190	1,070	3,820	2'69	1'14	5,00
hántolt borsó.....	30,749	31,469	49,036	686	705	3,347	1'55	0'75	4'38
gépek és készülékek	9,705	9,406	12,173	1,694	1,667	2,931	3'83	1'78	3'84
bab, száraz	44,044	26,074	46,054	975	636	2'253	2'21	0'68	2'95
sörárpa	37,401	62,734	60,452	627	1,254	1,632	1'42	1'34	2'14
baromfi	8,959	7,670	9,468	933	913	1,379	2'11	0'97	1'81
ebből:									
élő baromfi	4,355	4,327	4,255	419	460	522	0'95	0'49	0'68
leölt baromfi	4,604	3,343	5,213	514	453	857	1'16	0'48	1'12
zab	—	—	61,912	—	—	1,065	—	—	1'39
búzaliszt és búza- dara	85,794	55,837	45,065	1,817	1,039	1,017	4'11	1'11	1'33
burgonya	213,517	389,300	163,139	683	1,775	986	1'55	1'89	1'29
borsó, száraz									
hántolatlan.....	7,361	10,202	11,576	177	224	641	0'40	0'24	0'84
vasárúk	4,470	1,358	5,371	414	213	576	0'94	0'23	0'75
villamosgépek és készülékek	594	412	448	461	476	486	1'04	0'51	0'64
árpagyöngy	584	8,909	12,219	13	198	480	0'03	0'21	0'63
lóhere és lucerna- mag	7,868	12,339	2,629	472	913	438	1'07	0'97	0'57
maláta	11,906	6,000	10,768	364	180	398	0'82	0'19	0'52
tojás	5,333	7,053	3,030	425	694	372	0'96	0'74	0'49
faecetsavas mész..	—	1,490	14,952	—	26	272	—	0'03	0'36
cirokszakáll	11,990	10,593	5,144	228	286	260	0'52	0'31	0'34
műselyemszövet ..	358	262	156	376	257	222	0'85	0'27	0'29
M. n. e. szerves készítmények ...	6	17	15	12	150	195	0'03	0'16	0'26
szivar, szivarka ..	395	267	174	299	312	193	0'68	0'33	0'25
gyógynövények ..	1,055	995	984	101	92	174	0'23	0'10	0'23
fabútor	1,622	1,143	1,105	234	136	163	0'53	0'15	0'21
vaj, friss	2,572	2,608	566	412	516	140	0'93	0'55	0'18
magnezit	—	—	11,324	—	—	139	—	—	0'18
élő vad	1,281	803	423	260	286	132	0'59	0'31	0'17
bél és hólyag.....	514	627	924	36	35	120	0'08	0'04	0'16
csiriz	333	359	833	34	39	110	0'08	0'04	0'14
egyéb áruk.....	123,457	171,394	26,717	3,237	3,143	1,598	7'32	3'34	2'09
Összesen ..	2.177,656	6.877,248	3.207,729	44,196	93,677	76,386	100'0	100'0	1'000

Fentebb már rámutattunk az 1940. évi búzakivitel visszaesésének okaira, amelyek révén a búza százalékos részesedése a kivitelben az előző évi 71 %-ról 34 %-ra zuhant le. Az olasz búzapiac azonban még így is kimagasló fontosságú a magyar agrártermelés szempontjából, hiszen

1940-ben éppen úgy kb. az összkivitel felét vette át Olaszország, mint az előző évben. A búza mellett a szarvasmarha az, amelynek kivitele döntő az egész Olaszországba irányuló magyar külforgalom számára. Mennyiségének változása viszont az egész magyar állattenyésztést érinti, tekintve, hogy az összkivitelnek ugyancsak felét képviseli.

E két főtételel kívül a gabonaneműek közül még a sörárpa és zab jelentős, viszont a rozs és a tengeri, amelyek a huszas években olykor még számottevő tételeket képviseltek, már nem is szerepelnek a kivitel cikkei között. Hasonlóképpen csökken az élelmezési célra kivitt burgonya mennyisége is, bár még mindig az összes burgonyakivitelnek több mint 80 %-át Olaszország veszi át. A hüvelyesek közül jelentős tételt képez a hántolt borsó, amely a vonatkozó magyar kivitel csaknem teljes összegét alkotja és a szárazbab, amely annak több mint $\frac{3}{4}$ -ét. A hántolatlan borsó tétele viszont alig egytizede a cikk magyar összkivitelének, míg a többi növényi eredetű termék, mint a lóhere- és lucerna-mag, a liszt és dara, a maláta, a gyógynövények, cirok kivitele csak töredékszázalékokat jelent.

A kivitel állattenyésztésből származó termékei közül a szarvasmarhán kívül megemlíthető a világháború előtti, de még az utáni évekhez képest is igen szűk keretek között mozgó ló-, továbbá a harmincas években megindult baromfi-kivitel. Az élőbaromfi-kivitel keretében kizárólag csirkék kerülnek kiszállításra és az összes ily irányú magyar kivitel képviselik, viszont az exportcélra leölt baromfiknak alig $\frac{1}{20}$ -a jut Olaszországba. Az állati eredetű termékek: a tojás és a vaj alacsony tételei a carnarói zónára esnek és az ottani idegenforgalom szolgálatában állnak.

Az ipari kivitel — mint jeleztük — igen szűk keretek közt mozog, a harmincas évek végén alig $\frac{1}{10}$ -ét alkotja az Olaszországba irányuló magyar kivitelnek, holott még a huszas évek végén is kb. kétszeresét. Az összkivitel százalékos megoszlásában az iparcikkeknel jelentkező nagy visszaesés elsősorban a villamossági gépekre és készülékekre vezethető vissza, amelyekből a kivitel a huszas évek közepén még 3 millió pengő körül mozgott és az Olaszországba irányuló összkivitelnek egymagában is 10 %-át alkotta. A harmincas évek folyamán állandóan esik az Olaszországba kivitt villamossági ipari termékek értéke, úgyhogy a harmincas évek végén félmillió pengő körüli értékben állapodik meg, az olasz forgalomnak mindössze 0,5—1 %-át jelenti, s egyben alig képezi $\frac{1}{50}$ részét az összes magyar villamoscikk-kivitelnek, holott 1925-ben annak még csaknem 20 %-át vette át az olasz piac. A visszaesés oka mindenekelőtt abban van, hogy Olaszország az utolsó évtizedben nagy mértékben fel-

fokozta az önellátás és honvédelem szolgálatában elsőrangú fontossággal bíró villamossági iparágaainak termelését. A villamossági ipar termékeivel szemben viszont a magyar nehézipar termékei fokozott mértékben hódítanak tért Olaszországban, különösen az utóbbi években, amikor a német ipar a háborús szükséglet kielégítése érdekében haditermelésre állt át. Ekként az Olaszországba kivitelre kerülő magyar iparcikkek élére a vasfélgyártmányok kerülnek, amelyek összes magyar kivitelének kb. egyharmada, 1940-ben közel 4 millió pengő értékben már Olaszországban talált elhelyezést, holott a harmincas évek első felében még a 100,000 pengőt sem érte el. A megtorlások korától kezdve számottevő emelkedésnek indul a hagyományos gép- és készülék —, elsősorban mezőgazdasági gépkivitel, annyira, hogy 1940-ben már a vonatkozó magyar összkivitel $\frac{3}{4}$ -e Olaszországba jut. A vasárukivitel még mindig kis jelentőségű, az 1940. évi csúcstérték is alig $\frac{1}{20}$ -át jelenti a cikk összes magyar kivitelének. A többi ipari termék kivitele közül jelentőségénél fogva még a minősége és mintái szépsége révén az egész világon annyira keresett magyar műselyemszövetek szállítása említhető meg, ez azonban a cikk magyar összkivitelének még $\frac{1}{10}$ -ét sem éri el.

A kiviteli cikkek tárgyalása után X/b. táblánk alapján rátérünk a behozatal elemzésére.⁵⁴

A behozatal tételei kapcsán még a kivitelnél is sokkal nagyobb eltolódás mutatkozik a huszas évek végéhez képest, amikor még a déligyümölcs és egyéb luxusjellegű cikkek képezték az összbehozatal felét. Ez az arányszám 1940-re az összbehozatal kb. $\frac{1}{3}$ -ára esett vissza, ami természetszerű következménye a fényűzési cikkek forgalmának egyrészt a világválság hatása alatti csökkenésének, másrészt a jelenlegi háborús viszonyok által megkövetelt természetszerű behozatali korlátozásoknak. Bár e luxusjellegű cikkek százalékos részesedése az Olaszországból származó magyar behozatalban némileg esett, Olaszország jelentősége Magyarországnak e cikkekkel való ellátásában még nőtt is, tekintve, hogy a távolabbi piacok kikapcsolódásával úgy a déligyümölcsben (citrom, narancs, mandula, gesztenye), mint a rizsben, kakaóbabban, halkonzervben (szardinia és paszta) immár a teljes magyar szükségletet fedezi, amely régebben még soha el nem ért kedvező arányt jelent. A fényűzési cikkek közé sorolható nyersdohány tétele még jelentősen emelkedett is 1928-cal szemben, napjainkban már a magyar dohánybehozatalnak 10%-át alkotja. A 20-as évek végének 1,5 millió pengős tételéhez képest ma már elenyésző a friss főzelékek behozatala, amely alatt korai zöldborsó, karfiol

⁵⁴ a X./a. tábla forrása.

X/b. tábla.
Behozatal.

Árucsoport	Mennyiség métermázsában			Érték ezer pengőben			Az összérték %-ában		
	1938	1939	1940	1938	1939	1940	1938	1939	1940
selyem és selyem-									
fonal	9,776	19,560	31,680	2,662	4,945	10,882	10'37	14'18	19'54
belőle műselyem ..	9,602	19,391	31,508	2,412	4,665	10,547	9'40	13'38	18'94
délgyümölcs	206,828	240,996	224,774	6,369	7,187	8,043	24'82	20'61	14'45
nyers és előmunkált									
rizs	164,250	246,606	140,345	4,410	6,984	5,433	17'19	20'03	9'76
pamutszövet	2,833	3,874	10,291	1,027	1,593	5,367	4'00	4'57	9'64
műanyagok, nagy-									
részt fiocco	15,520	19,845	23,448	1,940	2,302	4,817	7'56	6'60	8'65
gyapjúszövet	560	1,311	1,459	806	1,413	2,497	3'14	4'05	4'48
pamutfonáléscérna	999	1,539	4,732	220	316	1,759	0'86	0'91	3'16
kátrányfestő-									
anyagok	1,186	2,156	3,054	390	768	1,636	1'52	2'20	2'94
automobil és									
automobilalváz ..	2,095	3,970	6,417	522	907	1,399	2'03	2'60	2'51
cserzőanyag-									
kivonatok	269	18,436	22,702	11	796	1,380	0'04	2'28	2'48
selyem-, félselyem-									
és műselyemszövet	1,257	1,056	1,227	750	597	1,152	2'92	1'71	2'07
cigarettapapiros ..	2,389	4,074	3,418	384	723	930	1'50	2'07	1'67
gépek és készülékek	613	514	1,034	425	349	785	1'66	1'00	1'41
halkonzerv	694	1,505	2,570	104	268	779	0'41	0'77	1'40
nyers dohány	2,576	3,074	2,953	623	769	774	2'43	2'21	1'39
kálium-, nátrium-									
kromát	—	—	1,841	—	—	550	—	—	0'99
villamosgépek és									
készülékek	143	269	713	76	149	508	0'30	0'43	0'91
zsíros olajok	880	272	2,033	117	48	419	0'46	0'14	0'75
nyers fémek	—	305	1,411	—	46	415	—	0'13	0'75
hántolt rizs	—	56	5,521	—	2	370	—	0'01	0'66
film	137	174	282	248	302	355	0'97	0'87	0'64
nyers parafa	4,843	2,017	7,767	131	45	313	0'51	0'13	0'56
nyers kakaóbab ..	—	—	3,404	—	—	309	—	—	0'56
pamuthulladék ..	—	—	3,280	—	—	287	—	—	0'52
kén	15,101	2,799	10,422	211	42	197	0'82	0'12	0'35
kalapok (darabban)	45,002	67,171	87,476	111	171	194	0'43	0'49	0'35
díszítésre való									
levágott virág,									
levél, ág, friss ..	496	494	636	95	131	158	0'37	0'38	0'28
kalapkép	77	131	72	132	229	155	0'51	0'65	0'28
műszerek	46	48	56	104	115	152	0'41	0'33	0'27
nyúlászó	106	115	117	64	84	150	0'25	0'24	0'27
nyers bőr	1,117	911	559	436	288	139	1'70	0'83	0'25
bórsav	1,266	1,527	2,181	34	41	128	0'13	0'12	0'23
növényi párnázó-									
anyag, mint ten-									
gerifű stb.	—	—	5,570	—	—	127	—	—	0'23
kaucsukárúk	387	443	269	95	150	118	0'37	0'43	0'21
kéneső	25	142	88	14	117	112	0'05	0'34	0'20
friss főzelék	3,920	2,800	3,652	83	56	111	0'32	0'16	0'20
egyéb áruk	118,539	38,673	33,899	3,065	2,933	2,780	11'95	8'41	4'99
Összesen ...	558,928	619,782	563,937	25,659	34,866	55,680	100'00	100'00	100'00

és időnként korai uborka került behozatalra, ameddig a hazai termelés fejlődése e behozatal mennyiségét le nem csökkentette az éghajlati különbségeknek megfelelő szintre.

Míg az olasz behozatal fentiekben vázolt fényűzési jellegű csoportjainak jelentősége a háborús viszonyok következtében csökkenő irányzatot mutat, addig fokozott arányban nő a Magyarország közellátása szempontjából a régi beszerzési piacok egy részének kikapcsolódása által mind fontosabbá váló olasz textilbehozatal. Ez a folyamat természetes folyománya a magyar-olasz kapcsolatok fejlődésnek: 1913-ban még csak az összbehozatal 10%-át képviselték a textiltművek, a huszas évek végén már 20%-át, 1940-ben pedig közel felét.

Ekként az olasz behozatalt régebben uraló luxustermékek háttérbeszorításával a behozatali cikkek élére a műselyemfonal kerül, amely az ily irányú magyar behozatalnak több mint a felét alkotja és így Németország mellett Olaszország a műselymet feldolgozó és immár világhírnévre jutó magyar iparág termelésének legfőbb ellátója. A textil-félgyártmányok közül a műselyemfonal mellett egy másik műanyag: a fiocco érdemel különös figyelmet. Táblázatunk «műanyag» megnevezése alatt nagyrészt a vonatkozó magyar összbehozatalnak kb. felét jelentő fiocco szerepel (1940: 22,784 q), amelynek behozatala — használatának 1936. év végén való kötelező előírása óta — ugrásszerűen nő, s mind jelentősebb tényezője lesz Magyarország textil-készáru önellátásának. A félgyártmányok közül még a pamutfonal és-cérna 1940-ben immár 1·8 millió pengőre felduzzadó tétele emelendő ki, ami csaknem felét fedezi a magyar szükségletnek, míg az előző években annak alig $\frac{1}{10}$ -ét.

A textil-készáruk behozatalának jelentősége is nő. Ma már az Olaszországból származó pamutszövet és selyem-, félselyem- és műselyemszövet a magyar behozatal felét jelenti 6·5 millió pengős összetételben, holott a háború kitörése előtt még csak $\frac{1}{4}$ -ét. A textiliák közül a kalapok és a kalapkúpok, valamint a nyúláször értékben talán nem nagy jelentőségű, de a magyar ellátás szempontjából igen számottevő behozatala érdemel még említést.

Kisebb értékük ellenére is fontos alapanyagát alkotják a magyar ipari termelésnek a kátrányfestőanyagok és a cserzőanyagkivonatok, a zsíros olajok, a kálium- és nátrium-chromát, a bórsav és egyéb vegyi anyagok, a szicíliai származású kén, valamint a cigarettapapír, amelyekből csaknem a teljes magyar szükségletet Olaszország látja el. A nyersbőr-behozatal sajnálatosan csökken ugyan, ennek azonban az a főoka, hogy eddig is voltaképpen a bőrt a transitón át kaptuk Olaszországból. A nehézipar ágai közül csak az automobil és -alváz tekintetében aktív

Olaszország számára a Magyarországgal való külkereskedelmi mérleg. A többi olasz gépek és a készülékek, valamint villamossági gépek behozatalára a fejlett magyar ipar versenye mellett alig kerül sor, úgyhogy e cikkekben jelentősen nagyobb az Olaszországba irányuló magyar kivitel értéke.

A most folyó háborúnak Közép-Európa felé terjedése első jeleként 1941 tavaszán Jugoszlávia atomaira bomlik. Felszámolásával megszűnik az a délszláv vasúti tarifaegyeduralom, amely évtizedeken keresztül megbénította a fiumei átmenő forgalmat. A Fiuméba vezető két vasútvonal közül a Lubiana-n át vezető kizárólag olasz-magyar területen halad és így a délszlávok Fiume-ellenes vasúti díjszabási politikája még akkor sem lenne fenntartható, ha a Zágrábon át vezető másik vonal nem a baráti Horvátország kezében lenne, akinek szintén nagy érdeke fűződik a magyar átmenőforgalom megindulásához, hiszen ezen fővasútvonal jövedelmezősége főleg a magyar forgalomtól függ.⁵⁵ A Fiume részére megnyíló lehetőséget az érdekeltek is azonnal felismerték. Az előkészítő tárgyalások után Rómában 1941. november 13-án egyrészt a M. kir. Nemzeti és Szabadkikötő, másrészt az Azienda dei Magazzini Generali di Fiume közt a jövőbeli együttműködésre vonatkozólag kölcsönös tárházak rendelkezésre bocsátása formájában megegyezés jött létre. További biztosítása a fiumei-magyar kapcsolatok fejlődésének az is, hogy éppen a kínálkozó lehetőségek hatása alatt tengerhajózási társulattá kibővülő csepeli Szabadkikötő Fiumét hajóinak kiinduló kikötőjévé kívánja tenni. Minden előkészület megtörtént tehát arra az esetre, hogy a világtengerek megnyílásakor a Kárpátmedence termékei ősi útjukon, Fiumén keresztül kerüljenek a külföldi piacokra.

1941 júniusában Magyarország is hadbalép, hogy ősi barátai oldalán fegyverrel is kivegye részét az Európa újjáteremtését célzó új keresztes-háborúból. Hagyományosan júniusban van lejáróban a magyar-olasz árucsereforgalmi egyezmény. Az elmúlt évben Olaszország hadbalépése, most Magyarországé akadályozza meg a tárgyalások időre való lefolytatását, miértis az előző évekhez hasonlóan 1941-ben is az előző évi egyezmény ideiglenes meghosszabbítására kerül sor, míg a Budapesten folytatott tárgyalások eredményeként szeptember 27-én új megállapodást nem írnak alá, amely július 1-i visszamenőleges hatállyal lép életbe.

A megállapodás már magán viseli a fegyveres győzelmek jelét. Kere-tében rendeződik először a tengely hadereje által meghódított Görög-országgal való magyar áruforgalom, amelynek értelmében a Görögország-

⁵⁵ L. FUTÓ id. műve Fiuméről 43—48. lap.

ből behozatalra, illetőleg Görögországba kivitelre kerülő áruk ellenértékét az olasz klearingben külön számlán számolják el. Ugyanekkor az 1937. november 19-én kelt magyar-olasz fizetési egyezmény érvényét 1940. október 21-től kezdődő hatállyal a Magyarországhoz visszatért jugoszláv és az Olaszországhoz csatolt jugoszláv és görög területekre is kiterjesztették.

Maga az árucsereforgalmi egyezmény az addigi kiviteli és behozatali kontingenseket igyekszik általánosságban fenntartani, éppen úgy, mint az előző évi. Természetesen az új helyzet most is változásokat tesz szükségessé. Az olasz szempontból legfontosabb magyar cikkek: a búza, vágómarha és a hüvelyesek tekintetében a háborús állapot ellenére is sikerül az olasz kontingensemelési kívánságoknak eleget tenni. A búzaszállítások tekintetében az az elvi megállapodás jön létre, hogy Olaszország a Bácska búzafeleslegének 40, az egyéb magyar területek esetleges búzafeleslegének 50%-át kapja. Magyarország szarvasmarhából az eddigi rendes kontingensen kívül még 15,000 sovány marhát is szállít azzal a feltétellel, hogy a bőrt visszakapja, amely megkötésre a Magyarországon annyira érezhető keménybőrhiány vezetett. A hüvelyesek közül a borsók kontingense $\frac{1}{3}$ -ával felemelkedett, míg a szárazbab eddigi tételének kiszállítására Magyarország újra kötelezte magát. Az áruhiány, illetve a kedvezőtlen termés természetesen néhány kontingens csökkentésére, illetve átmenetileg a folyó egyezmény tartamára való hatályon kívül helyezésére is vezetett. Így magyar részről ezúttal is elmarad — mint az előző gazdasági évben — a rozs, lencse, vaj, szalonna és disznózsír, koks, benzín, különböző fémárúk stb. szállítása. Ezekon kívül Magyarország szalámit, árpagyöngyöt, csirizt sem szállít, míg malátából a megállapított kontingensnek csak 50, zabból 33, cirokszalmából 25, élővadból és árpából 10—10%-át köteles szállítani. Ezzel szemben magyar részről emelték a baromfi, tojás, lőtt vad, szárított gomba, bíborhere- és baltacimmag, fűrészelt fenyő- és lombos fa, parafin stb. kiszállítandó mennyiségét, sőt a Bácskából komlószállításra is vállalkozott Magyarország.

Olasz részről a műrost (fiocco), a műselyem, cserzőanyagok, déli-gyümölcs, kátrányfestékek, pamutfonalak és -szövetek, len- és kenderárúk, kalapok, ultramarin stb. kontingensét emelték. Mellette a magyar oldalhoz hasonlóan a folyó egyezmény tartamára felfüggesztették több cikk kontingensét, így az olajpogácsa, rézgalic, kenőolajok, olivaolaj, állati zsiradék, szentjánoskenyér, jutazsák, gyapjúfonalak, készbőrök, gumiárúk, alumínium stb. tételét, amely cikkek legnagyobb részének szállítása különben már a múlt gazdasági évben is szünetelt.

Rizsből és bórsavból az előző gazdasági év kontingensének Olaszország csak 75–80%-át köteles szállítani. Új kontingenseket állapítottak meg a káliumnitrátra, tisztított bóraxra, mész-salétromra, fenolra és egyéb vegyészeti cikkekre, vigogne-fonalakra, műrostfonalra és -szövetre, amelyre az előző megállapodásban nem is volt kontingens. Ennek kapcsán megemlíthető, hogy megegyezés jött létre az 1941. július 29-én kötött magyar-német áruforgalmi egyezményben foglalt megállapodással azonos szöveggel a műrost- és műrosttal kevert fonalak és a műrost hozzáadásával szőtt szövetek magyarországi vámtételeinek leszállítására nézve. Hasonló megegyezést írtak alá a műselyemfonalak hozzáadásával szőtt szövetek vámtételének csökkentésére vonatkozóan is.

A szeptember 27-i árucsereforgalmi megállapodás mellett az ősznek a magyar-olasz külkereskedelem szempontjából való másik nagy eseménye az, hogy a Magyar Nemzeti Bank az olasz kormánnyal létesült előzetes megállapodás alapján szeptember 26-án kelt 435. számú körlevelében az olasz líra felárát szeptember 27-től kezdődőleg az addigi 47 és 48,5%-ról 21 és 22,5%-ra mérsékli. Ennek következtében a líra magyarországi jegyzésében a következő változás állott be: a pénzfolyamban 100 líra régebben 25,58 P volt, míg most 21,05 P egyenértékű lett; az áruárfolyam tekintetében viszont az esés 26,58 P-ről 21,93 P-re történt.

Ez az intézkedés sem irányult azonban Olaszország ellen, hozásának kizárólagos oka az, hogy 1941. év nyarán a magyar kormány a német kormány kívánságára az összes külföldi devizajegyzéseknek a hivatalos jegyzésekhez járuló átlagos 40–50%-os felárát a német márka 21–22,5%-os felarával hozta összhangba, amely egyöntetűsítés alól az olasz líra sem lehetett kivétel.

A líra felárának leszállítása a Magyarországból Olaszországba bevitt áruk líra-egyenértékének kb. 20%-os drágulását jelentette, amely a magyar-olasz forgalomban természetesen bizonyos fennakadásokat idézett volna elő. A két kormány azonban előrelátva ezt, azonnal intézkedett, hogy ezen merőben fizetési forgalmi változás ne képezze az árucsereforgalom akadályát. Így az olasz kormány a magyarral való megegyezés alapján már október 1-én egy olyan rendeletet léptetett életbe, amely a Magyarország felé irányuló olasz kivitel 16,7%-os illetékkel terhelte. Ez sem volt azonban természetesen barátságtalan cselekedet, hiszen voltaképpen csak a magyar rendelkezés hatásainak kiegyenlítését célozta. Az illetékterhet ugyanis az olasz cégek a magyar vevőkre az árakban könnyen átháríthatták, annál is inkább, mert a vevők észre sem vették a drágulást. A lírafelár leszállítása Magyarországon ugyanis a bevétel terén automatikusan csökkentette volna az olasz áruk pengőben való

árát, úgyhogy az illetéktöbblet áthárítása voltaképpen csak a régi behozatali árakat állította a magyar behozatali cég szempontjából vissza. De nemcsak a Magyarországra irányuló olasz kivitel tekintetében nem történt ekként lényegében változás, hanem az árucsereforgalom ellentétes irányában sem. Az olasz árukat terhelő kiviteli illetékekből befolyó összeg ugyanis az olasz közgazdaság számára fontos magyar beviteli cikkek árának kiegészítésére szolgál. A magyar felár-leszállító rendelkezések révén a Magyarországból kiszállított cikkek líraegyenértékében látszólag bekövetkező drágulás ekként az olasz forgalom nagy részében nem érvényesült, mert az olasz importőrök a régi és az új líra árfolyam közötti különbséget az államtól megkapták, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy a felár-változások nem gyakoroltak befolyást az olasz-magyar forgalomra.

Az új viszonyokhoz való rugalmas alkalmazkodás révén, amely a kontingens-tételek és a felárak változásánál egyaránt megnyilvánult a háborús nehézségek ellenére is sikerül a két ország közti árucsereforgalom természetes előfeltételeinek megfelelően a kapcsolatok mindkét oldalát, az értéket tekintve, jelentősen fejleszteni, amiben természetesen az áremelkedéseknek, valamint Olaszország és Magyarország területi növekedésének is része van. Minthogy azonban az Olaszországból származó behozatal tételei egész szokatlanul nagymérvű megduzzadás révén nagyobb arányban nőttek, mint a magyar behozatal ugyancsak nagy emelkedést felmutató tételei, végeredményben az Olaszországgal már hosszú évek óta jelentős kiviteli többletet felmutató magyar külkereskedelmi mérleg 1941-ben már 36,4 millió pengős behozatali többlettel zárult. Ez abban is kifejezésre jut, hogy Olaszország százalékos részesedése a magyar külkereskedelemben a behozatal terén az 1940. évi 9,3%-kal szemben 20,6%-ra emelkedett, míg a kivitelben 16,3%-ról 14,4% visszaesett.⁵⁶

A körülmények változásához képest állandóan módosulnak tehát a kontingensek, a vámtételek, a forgalom volumene és kivitel-behozatal szerinti megoszlása, illetve ezáltal a külkereskedelmi mérleg alakulása, az egymás külforgalmában való százalékos részesedés mérve, az árucseré cikkeinek összetétele, — nem változik meg ellenben soha az a baráti szellem, amely a két baráti ország közti kapcsolatot kezdettől fogva áthatotta.

A kölcsönös egymáskeresési szellem mindig megtalálta a gazdasági kiegészülés lehetőségét is. Első királyaink korában éppúgy, mint a szabad

⁵⁶ L. id. Statisztikai Negyedévi Közlemények, 1941. IV. füzet. 202—203. l. Magyarország 1941. évi külkereskedelmi

forgalmának ismertetését l. «Magyar Statisztikai Szemle» 1942. 29—31. lapjain v. PAPP LÁSZLÓ cikkében.

külkereskedelem korában, a kötött gazdálkodás útvesztőiben és a mai rendkívüli háborús időkben. Sőt napjainkban, az új Európa körvonalainak kibontakozásakor még tisztábban, mint valaha jut érvényre a magyar-olasz külkereskedelmi forgalomnak a természeti adottságokban gyökerező lényege: Magyarország fejlett szántóföldi termelésénél és állattenyésztésénél fogva nagy szerepre van hivatva az olasz nép közellátásában, amellett, hogy magas színvonalon álló nehéziparának egyes termékeivel is közrehat az olasz szükséglet fedezésében, — míg Olaszország egyrészt eltérő éghajlati és földtani viszonyainál fogva a magyar földön nem termő oly élelmezési cikkekkel látja el Magyarországot, amelyek ma már elvesztve luxus-jellegüket a közszükséglet tárgyaivá lettek és másrészt mind nagyobb mértékben s lassanként többségben szállít fontos alapanyagokat, részben műanyagokat a magyar textilipar számára.

Bármint alakuljon is a közeljövőben az évezredek történeti, kulturális, érzelmi s gazdasági kötelékek ezrei által elválaszthatatlanul összekapcsolt két ország közti árucsereforgalom, biztosak lehetünk a mult tapasztalatai alapján abban, hogy mindig a hagyományos, lemondástól és az egymás kölcsönös érdekeinek megértésétől áthatott baráti szellem lesz köztük az uralkodó és hogy az idők múlásával szükségszerűen beálló változások a multhoz hasonlóan mindenkor olyan megnyugtató megoldást fognak találni, amely mindkét fél méltányos érdekeit teljes mértékben kielégítve lehetővé teszi és elősegíti azt, hogy az olasz és a magyar nemzet továbbra is zavartalan politikai és gazdasági együttműködésben vállalva küzdjön nagy szövetségesével, Németországgal a nyugati kultúra megvédésében rejlő magasztos történeti hivatása betöltéséért.

FUTÓ MIHÁLY

MARCO CASAGRANDE

ADATOK A XIX. SZÁZADI OLASZ-MAGYAR MŰVÉSZETI KAPCSOLATOK TÖRTÉNETÉHEZ

A XIX. században újra magáralátaláló magyar nemzeti művészetnek története látszólag egyike a legjobban ismert és a kutatók által bő- ségesen kiaknázott területnek. Csak látszólag azonban, mert egyes vi- szonylatokban ismereteink kimondottan hiányosak. Míg a festészet terén például részletkutatások, monográfiák segítségével lehetséges volt immár egy kimerítő képet rajzolni a művészi fejlődés fő vonalairól, ezek szellemi és művészeti gyökereiről,² addig a XIX. század szobrászatára vonatkozó ismereteink sokkal gyérebbek, sokszor még az előkészítő részletkutatások, az egyes művészek munkásságának többé-kevésbé teljes összeállításai is hiányoznak. Leginkább még Ferenczy István és Izsó Miklós munkás- ságát és művész-egyénségét ismerjük. A fiatalon elhunyt harmadik zseniális magyar szobrász, Fadrusz János működése már viszont a század- fordulóra esik. E három kimagasló és a fejlődés irányát meghatározó egyéniség működése közötti időszakok — mindegyik esetben 20—30 év — javarészt azonban feldolgozatlanok. Ennek okát természetesen abban kereshetjük, hogy a XIX. századi szobrászatunk **qualitás** dolgá- ban — eltekintve az előbb említett három művésztől — alatta áll a

² GENTHON ISTVÁN: *Az új magyar festőművészet története 1800-tól napjainkig*. Budapest, 1935.

XIX. századi magyar festészetnek. A pusztta qualitás-különbőség azonban nem mentesít attól, hogy majd egyszer a modern magyar szobrászat történetét valaki megírja s ehhez a munkához kíván egyszerű adalék lenni Marco Casagrande olasz szobrásznak magyarországi működését összefoglaló szerény tanulmányunk is.

Természetesen, ha a XIX. századi magyar művészet itthoni alapkérdései sincsenek sok tekintetben tisztázva, még kevésbé tették vizsgálat tárgyává művészetünknek a környező országokkal való sokrétű kapcsolatait. Általánosan elfogadott tétel immár a magyar művészi léleknek a latin művészi szellemmel való szoros rokonsága, csaknem azt mondhatnók, azonossága. Szép számmal vannak másrészt kutatók, kik a régi magyar-olasz szellemi és művelődési kapcsolatokat s a művészeti vonatkozások konkrét emlékeit vizsgálják, sőt a XIX. századi magyar művészetben is nagy szerepet játszó olasz-magyar művészeti kapcsolatok kérdését is felvetik, a nélkül azonban, hogy az általánosságban mozgó megállapításokon s egy-két név felemlítésén túl a részletekbe bocsátkoznának. Ebből a szempontból is a festészet van előnyösebb helyzetben, hisz a XIX. század első felének egyik nálunk dolgozott jelentékeny olasz festőjének, *Jacopo Marastoni*nak életét és munkásságát már monografikusan feldolgozták.² Az általa Magyarországon elsőnek alapított képzőművészeti Akadémia festészetünk történetében valóban nagy szerepet játszott, s Marastoni a magyar Markóval együtt ma is mint a XIX. századi magyar-olasz művészeti kapcsolatok reprezentáns alakja szerepel.

Marastoni kor- és honfitársa *Marco Casagrande* ugyan nem alapított Akadémiát, magyarországi munkássága, a sok fiatal magyar szobrászt foglalkoztató egeri, pesti és esztergomi műhelye, ma is meglévő s aránylag nagyszámú alkotásai azonban méltóvá teszik, hogy vele részletesebben is foglalkozzunk. Kétségtelenül ő a legjelentősebb a század folyamán nálunk dolgozott olasz szobrászok között.

Az Itália és Magyarország közötti művészeti kapcsolatok nagy általánosságban két irányúak. Élesen szétválaszthatjuk az Itáliában tanult magyar művészek és a nálunk dolgozott olasz művészek csoportját. A középkor folyamán oly nagy hatást gyakorolt művészeti importalkotások, vagy a barok korban másodkézből hozzánk közvetített olasz hatások a XIX. század folyamán már nem bírnak oly jelentőséggel mint korábban. Sajnos azonban, az előbb említett két főkategória sincs átlagosan kidolgozva. Bár igen sok magyar művészről tudjuk, hogy járt

² PÉTER KORNÉLIA: *Marastoni Jakab, 1804—1860*. Budapest, 1936.

és tanult Olaszországban,³ alkotásaikon azonban még nemigen kísérelték meg rendszeresen lemérni a művészet hazájának adalékát s azt, hogy a látottakat miként hasznosították és adták tovább itthon. Másrészt a nálunk dolgozott egyes kimagasló olasz művészek nevének gyakori hangoztatása mellett megfeledeztünk a szerényebb tehetségű művészek magyarországi munkásságának felkutatásáról és feldolgozásáról. Mindkét irányban tehát igen sok még a tennivaló s bizony a XIX. századi magyar művészet története, főleg pedig annak olasz kapcsolatai csak látszólag ismertek.⁴

★

A XVII. és XVIII. század folyamán a bécsi udvari művészet kigugázásaként számos olasz mester dolgozik Magyarországon, akik így résztvesznek az ország újjáépítésében, barokk templomaink díszítésében s hozzájárulnak nagymértékben ahhoz, hogy a XVIII. század utolsó tizedeiben és a XIX. század elején már magyar műhelygyakorlat jöhessen létre. Különösen áll ez Erdélyre, ahol a kolozsvári Toldalagi-Korda-ház olasz építője, *Carlo Justi* mellett már a XVIII. század végén magyar építőmesterek is feltűnnek, így Ugrai László, Alföldi Antal stb., vagy távolabb, Péchy Mihály a debreceni Nagytemplom tervező és építőmestere. (Korábban Pozsonyban a Dankó és Csillag építő-dinasztiák képviselik a magyarságot.)

Vannak azonban még a XIX. században is szép számmal olasz építészek Magyarországon, azonban már nem Bécs küldi őket, mint egykor *Pietro Spazzo*-t, *Martinelli*-t stb.,⁵ hanem most Bécs megkerülésé-

³ Az Olaszországban és főleg Rómában járt magyar művészek közül megemlíthetjük: Spiró Ede, Balassa Ferenc, Alconiere Tivadar, Kozina Sándor, Szeremley Miklós, Markó Károly, Alexics Miklós, Barabás Miklós, Girsik József, Schoeft Teodor, Tikos Albert, Heinrich Ede, Vidra Ferenc, Kovács Mihály, Ligeti Antal, Miklóssy József, Brocky Károly, Könyöki József, Molnár József, Weber Henrik, Simonyi Antal, Szilassy Géza, Szoldatits Ferenc stb. *festőket*, Böhm József Dániel, Célkuti (Züllich) Rudolf, Gutmann Jakab, Engel József, Marsalkó János, Alexy Károly, Dunaiszky László, Dozsnyay Károly stb. *szobrászokat*, tehát a XIX. század első felének csaknem valamennyi számottevő művészt. — V. ö. HORVÁTH HENRIK: *Magyar romantikus festők Rómában*. Klny. «Minerva».

⁴ A XIX. századi magyar-olasz művészeti kapcsolatok rövid összefoglalása: GEREVICH LÁSZLÓ: *Influssi italiani nell'arte ungherese dell'Ottocento*. «Corvina», 1939. 418—425. ll.

⁵ A XVII—XVIII. században nálunk dolgozott olasz művészek közül megemlíthetjük: *építészek*: Pietro Spazzo (Nagy-sombat), Carlo Martino Carlone (Kismarton, Loretto), Pietro Orsolini (Léka), Giovanni Battista Ricca (Nagyvárad); *szobrászok*: Gaetano Bussi (Pozsony), Carlo Bebo (Buda); *stukkátorok*: Pietro Antonio Conti (Boldogasszony, Loretto); *festők*: Luca Antonio Colombo (Boldogasszony), Antonio Galli Bibbiena (Pozsony), Antonio Fossati, Giovanni Giorgioli, Giovanni Antonio Galliardi, Martino Altomonte stb. stb.

vel közvetlenül is keresnek kapcsolatot az aránylag élénk építészeti tevékenységet kifejtő Magyarországgal.⁶

Még 1799-ben készít tervet a pesti Nemzeti Iskola számára *Giovanni Zambelli* építész, kinek fia *Andrea Zambelli*, a pesti céh tagja, 1824-ben a dór-oszlopos pesti lövöldét építi, melyet később a nagy árvíz után átépítenek.⁷ Döntően befolyásolta a magyar neoklasszicista építészeti alakulását a milánói származású *Pollák Mihály*, kinek művei már a század első tizedében feltűnnek Pesten (Deák-téri ev. templom, a budai Sándor-palota, most Miniszterelnökség stb.), a Nemzeti Múzeum épületével pedig Budapest egyik legszebb XIX. századi építészeti alkotását hozza létre.⁸ Úgy a Nemzeti Múzeum, mint a század egyik legnagyobb egyházi építkezésének, az esztergomi bazilikának építésénél feltűnik *Pietro Nobile* triezsti építész neve, kinek szerepe azonban inkább csak véleményezésre, felülbírálásra szorítkozik nálunk.⁹ A század negyvenes éveiben megfordul nálunk *Giuseppe Cassano* triezsti építész, ki a miskolci színház terveit rajzolja, majd a pesti lipótvárosi templomra is pályázik s számos egyéb világi épület tervét készíti el.¹⁰

Azonban nemcsak az itt dolgozott olasz építészek hatnak a magyar művészet alakulására, hanem a XIX. század két nagy magyar építésze, Hild József és Ybl Miklós is megjárják Olaszországot, s művészetükön ennek klasszikus hatása mindvégig érezhető marad.

Talán nem véletlen az sem, hogy a töröktől felszabadított Buda első vallásos tárgyú szabadtéri szobrát, a vári első szentháromság-szoborcsoportot, valamint első világi szobrát, a várostvédő Athéne kútfiguráját (ma az egykori városháza, most előljáróság sarkán) olasz mesterek készítik (*Venerio Ceresola* építész és *Bernardo Feretti* szobrász 1706-ban a Szentháromság-oszlopot, *Carlo Adami* 1785-ben az Athéne-szobrot). A XIX. században meginduló magyar szobrászat bölcsőjénél

⁶ A Magyarországon dolgozott olasz művészekre és a magyar-olasz művészeti kapcsolatokra vonatkozólag lásd BUDINIS: *Artisti italiani in Ungheria*. Opera del Genio Italiano all'Estero. Roma, 1937 — GEREVICH TIBOR: *Olasz-magyar művészeti kapcsolatok*. «Olasz Szemle», 1942. 2. sz. 161—169. ll. — KAPOSSY JÁNOS: *A magyarországi barokk európai helyzete*. Budapest, 1931. Klny. «Magyar Művészet».

⁷ LYKA KÁROLY: *Magyar művészet 1800—1850*. A táblabíróvilág művészete. Budapest, é. n. II. kiad. 445. l. — SCHOEN ARNOLD: *A pesti negyedik lövölde*. «Pest-

Budai Művészeti Almanach», Budapest, 1919.

⁸ ZÁDOR ANNA: *Leopoldo Pollack és Pollák Mihály*. Klny. «Archeologiai Értesítő» 1931. — LECHNER JENŐ: *A Magyar Nemzeti Múzeum épülete (1837—1926)*. Budapest, 1937.

⁹ PÁLINKÁS LÁSZLÓ: *Pietro Nobile tervei az esztergomi székesegyházhoz az Albertinában*. «Gerevich-Emlékkönyv». Budapest, 1942. — LECHNER id. m. 14—16., 27—29. ll.

¹⁰ LYKA id. m. 392., 451—452., 462. ll.

is olasz mestert, *Canova*-t találjuk, akinek művei még a század elején eljutnak hozzánk. Kritikusok és esztétikusok lelkesednek érte s hatása a század közepéig érezhető. *Canova* elsősorban mint Ferenczy mestere és művészi mintaképe jut fontos szerephez a magyar művészet történetében, de a neoklasszicista szobrászat magyarországi alakulásához itteni alkotásai is nagyban hozzájárultak. Még a XVIII. század utolsó tizedeiben készíti, valószínűleg báró Vay Dánielné megrendelésére azt a szomorkodó géniuszt ábrázoló síremléket, mely most a gyömrői templomban van felállítva. Eszterházy Miklós herceg leányának Leopoldinának ülő szobrát faragtatja vele, s gyűjteményében Napoleon, Mária Lujza és leányának mellszobra is helyet foglal. A Leopoldina-szobrot Eszterházy annyira megbecsülte, hogy a kismartoni parkban külön monopterost, a kis kerek görög templomot építtetett számára. Széchenyi István egy *Beatrice*-mellszobrot és a *Medici Vénusznak* *Canova* által készített átfogalmazását szerzi meg.¹¹ *Pyrker* László egri érsek birtokában egy kis *Keresztelő János*-szobor van¹² míg az *Andrássyak* gyűjteményében *Canova* «*Amor és Psyche*»-csoportjának kisebbített másolatát találjuk, mely ma a Szépművészeti Múzeumban van. Ugyan itt találjuk, *Apponyi Károly* gróf ajándékából, *Ceracchi Giuseppe*-nek a *Medici Venus* után készült «*Vénusz*»-át.¹³

Canova hatását számos *Ferenczy*-művön érezhetjük, legfeltűnőbb azonban az alsókorompai *Brunswick*-síremléken. Általában a XIX. század első felének csaknem valamennyi jelentősebb mesterénél találunk *Canova*-hatásokat, így *Kasselik Ferencnek* a pesti *Ferenciek-terére* készült kútpályázat tervén (1828), az *Uhr* faragta s egykor a váci-uti temetőben állott *Slawik*-síremléken (1834), *Bauer Mihály* egyes mellszobraiban stb. A *Canova* által kialakított nagyobbigényű, olaszos újklasszicizmust *Klieber József* képviseli nálunk, hozzá csatlakozik később *Huber József* is.¹⁴ Még 1840-ben is a pesti Műegylet első kiállítására a fiatal *Clair Alajos* szobrász a változatlanul tisztelt *Canova* mellszobrát küldi be,¹⁵ s nem egy szerényigényű polgári neoklasszikus ház

¹¹ CSATKAI ENDRE: *Canova magyar mecénásai*. «Magyar Művészet», 1925. — BARTFAI SZABÓ LÁSZLÓ: *Gróf Széchenyi István művészkortársai és barátai*. «Magyar Művészet», 1930.

¹² SZMRECSÁNYI MIKLÓS: *Két kis Szent János-szobor Pyrker pátriarka érsek hagyatékából*. «Magyar Művészet», 1927.

¹³ Az Orsz. Szépművészeti Múzeum Katalógusa. Szobrászati művek. A Múzeum jobboldali udvarában elhelyezett emlékek.

¹⁴ V. Ö. MARCZIEVICZ ERZSÉBET: *A pesti Ferenciek-terének kútpályázata*. Adatok a pesti szobrászat történetéhez a XIX. század elején. Budapest, 1931, passim. — POGÁNY Ö. GÁBOR: *A magyar szobrászat a XIX. század első felében*. Budapest, 1939. 65., 84—85. ll. — OROSZLÁN ZOLTÁN: *Magyar szobrászat a XIX. században*. Budapest, 1936.

¹⁵ «Művészet», 1909. 339. l.

udvari kútfigurájában távoli Canova-mintaképek élnek még sokáig tovább.

Canova magyar mecénásai azonban nemcsak az akkor feltétlenül elismert mester alkotásait szerezték meg, hanem más olasz mestereket is foglalkoztattak, illetve munkáikat gyűjteményükben helyezték el. Így az Eszterházy-gyűjteményben *Bartolini*, *Pisani*, *Tadolini*, *Baruzzi*, *Tenerani*, *Fabrici* stb. szobrai voltak képviselve, ezek közül azonban csak Tadolini «Amor és Vénusz» csoportja került át a Szépművészeti Múzeumba, a római Akadémia elnökének, a francia származású *Massimiliano Francesco Laboureur* «Metabeus»-t ábrázoló szobrával együtt.¹⁶ Az Eszterházyaknál mintegy hagyomány volt az olasz mesterek foglalkoztatása, s így, közvetlenül az általunk tárgyalt kor előtt, Eszterházáknál mint festő és színházi dekorátor *Pietro Travaglia* és *Alessio Cantini* dolgozott.¹⁷ A XVIII. század végén meginduló magyar színeszetben nemcsak a darabok szerzői között találunk sok olaszt (Metastasio, Goldoni, az operánál Paisiello, Cherubini stb), hanem a díszletfestők és színészek között is. Az Eszterházyak udvari színházának eddig még kiaknázatlan sok olasz kapcsolata van. Elég, ha az általuk Sopronban és Pozsonyban nyomtatott olasz opera-librettókra utalunk, amelyek között egy-két eddig ismeretlen kézirat is lappanghat. Kassán az 1789-ben épített színház díszleteit is az olasz *Brioschi* festi s hogy nemcsak egyszerű színházi dekorátor festő volt, mutatja az is, hogy később az újonnan épült kassai városháza falfestményeit is ő készítette.¹⁸

A Széchenyiek Cenken az olasz *Bentolini* szobrászt foglalkoztatják. A negyvenes években Budán Ferenczy egyik tanítványa *Morelli* sok sírkövet és egyéb önálló munkát farag. Pécselt már a XVIII. században működik a *Gianone* szobrász-család, kik az egész Délvidéket ellátják oltárszobrokkal, síremlékekkel. A dinasztia első tagja, *Pietro* 1823-ban hal meg s műhelyét fia *Giovanni* veszi át, aki a pécsi budai-plébánia oltárszobrai is készíti s résztvesz a székesegyház Pollák-féle átépítésében. A család egy harmadik tagja, *Agostino* a harmincas évek körül működött.¹⁹

Casagranden kívül a század első felének két legjelentősebb olasz szobrásza, kik nálunk vagy Magyarország számára dolgoztak, kétségtelenül a modenai *Giuseppe Pisani* és a milánói *Raffaello Monti*. Az első Károly Ambrus főherceg-prímás esztergomi síremlékét készítette (1824) Canova stílusában, de több realizmussal, míg Monti a Nemzeti Múzeum

¹⁶ MELLER SIMON: *Az Eszterházy-képtár története*. Budapest, 1915. LXIV. 1.

¹⁷ MELLER id. m. XXXII. 1.

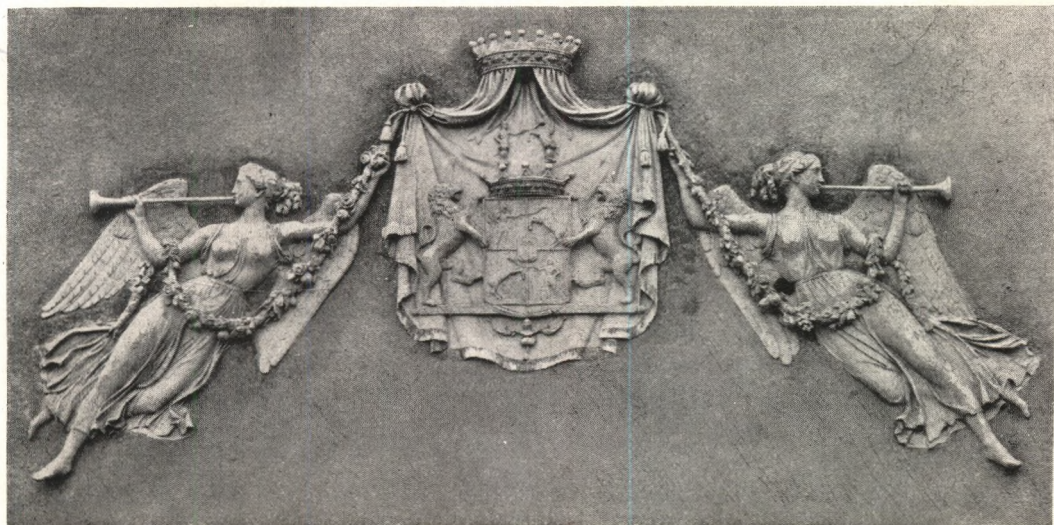
¹⁸ LADISLAO PÁLINKÁS: *Il teatro ungherese di Cassovia*. «Corvina», 1938. VII. 1.

¹⁹ LYKA id. m. 349., 476., 356. ll.

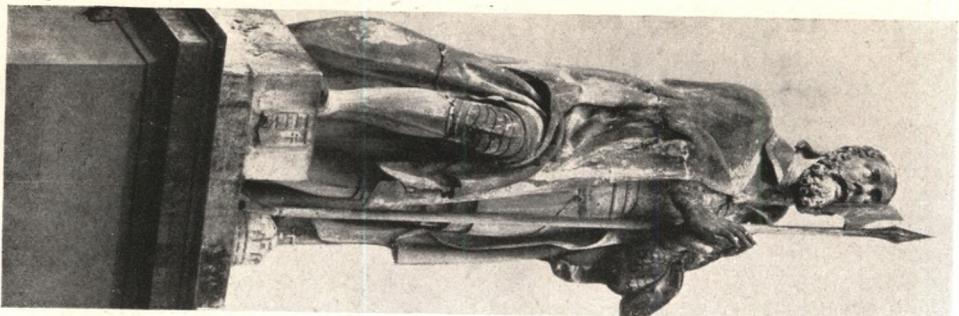

1. kép. *Hít, Remény és Szeretet.*
Az egri székesegyház oromszobrai.

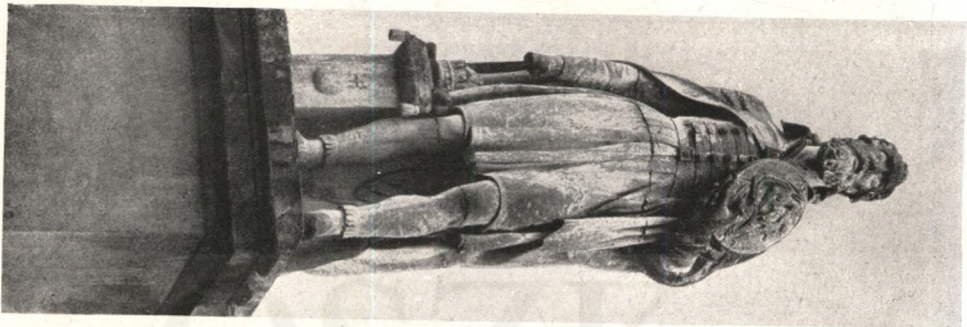
Országos Széchényi Könyvtár

2. kép. *Trombitáló angyalok a Fáy-család címerével.*
Fáy (Abauj-Torna m.), a kastély homlokzatán.

3. kép. *Szent László.*
Kőszobrok az egri székesegyház előtt. téren.

4. kép. *Szent István.*
Kőszobrok az egri székesegyház előtt. téren.

5—6. kép. *Szárnyas cherubok.*
Márványszobrok az egri székesegyház szentélyében.

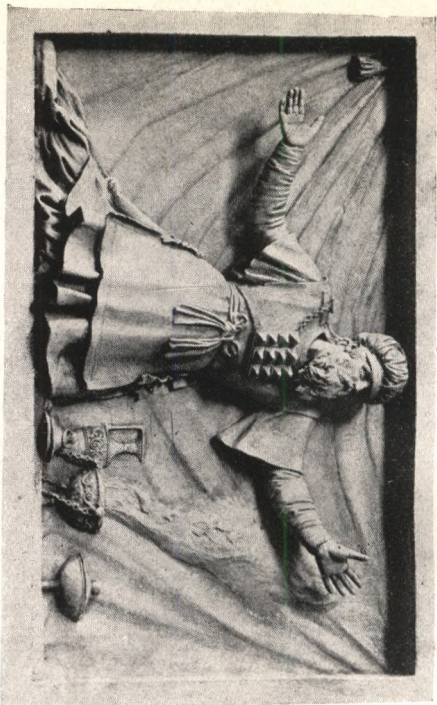

7. kép. Kulcsátadás.

8. kép. Lábmosás.
Domborművek az egri székesegyház szentélyében.

9. kép. Áron.

10. kép. Mózes.

11. kép. Lukács evangélista.

12. kép. János evangélista.

Dombornítvek az egri székesegyház szentélyében.

oromzatának szoborcsoportját s több mellképet mintázott (Pollák Mihály és József nádor mellszobrai a Nemzeti Múzeum előcsarnokában, gr. Teleki Józsefnek, az Akadémia elnökének mellszobra az Akadémián).²⁰

Számos olasz művészt találunk ezenkívül a század két nagy egyházi építkezésénél: Esztergomban és Egerben. A primási székesegyházban a már említettekén kívül dolgozott *Pietro Bonanni*, aki a magyar szentekkel és angyalokkal, valamint biblikus tárgyú reliefekkel díszített főoltárt (1851) s a déli kereszthajó egyik oltárát készítette. A torinói *Pietro della Vedova* Pázmány Péter szobrát faragta Esztergom számára (1882). A főoltárképet ugyanitt, valamint két mellékoltárképet *Michelangelo Grigoletti* festette, ki egri munkálkodása után Pyrker érsek ajánlatára került Esztergomba.²¹

Az olasz művészek egri működése szorosan összefügg Pyrker László volt velencei pátriárka érsekségével. Legfontosabb szerepet Egerben Marco Casagrande tölti be, aki a székesegyház teljes szobrászati díszítését készítette illetve tervezte. Pyrker és a székesegyház számára azonban több festő is dolgozik: a modenai *Adeodato Malatesta* («Jézus megkeresztelése a Jordán vizében»), a velencei *Giovanni Schiavoni* («Kálvária»), a vicenzai *Giovanni Busato* («Szent Anna») és a velencei *Michelangelo Grigoletti* («Szent Mihály arkangyal Luciferrel», «Szent Család»), aki a pécsi székesegyház számára is dolgozott.²²

Esztergommal és Egerrel azonban még korántsem merül ki a magyarországon dolgozott olasz mesterek munkássága, s az eddig említett néhány nevet még sok olasz művésszel egészíthetjük ki. Pesten a volt pálos kolostor, most szeminárium könyvtártermének mennyezetére a veronai *Pietro Rivetti* fest 1802—1803 táján dekorációt, Magyarország és a társországok címereit.²³ Főton *Gaetano Bianchini* oltárképet fest a templom számára.²⁴ S még a század második felében is, mikor pedig a magyar művészet megerősödött és kiterjedtebbé vált, találunk olasz mestereket, mint a velencei *Antonio Dal Zotto*, aki a hetvenes években a budavízvárosi régi temetőben a Gyulay grófok mauzoleumában igen fejlett technikai készséggel két reális, a való térbe helyezett bronzfigurát, szentek, apostolok és éneklő angyalok alakjait mintázza meg.²⁵

★

²⁰ LECHNER id. m. passim. — LYKA id. m. 141., 281., 471. ll.

²¹ EDVI-ILLÉS GYULA: *Az esztergomi főszékesegyház*, 1822—1869. Budapest, 1929.

²² VOIT PÁL: *Az egri főszékesegyház*. Eger, 1934. 58—59. ll.

²³ LYKA id. m. 506. l.

²⁴ LYKA id. m. 22. l.

²⁵ TELCS EDE: *A Gyulay grófok mauzoleuma*. «Pest-budai művészeti almanach». Budapest, 1919. 125—136. ll.

Az eddigi felsorolásból is kitűnik, hogy a XIX. században Magyarországon vagy Magyarország számára aránylag sok olasz mester, építész, szobrász és festő dolgozott. Jelentőségben azonban az egy Marastont kivéve egyikük sem múlja felül *Casagrande*-t, nemcsak műveinek nagy száma és fontossága, hanem műhelyének látogatottsága miatt is. Már mint érett és jónevű művész, a velencei Akadémia tiszteleti tagja kerül Magyarországra 1833-ban.²⁶ A velencei Akadémia elnökének Leopoldo Cicognara gróf ajánlására Pyrker egri érsek hívja meg, aki velencei pátriárkasága idején (1821–27) ismerkedett meg a mesterrel.²⁷ Még Velencében (1826) készített Casagrande Pyrkernek egy kis *Szent János*-szobrot (16. kép), mely azonban a 23 éves kiforratlan szobrászt mutatja.²⁸ Ettől kezdve egészen Magyarországra való jöveteléig stílusa különösen nagyméretű dekoratív szobrászi megbízások révén sokat fejlődött s sok Canova-hagyományt szívott fel. Canova újklasszicizmusától veszi kissé száraz monumentális kompozícióit, mely különösen reliefjeiben érződik. Általában Casagrandét képességei inkább a dekoratív szobrászat és e révén a relief felé irányították, bár a huszas években Itáliában több önálló szoborcsoporton dolgozott és értük kitüntetésben is részesült. Szabad szobrainál gyakran anatómiai hiányosságok és valami barokk maradványként ható érzelmes, patétikus szellem tapasztalható.

Casagrande egri működése 1833 és 1835–36 közé esik. Ez alatt készíti el a székesegyház csaknem teljes külső és belső szobrászati díszítését.²⁹ A székesegyházhoz közeledve már messziről látszanak az attikán elhelyezett *Hit*, *Remény* és *Szeretet* hatalmas kőszobrai (1. kép). A szobor-

²⁶ Casagrande életére, olasz- és magyarországi munkásságára vonatkozó irodalmat l. THIEME—BECKER: *Künstler-Lexikon*. Bd. VI. Leipzig, 1912. 99—100. ll. (Lyka) és SZENDREI—SZENTIVÁNYI: *Magyar képzőművészek lexikona*. I. köt. Budapest, 1915. 298—299. ll. Az ezekben a művekben szereplő irodalmat a továbbiakban nem idézzük, inkább csak az azóta megjelent munkák megjelölésére szorítkozunk.

²⁷ Pyrker alakja és szerepe a magyar művészet fejlesztésében és történetében, valamint olasz kapcsolatai még nincsenek teljesen feldolgozva. Eddig inkább csak irodalmi munkásságával foglalkoztak, legutóbb CZIGLER ÁBEL: *Felső-éori Pyrker János László, 1772—1847*. (Budapest, 1937. Minerva-könyvtár 109. sz.; a korábbi bibliográfiai anyagra való hivatkozásokkal.)

Pyrker 15 olasz beszédének kiadatlan kéziratai az egri Érseki Könyvtárban vannak (I. 2. III. 216). Kiadatlan kéziratok önéletrajza pedig, melyben valószínűleg érdekes részletek lehetnek velencei tartózkodására vonatkozólag, a bécsi Nationalbibliothekben van. (Handschriften, Ser. Nov., 4446.)

²⁸ SZMRECSÁNYI id. m. — Idem: *Eger művészetéről*. Tanulmányok és jegyzetek a hazai barokk történetéhez. Sajtó alá rendezte KAPOSSY JÁNOS és RADISICS ELEMÉR. Budapest, 1937. 172—178. ll.

²⁹ Casagrande teljes egri szereplésével VOIT PÁL foglalkozik részletesen (id. m. 50—56. ll., u. o. okmánytár és irodalom). — Lásd még SZMRECSÁNYI MIKLÓS: *Eger és környéke részletes kalauza*. Budapest, 1925.

csoportok eredeti vázlatrajzához Casagrande olasznyelvű szimbolikai magyarázatot fűzött «Magna est Caritas», «Sola Fides sufficit» és «In Te, Domine, speravi» evangéliumi részletek alapján. A *Hit* középső alakjánál elvitathatatlanul Canovának hasonló tárgyú, a római SS. Martina e Luca-templomban valamint az angliai Grantham melletti Belton Brownlow-kápolnájában lévő alkotásainak hatása nyilvánul meg. A köpenyével két kis puttót befedő *Szeretet* és az egyedül álló *Remény* női alakjai nyugodt, zárt kompozíciót és klasszikus higgadtságot mutatnak. A kissé kiugró előcsarnok felett elhelyezett oromcsoport háromszögbe komponált s egységes hatást keltő szobrászi kiképzéshez harmonikusan hozzátartoznak, mint lezáró mellékkakordok, az oldalhajók párkányán, tehát kissé hátrább lévő két szélső cherub figurái, melyek az isteni *Igazságot* és *Szeretetet* ábrázolják.

A székesegyházhoz felvezető széles lépcsőzet két oldalára négy hatalmas kőszobrot helyezett Casagrande. Az alsó kettő *Szent István-t* és *Szent László-t* ábrázolja (3–4. kép), s mint ilyenek első magyar tárgyú alkotásai, amelyekben azonban nem a hagyományos magyar ikonográfiai típust követi, hanem mindkettőt szakállas aggastyánnak ábrázolja s csak attribútumaik révén ismerhetők fel bennök az első szent magyar királyok. Szobrászi szempontból ezeknél jobban sikerültek a hátrább lévő *Szent Péter* és *Szent Pál* szobrai, amelyeknél a barokos, kissé esetlen lendület helyét, széles, nyugodt gesztus s klasszikus köpenyredőzet foglalja el. Arcukról belső erő és bölcsesség sugárzik.

A székesegyház homlokzatán az előcsarnokban a főkapu fölött *Jézus kiüzi az árusokat a templomból*, míg a mellékkapuk felett, jobbra *A 12 éves Jézus a templomban*, balra pedig *Levétel a keresztről* ábrázolásokat találjuk.

A székesegyház belsejében 24 relief hirdeti Casagrande munkásságát. Ezeknek egy részét, a szentélyben lévőket, valószínűleg maga Casagrande készítette el, míg a hajóban lévő domborműveknél Casagrande műhelyének közreműködését is fel kell tételeznünk, bár valószínű, hogy a terveket ezekhez is maga Casagrande készítette. A szentélyben, balról kezdve, a következő ábrázolások vannak, *Áron* (9. kép), *Kulcsátadás* (7. kép), *Lukács evangélista* (II. kép), *Máté evangélista*, *Jézus születése*, *Jézus megkeresztelése*, *Márk evangélista*, *János evangélista* (12. kép) *Lábmosás* (8. kép), *Mózes* (10. kép). Az elosztásban rövidebb és hosszabb reliefek ritmikusan váltakoznak. A szentély reliefjei, különösen a próféták és az evangélisták alakjai, Casagrande legjobb egri alkotásai közé tartoznak, úgy kompozicionális, mint plasztikai és anatómiai szempontból. Alakjainak statikája másutt is jó ha ezeket bő, klasszicista köpenybe burkolhatja. Több helyütt a drámaiasság határán mozog, de

nem lesz patétikus, másutt pedig az alakok szelíd hullámzó ritmusával kíséri és festi alá a cselekmények hangulatát.

A székesegyház hajójában a kupola és az énekeskarzat közötti szakaszon *Szent Cecília, Dávid király, Jézus és a házasságtörő asszony*, és *Jézus bevonulása Jeruzsálembe* ábrázolások vannak. A kereszthajóban: *Tóbiás és Raffael arkangyal, Angyali Üdvözet, Szent Péter kiszabadítása a börtönből, Mihály arkangyal legyőzi a gonosz angyalokat*; a kupola négy pillérjén: *Ágoston, Jeromos, Gergely és Ambrus egyházatyák*, a kupola és a szentély közötti mellékhajókban pedig: *Lázár feltámasztása, Engedjétek hozzám a kisdedeket* ábrázolásokat találjuk. Ezeknek a domborműveknek a kivitelezését nagyrészt Casagrande egeri műhelyének, valószínűleg Bauer Ignác és Molnár Mihály szobrászoknak tulajdoníthatjuk stiláris és technikai különbségek alapján. Neveik Casagrande Egerből való eltávozása után is előfordulnak az elszámolásokban, valószínű tehát, hogy Casagrande legfeljebb csak a tervrajzokat készítette a domborművekhez.

Ezen a ponton Casagrande magyarországi munkásságának egy lényeges eredményéhez értünk. Nemcsak meghonosítja nálunk a neoklasszikus szobrászat tisztultabb, artisztikusabb és nagyobbigényű itáliai irányát, szemben az érzelgősebb s polgárabb bécsi irányzattal, hanem műhelyek létesítésével a fiatal magyar szobrászok elsőrendű tanítójává is lesz. Egeri műhelyében tanul Bauer György egeri születésű szobrász is, ki Kracker János festő keresztet tartó, térdeplő nemtőt ábrázoló klaszicizáló síremlékét faragja 1850 körül s az egeri kálvária-kápolna domborműveit készíti.³⁰ Bauer György egeri szobrászt, aki Casagrandet később Esztergomba is elkísérte, nagy valószínűséggel azonosíthatjuk az elszámolásokban szereplő Bauer Ignáccal, annál is inkább mert ez utóbbi nem biztosan azonosítható a huszas években Pesten már mint kész szobrász működő hasonlónevű Bauer Ignáccal. Az elszámolásokba tévedés az akkoriban is gyakori kettős keresztnevek csonka írásával csúszhatott.

Egerben tanult Casagrandenál Faragó József is, aki mint műkedvelő «őstehetség» Pesten kezdte, majd Egerbe került s Casagrandet Esztergomba is elkísérte. A szabadságharc utáni időkben, miután a müncheni akadémiára magát felvétetnie nem sikerült, templomi faszobrok faragásával tengődött, majd végképp elkallódott.³¹

Egeri tartózkodása alatt Casagrande még egyéb szobrászi munkákat

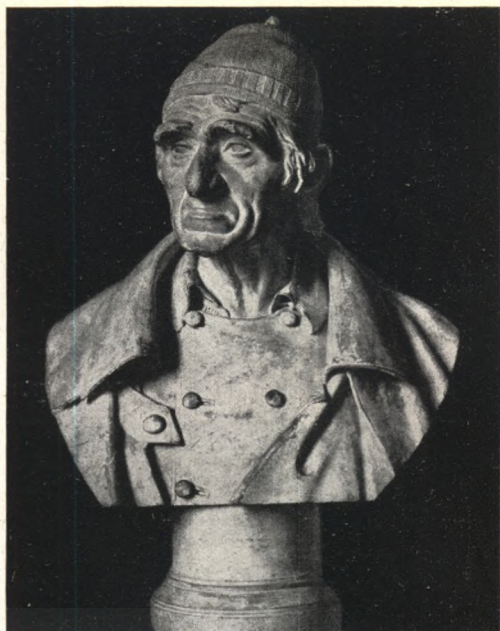
³⁰ SZMRECSÁNYI MIKLÓS: *Kracker János Lukács szülőhelye és egeri síremléke. «Magyar Művészet»*, 1931. 123. l. — ÉBER LÁSZLÓ:

Művészeti Lexikon. Budapest, 1935. Bauer címszó alatt.

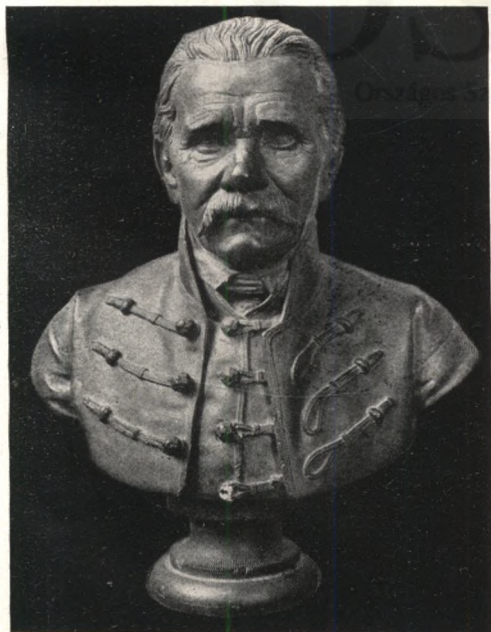
³¹ «Művészet», 1902. 78. l.; 1907. 300. l.

13. kép. *Pyrker László.*

14. kép. *Casagrande édesapja.*

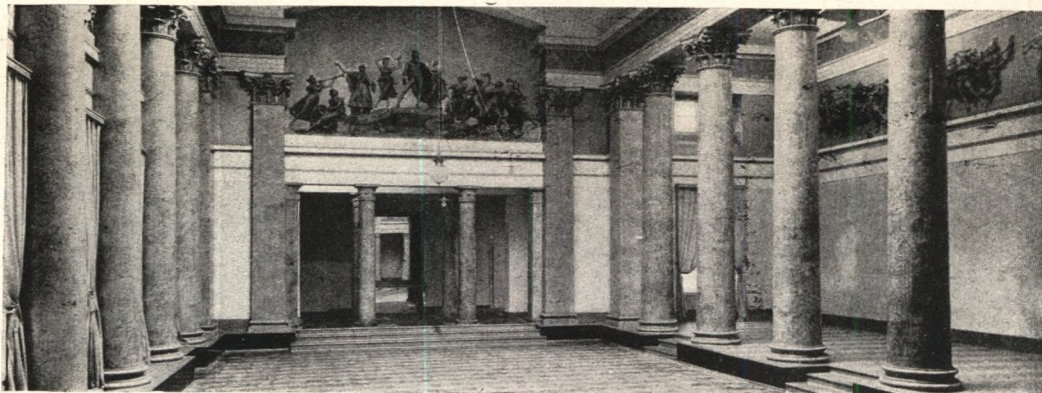

15. kép. *Lévay nagyprépost édesapja.*

16. kép. *Ker. Szent János.*

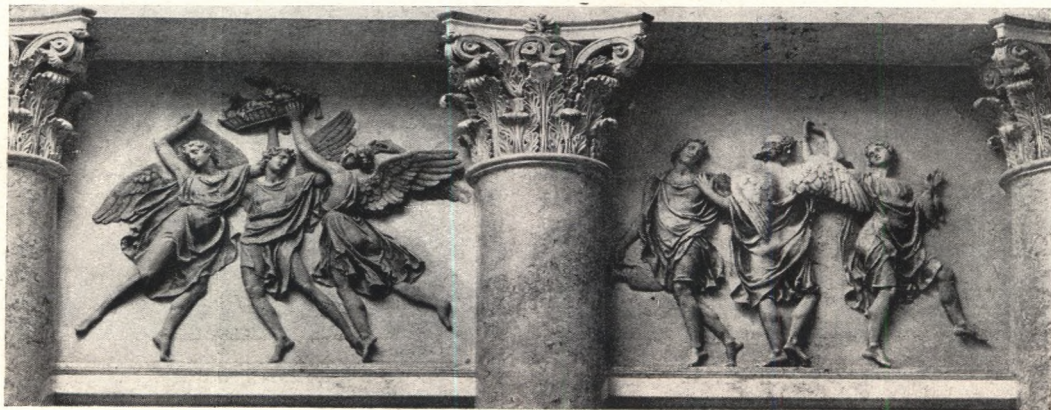
13—15. Eger, Érseki Lyceum. — 16. Eger, Érseki palota.

17. kép. *A Parnasszus.*

18. kép. *Az Olymposz.*

19. kép. *Táncoló génuszok.*

Budapest, a Főkapitányság (volt Ullmann-palota) díszterme.

20. kép. *Pán.*

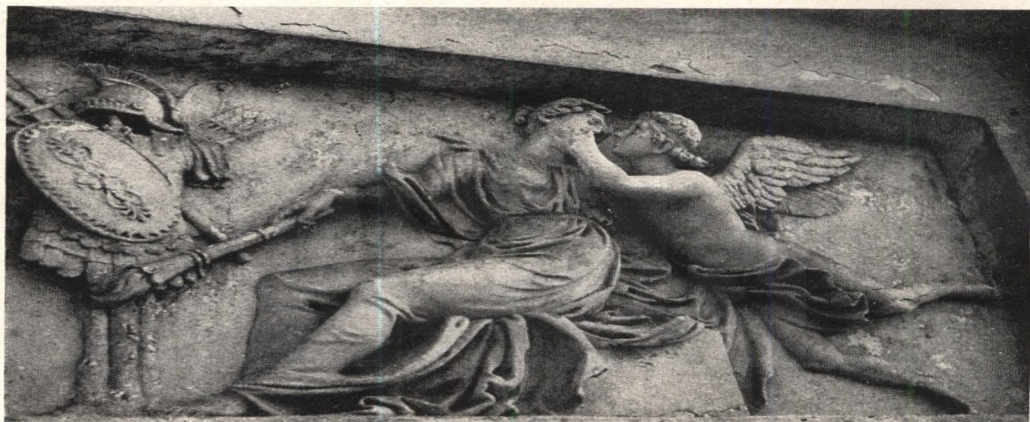
21. kép. *Auróra.*

22. kép. *Lucretia.*
Fáy (Abauj-Torna m.), a kastély dísztermében.

23. kép. *Vendégszeretet.*

24. kép. *Béke.*

25. kép. *Barátság.*

Andornak-Tállya (Heves m.), a Mocsáry-kastély homlokzatán.

is készített. Így Durcsák János kisrépost megbízásából *Szent István* szobrát, mely a régi várbeli székesegyház kiásott romjai között egy pillérköteg töredékén állott. Ez időbeli magán munkásságának legsikerültebb alkotásai azok az arcképszobrai, melyek az egeri Érseki Lyceum Múzeumában vannak s új, igen előnyös oldalról mutatják be a művészt. Tekintve, hogy a mellszobrok egeri személyeket ábrázolnak s azok is, amelyekről tudomásunk van, nagyrészt Egerhez kapcsolódnak, feltételezhetjük, hogy mellszobrainak egy részét egeri tartózkodása alatt készítette illetve vállalta el. Ezeknek a szobroknak egyelőre csak egy része, összesen három mellkép ismeretes az egeri Lyceumban. Ezek: *Pyrker László* márvány mellszobra, *Bartakovics* érsek ajándéka (13. kép), *Casagrande édesapja* gipsz mellszobra, melyet Casagrande egeri születésű felesége, Kovács Mária ajándékozott férjének 1880-ban bekövetkezett halála után (14. kép) és *Lévay Sándor* nagyrépost édesapját ábrázoló gipsz mellszobor (15. kép), melyet Lévay maga ajándékozott a Lyceumnak.³² Egeri vonatkozású arcképszobrai még *Rutter* prépostnak, *Siskovics* és *Mednyánszky* szentszéki jegyzőnek büsztjei. 1840-ben a pesti Műegylet első kiállításán Casagrande öt kiállított műve közül három arcképszobor és pedig «*Pyrker László* életnagyságú mellszobra gipszben, egy *asszonyság életnagyságú mellszobra* gipszben, ugyanígy egy kisebb *férfi mellszobor*».³³ Az 1840-ben gipszben lévő *Pyrker* szobor 1856-ban készülhetett el, midőn Casagrande ismét Magyarországon járt,³⁴ atyja szobrát pedig Olaszországban mintázhatta.

Arcképszobrai józan realizmusról és nagy jellemző késziségről tanúskodnak. Van bennük valami a római arcképszobrászat megkapó erejéből. Figurái nemcsak egyéni ábrázolások, hanem jellemtípusok is. Canová-nak és általában a neoklasszicizmusnak hideg, görögös szkémái teljesen hiányoznak belőlük, bár ezt a görögös arctípust különösen domborművein gyakran megtaláljuk. A mellképek mintázása biztos, gondos, de nem aprólékos. Ezek a munkák Casagrande legjobb magyarországi munkái közé tartoznak.

Eger számára Casagrande még egy *főoltár-tervet* is készített (Danhauser főoltárképét 1835-ben állították fel.). Egy másik *oltárterve*, mely «*Mária koronázását*» ábrázolja, a rajta lévő dátum és aláírás alapján

³² Az egeri Érseki Lyceum tárgymutatójában (Eger, 1925) csak *Pyrker* és *Casagrande* apjának mellszobrai szerepelnek. (325., ill. 315. sz.)

³³ P. I.: *Az első magyar művészkiállítás.* «Művészet», 1909. 405. l.

³⁴ «Boldogemlékezetű *Pyrker László* egeri érsek szobrát . . . Casagrande által készítve nemsokára muzeumunkban szemléltendjük». «*Vasárnapi Ujság*», 1856. 123. l.

1840-ben keletkezett. A főoltár-terve lehet, hogy még 1848 előtt készült — ekkor Casagrande több évre Itáliába ment — megbízást rá azonban csak 1856-ban kaphatott Bartakovics érsektől, amikor feltételezhetőleg ismét Magyarországon járt. A tervből két kis *Imádkozó angyal*-t, melyek a mai oltár tetején, kétoldalt nyertek elhelyezést, Casagrande már Olaszországban faragta carrarai márványból s 1863-ban küldte Magyarországra.³⁵ Halálakor 1880-ban még két, háromnegyed részben kifaragott carrarai márvány *Cherub* (5—6. kép) volt műhelyében, hihetőleg az általa tervezett főoltár számára, amelyeket az érsekség aztán elhozatott s Huszár Adolffal faragtatott készre. Ma a főoltár két oldalán vannak felállítva. Huszár az eredeti kompozíciókon nemigen változtathatott, azonban alapelgondolásaiban és formáiban még így is nagyon távol esnek az Eger számára 1833 táján készített királyszobroktól. Casagrande művészi fejlődésnek, technikai készségének növekedését ezen a két alkotáson mérhetjük le leginkább.

Pyrker pátriárka 1835 május 1-én állít ki Casagrande részére magasztaló szavakkal telt működési bizonyítványt. Ebben a bizonyítványban azonban csak az egri székesegyház homlokzatára készült öt szobrot említi. Lehet, hogy a székesegyház belső díszítése ebben az időben még folyamatban volt s Pyrker a nyilván ajánlás céljából kiállított bizonyítványba ezeket még nem vette be. Másrészt tudjuk, hogy Casagrande még egri tartózkodása alatt megnősült, valószínűleg 1835-ben. Lehet, hogy ez után fiatal feleségével Olaszországba utazott s egri munkáit csak onnan való visszatérte után 1837 és 1841 között fejezte be. Ezt az időpontot kell a székesegyház belső díszítése elkészültének tekintenünk, bár 1837 után már állandóan nem Egerben, hanem Pesten tartózkodik, 1841-ben pedig Esztergomba teszi át műhelyét.

Casagrande pesti működésének székhelye a régi Ullmann-ház volt, a mai Főkapitányság épületének a Zrínyi-utca és a Ferenc József-térre néző sarokrészlete. A telken 1834-ben Ullmann Móritz Hild Józseffel építtette házát, mely azonban még 1837-ben csak nagyjából készült el. Az épület homlokzata dísztelen, annak egyszerű és a tér többi épületével összhangban levő kiképzését a Szépítő Bizottmány írta elő. Az emeleti nagyteremnek díszítése azonban Casagrandere várt, aki még egri tartózkodása alatt ismerkedhetett meg Hild Józseffel és az ő révén került a gazdag pesti polgár építkezéséhez.

A terem tulajdonképpen két hosszú párhuzamos teremből áll, melyeket korintusi oszlopok választanak el egymástól. Az oszlopok a

³⁵ «Vasárnapi Ujság», 1863. 287. l.

teremnek a homlokzat felé néző oldalán az ablakok osztásánál mint fél-oszlopok megismétlődnek. A nagyobbik terem két végében porticus-szerű kiképzést találunk két oszloppárral. Casagrande a két porticus feletti falmezőt, a nagyterem ablakai felett levő mezőket, valamint a kisterem teljes hosszanti falát díszítette domborművekkel. A terem hosszanti lezáródásánál egyik oldalon a *Parnasszus*-t (17. kép) ábrázolta, amint Apolló egy sziklás domb tetején szélesen csapódó köpenyben, baljában lantjával áll, két oldalán pedig nyolc múzsa attribútumaikkal táncot lejt. A kilencedik múzsa, melyet a szimmetria kedvéért Casagrande a főkompozícióból kihagyott, a szomszédos ablak fölötti mezőre szorult. A terem másik hosszanti végében a görög istenek családját, az *Olimposz*-t ábrázolta (18. kép), amint Zeus trónol, miközben Hébe kupájába italt tölt. A lépcsőzetesen megoldott Olimposzon balra Pallas Athéne, Aphrodité és a kis Eros, jobbra pedig négy istenség csoportja helyezkedik el. A kisterem hosszú, meg nem szakított frízén táncoló és egymásba kapcsolódó nőalakok között a *Három Grácia*, *Vénusz* és *Ámor* alakjai, mint a kompozíció szellemi központjai tűnnek fel. A díszteremnek a homlokzat felé eső oldalán a féloszlopokkal keretezett hatalmas ablaknyílások feletti kis frizekben *Táncoló géniuszok* csoportjai jelennek meg gyümölcsös kosárral, amphorával stb. (19. kép). A középső mezőben *Ceres* istenasszonyt trónuson ábrázolja, mellette áll *Hermes* és maga a *megrendelő*.³⁶ Az egyik korabeli ruhában ábrázolt alakban többen József nádor vonásait vélik felfedezni.

Az Ullmann-ház domborművei Casagrande legjobb magyarországi alkotásai közé tartoznak. Kiegyensúlyozott kompozíciójuk, formai gazdagságuk és változatosságuk, az alakok könnyed mozgása és ritmusa, a helyesen alkalmazott dekoráció minden előnyét és szépségét megmutatják. Felfogásuk derűje és könnyedsége is magasan a többi magyarországi Casagrande-mű fölé emelik ezeket a reliefeket. Már kortársai is azzal gyanúsították, hogy nem ő maga készítette a domborműveket, hanem Ferenczy egyik tanítványa, Herbinger Ferenc. Ez utóbbinak munkásságát nem ismerjük, a súlyos Ferenczy-iskolában pedig nemigen kaphatta ezt a könnyed szellemet. Semmi okunk sincs egyéb-

³⁶ A pesti reliefekkel újabban DOMBI JÓZSEF foglalkozott több ízben. (*A budapesti főkapitányság épülete*. «Ifjúsági vezető», XI. évf. II. sz. 1937. november, 401—405. ll. ; u. a.: *Ismeretlen Budapest*. A főkapitányság épülete. «Művelődés», II. évf. 9. sz. 1941. 8—9. ll.) — L. még

HORVÁTH HENRIK: *Budapest művészeti emlékei*. Magyarország művészeti emlékei II. köt. Szerk. Gerevich Tibor. Budapest, 1938. 55., 90., 95. ll. (Horváth indokolatlanul 1940-re teszi a reliefek keletkezését. — BAJÓ GYULA: *Budapest újkori épület-szobrászata*. Budapest, 1942. 61. l.

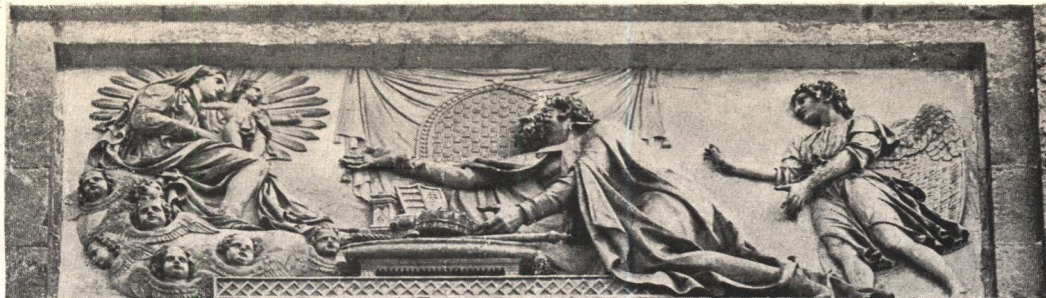
ként, hogy a pesti neoklasszikus szobrászatnak ezt az egyedülálló remekművét Casagrandetól elvegyük.

Casagrande az Ullmann-házban azonban nemcsak a reliefeket készítette el, hanem műhelyt is tartott fenn, amelyben vidéki rendeléseit elégitette ki. Így Fáy István grófnak az abaújmegyei Fáj³⁷ községben levő kastélya részére több domborművet és szobrot készített 1838-ban. Az U-alakú földszintes fáji kúria főkapuja felett a Fáy-család drapériás címerét tartó, trombitát fújó két *Szárnyas angyalt* mintázott. (2 kép). Az alakok típusa, mozdulatuk, lebegésük az Ullmann-ház figuráira emlékeztetnek. A díszteremben három stukko-domborművet készített Casagrande: *Pán* táncoló nimfákkal és bacchánsokkal (20. kép), *Aurora* (21. kép), és *Lucretia* (22. kép).³⁸ Fáy István gróf részére még egy hatalmas (13 láb magas) *Apollo*-szobrot is készített, ezt a művet azonban ma nem ismerjük. A reliefek között különösen Pán csoportja válik ki úgy kompozicionális, mint mintázási szempontból. A dekoratív alakok eléggé plasztikusak, egyes apró részletek itt-ott jelölve vannak, a mozgások elevenek és reálisak. Laposabb plasztikájú, mintázásában puhább az *Aurora*-dombormű, bár finom tájképi részletet ad gémeskúttal. A száguldó kocsi lovai, a felhőkben úszó alakok a lebegés és a könnyedség érzetét elég jól felkeltik. A szerelmesétől búcsúzó, felhőre támaszkodó, háttal ábrázolt alak tartásában azonban némi elrajzoltság, esetlenség van. Legkevesébbé sikerült a *Lucretia* történetét ábrázoló jelenet. Az esemény függönyökkel lezárt belső térben játszódik le s kompozíció szempontjából még kielégítő. Merev és száraz azonban az alakok megmintázása, szkématisa a köpenyek redőrendszere. A haldokló *Lucretia* alakjában sok finomság van ugyan s a római Lupára öklét fenyegetőleg felemelő férfi (*Lucretia* férje vagy atyja) alakjában szinte drámai feszültséget ér el. Jobboldalt genre-szerűen egy szolgálóleány siet az esemény felé, míg baloldalt két vitatkozó férfi foglal helyet. Kompozicionális és belső tartalmi kvalitások alapján minden bizonnyal Casagrande készítette a tervet ehhez a reliefhez is, a mintázásbeli különbségek, szárazságok azonban arra engednek következtetni, hogy valamelyik tanítványa vitelezte ki. Ugyanezeket a hibákat találjuk az egri székesegyház számára készült azoknál

³⁷ LYKA tévesen jelöli meg a Fáy gróf számára készült reliefek helyét először Pécelben (THIEME—BECKER *Künstler-Lexikon*, id. h.), majd Fáy gróf képgyűjteményével kapcsolatosan az abaújmegyei Májban (id. m. 96. l.).

³⁸ GENTHON ISTVÁN—SZENTIVÁNYI

GYULA: *Abaúj-Torna vármegye és Kassa műemlékei*. Klny. Vármegyei szociográfiák: *Abaúj-Torna vármegye c. kötetből*. Budapest, é. n. 3. l. — A szerzők stiláris alapon *valószínűleg* Casagrande alkotásainak mondják a domborműveket.

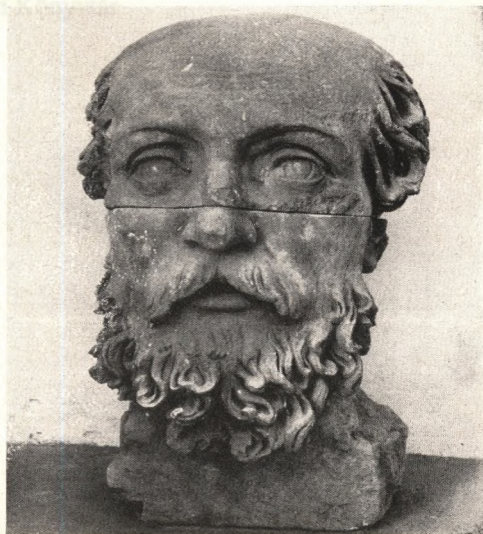
26. kép. *Szent István felajánlja a koronát Máriának.*

27. kép. *Szent Lászlót felkérlik a kereszteshadak fővezéréül.*
Domborművek az esztergomi főszékesegyház nyugati homlokzatán.

28. kép. *Szent István.*

29. kép. *Apostol.*

Az esztergomi főszékesegyház nyugati homlokzatán volt szobrok részletei.
Esztergom, Mintaterem

30—32. képek. Tervek a Mátyás- emlékműhöz.

a domborműveknél is, amelyeket nem maga, hanem tanítványai mintáztak. A két első relief Casagrande jobb magyarországi munkái közé tartozik s felfogásban, könnyed gráciában a pesti domborművekkel tartanak formai és szellemi rokonságot. Mindkét helyen ugyanazt a pogány életörömet, a görög-római világnak azt a természetes humanitását találjuk meg, mely a Bécsből jövő kispolgári életformával teljesen ellentétes s így új színt, a magyarhoz közelebb álló lelkeséget jelent XIX. századi ujklasszikus szobrászatunkban.

Pesti tartózkodása alatt (1838) készített Casagrande dekoratív domborműveket a hevesmegyei Andornakra is (mai neve Andornak-Tállya) Mocsáry Imre részére. A kastély utcai homlokzatán elhelyezett domborművek a *Vendégszeretet*-et (23. kép), a *Béké*-t (24. kép) és a *Barátság*-ot (25. kép) ábrázolják. Külső falfelületen lévén nemcsak az idő rongálta meg őket erősen, hanem a többszöri átfestés következtében vastag mészréteg is borítja a domborműveket. A két alakot szerepeltető, semleges háttér elé helyezett allegórikus domborművek Casagrande közepes alkotásai. Érezni lehet, hogy bennük anatómiai nehézségekkel küzdött. A ruhtalan test, az erősen kontrasztos mozgás, különben is Casagrande gyenge oldala.

Casagrande pesti tartózkodása idején valószínűleg még egyéb megrendelésnek is eleget tett s ezeket a ma is meglevő alkotásait csak irodalmi említés hiányában nem sikerült eddig meghatározni.³⁹ Az általunk nagyrészt elsőnek leközölt s eddig felkutatható képek talán stiláris összevetés alapján hozzá fognak járulni ahhoz, hogy a még lappangó munkákat azonosíthassuk. Hogy ebben az időben önálló szobrokkal is foglalkozott, mutatja a pesti Műegylet 1840-es kiállítására beküldött műveinek leírása is. A már említett három arcképszobron kívül Casagrande itt egy «*Szent János a pusztában, kisdéd nagyságú egész alak márványból és Angelika és Medor, midőn éppen fahéjba készülnek metszeni nevüket*» című szobrokkal szerepel.⁴⁰ Mindkét szobor elveszett vagy lappang. Az Angelika és Medor-csoport kedvenc témája lehetett, mert Pesten most harmadszor mintázza meg. Első megfogalmazásában 1825-ben Milánóban mint önálló csoporttal díjat nyert, majd 1828-ban Trevisóban domborműben újra megmintázza a témát. A műegyleti kiállítás idején (1840) Casagrande már az Uj-piacon levő Derra-házban lakott (ma

³⁹ GEREVICH LÁSZLÓ szerint (id. m. 420. l.) Casagrande a buda—krisztinavárosi templom homlokzatára szoborterveket készített volna. Ezt az adatot az irodalomban másutt nem sikerült meg-

találnom s a templom monografusa SCHOEN ARNOLD sem tud Casagrande budai munkásságáról. (*A budapesti krisztinavárosi templom*. Budapest, 1916.)

⁴⁰ P. I. id. h.

Erzsébet-tér 19. sz.)⁴¹ s tartott fenn műhelyt. Ezen adat az Ullmann-ház reliefjeinek keletkezési idejének meghatározásánál terminus ante quem-ül szolgál. Másrészt tudjuk, hogy Casagrande 1837-ben műhelyében több kész szobrot mutogatott — túlzás lenne azonban ezt gyűjteményes kiállításnak nevezni — melyek között a Parnasszus és a Család (az istenek családja, az Olymposz) is szerepelt. Az Ullmann-ház szobrai tehát 1837—38-ban készülhettek el. 1837-ben Casagrande valószínűleg a terveket vágta a mintákat mutathatta be.

Egri, pesti és vidéki munkái jó hírnevet szerezhettek Casagrandenek s midőn Kopácsy József esztergomi érsek az épülőben levő esztergomi bazilika továbbépítését a negyvenes évek elején szorgalmazza, a külső szobrászi díszítését Casagrandera bízta. Még 1841-ben köt vele szerződést a szentélyfelőli nyugati homlokzat szobordíszének elkészítéséről.⁴² Casagrande a nyugati domlokzat attikáján középen a *Vallás*, két oldalt pedig *Szent István* és *Szent László*, valamint *Szent Péter* és *Szent Pál* apostolok hatalmas méretű (20 láb magas) kőszobrait állította fel. A súlyos szobrok azonban nemcsak mállani kezdtek, hanem a falakat is megrongálták és a járókelők életét fenyegették, ezért 1901-ben Vaszary Kolos hercegprímás eltávolíttatta azokat s helyükbe Kiss Györggyel három könnyebb fémszobrot állíttatott. Az attika számára a megrendelésben szereplő másik két apostol szobrát Casagrande nem készítette el, ellenben a két szélére két kisebb (13 láb magas) *Angyal* alakját faragta. Az angyalfigurák fejei, valamint egy szent magyar király (valószínűleg *Szent István*) (28. kép) és egy *apostolalak* (29. kép) töredékei ma a székesegyház úgynevezett mintatermében vannak. Legkésőbb a *Vallásnak* a többieknél is magasabb csoportozata készült el 1847-ben. A nyugati homlokzatra azonban Casagrande még más, ma is meglevő munkákat készített. A hármasszoboros homlokzat két szélső pillérközében a kötőpárkány felett *Szent István felajánlja a koronát Máriának* (26. kép) és *Szent Lászlót felkéri a keresztshadak fővezéréül* (27. kép) domborműveket helyezte el az attikán levő magyar szent király-ábrázolásoknak megfelelően. A középső pillérközben a homlokzatot csaknem teljes magasságban ki-

⁴¹ Építette Hild József 1838-ban. L. BIERBAUER VIRGIL: *Pesti építőmesterek munkássága 1809—1847*. «Tanulmányok Budapest multjából», I. köt. Budapest, 1932. 87. l. — DOMBI adata (id. m. «Ifjúsági vezető» 404. l.), miszerint Casagrande 1840-ben az Ullmann-házzal szomszédos Derra-, később Nákó-házba (ma a Gresham-palota áll a helyén) létesített

volna műhelyt, téves. Adataink világosan Neuer-Markt-ot említenek, nem pedig Donauzeile-t, ahogy a mai Ferenc József-teret akkoriban hívták.

⁴² A két szerződés Esztergomban a székesfőkáptalani magánlevéltárban van. (Structura Basilicae 1839—1865.) — L. EDVI-ILLÉS id. m. 15. és 20. ll., valamint a 76—77. jegyzetet.

töltő félköríves tagolás felső fennmaradó háromszögeiben egy-egy pálmát tartó *Lebegő angyal* domborművét mintázta meg.

Casagrande esztergomi munkái nem tartoznak a mester legszerencsésebb alkotásai közé. Még legsikerültebb a *Szent István felajánlja a koronát* ábrázolás. Az ügyesen komponált jelenetben különösen Mária és a kis Jézus csoportjánál, Mária arcának kifejezésteljes szelid mintázásában lehet távoli klasszikus olasz mintaképeket érezni. A *Szent László*-relief már jóval szárazabb, modorosabb, szkématikusabb. Fejtörédeikeiben pedig viszontlátjuk ugyanazt a patétikus, fellengzős komolykodást, amellyel az eгри székesegyház előtti szobroknál már találkoztunk.

Esztergomi munkássága azonban különösen nagy jelentőséget nyer, ha műhelyében dolgozott nagyszámú magyar szobrászsegédet, tanulóit tekintjük. Itt dolgozott mint tanítvány vagy mint munkatárs a már említett Bauer György és Faragó József. Továbbá: Boldis János, aki egy későbbi pesti műegyleti kiállításon (1844) egy Vergilius-szal szerepel; a székesfehérvári Berstyánszky Béla, kit Casagrande Velencébe is magával vitt később s aki Triesztben letelepedve ott 1863-ig dolgozott; Ferenczy műhelyéből került Casagrandehez Halász László, aki a budai főreáliskola tanára lett; itt voltak még Dulsynszky Tamás, Gál József, Halgass Mátyás, Habel Antal, Kovács József, Molnár Alajos stb., akik javarészt az egyszerű kőfaragósegédségen túl nemigen vitték. A felsorolt nevek száma is mutatja Casagrande műhelyének látogatottságát és fontosságát. A műhely szobrász-iskola vagy akadémia rangig nem jutott el, de Casagrande-nak sem volt szándékában, — bármennyire is magyar-nak érezte és mutatta magát alkotásaiban és írásaiban — hogy mint néhány évvel később honfitársa Marastoni, a magyar művészet intézményes fejlesztésére vállalkozott volna.

★

Casagrande esztergomi munkáival lezárul magyarországi alkotásainak a sora. Meg kell azonban még emlékeznünk három szobortervéről, melyek nemcsak a magyarországi szobrászat alakulása és a századközép előtti helyzete, hanem Casagrande művészete szempontjából is fontosak.

Ferenczy István a harmincas évek végén veti fel egy *Mátyás-emlék* eszméjét. A közönség a tervet eleinte nagy lelkesedéssel fogadja s főleg Pest-megye támogatja a művészt. A lelkesedés csakhamar lelohada józanabb elgondolások következtében, bár sokáig még nem kerül le a napirendről. Széchenyi 1840-ben kikel a terv ellen «100,000 forint jó

volna por és sár ellen...»⁴³ A vitát Ferenczyvel Fáy István gróf élesíti ki 1842-ben, megemlítve Casagrande kiválóságát. Ferenczy erre vádaskodik s azt állítja, hogy Casagrande munkái azért sikerülnek, mert egy volt saját tanítványa (Herbinger Ferenc) dolgozik ott. Válasz erre több részről is beérkezik. Fáy ismét Casagrandet dicséri, Casagrande pedig elég erős hangon védekezik Ferenczy személyes támadása ellen. Mayer István kanonok is beleszól a vitába s megírja Ferenczy esztergomi mellőzésének okait.⁴⁴ A vita aztán lassan elhalkult, főleg anyagiak hiányában, másrészt pedig sem az udvar, sem a főrendek nem nézték jó szemmel a tervet. Casagrande azonban még továbbra is foglalkozott a gondolattal s hat alternatív tervet is készített az emlékműhöz. A terveket Perlaszka Domokos rézbe metszette s a «Honderű» és az «Életképek» 1844. évi mellékleteiként nyomtatásban is megjelent néhány. Casagrande az ügy érdekében egy névtelen röpiratot is bocsát ki 1844-ben Egerben «Ajánlat a' Magyarországon Hunyadi Mátyás emlékének felállítására czélzó egyesülethez» címmel⁴⁵ A terveken (30—32. kép) az építészeti részt Wagner pesti építész rajzolta s az architektórikus elemeket a szobrászi megoldás hátrányára erősen kihangsúlyozta. A tervek ebben a formában inkább valami görög templom vagy mauzoleum, semmint szobrászati emlékmű benyomását keltik. A sajtónak Ferenczy terveivel ellentétes és tehetségében sem bízó része azonban nagy elismeréssel adózott Casagrande terveinek. Miután azonban az egész ügy kudarcot vallott, Casagrande tervei is mint művészettörténeti érdekességek maradtak csak fenn.⁴⁶

1847-ben *József Nádor-emlékszobor* ügye került napirendre. Noha a szükséges összegnek még csak csekély része gyűlt össze, máris megindultak a tervezgetések. Megalakult a József-emlékegylet s egyes tagjai néhány szobrasszal érintkezésbe is léptek a szobor-terv elkészítése érdekében. Általános lett a kapkodás s e zűrzavar közepette Casagrande is szót kért, s bizonyára barátai biztatására a József-emlékegylet figyelmébe ajánlotta magát a döntés előtt. Nyílt levele, mely a «Honderű»-ben

⁴³ BARTFAI SZABÓ id. m. 593. l.

⁴⁴ FÁY ISTVÁN: *Mátyás király emlékéit nem lehet abban hagyni. «Századunk»* 1842. 42. sz. — FERENCZY válasza és rágalmazása u. o. 50. sz. — FÁY viszontválasza u. o. 52. sz. — CASAGRANDE válasza u. o. 54. sz. — MAYER ISTVÁN cikke: *Casagrande Márk és Herbinger Ferenc esztergomi működése* u. o. 54. sz. — V. ö. BARTFAI SZABÓ id. m. 594—596. ll. és a megfelelő jegyzetek.

⁴⁵ Eger, 1844. Érseki Lyceum Nyomdája. — Casagrande az «Életképek» 1844. I. 162. l.-n is foglalkozik a kérdéssel.

⁴⁶ A tervek közül kettőt MELLER SIMON is leközöl (*Ferenczy István élete és művei*. Budapest, 1906. 308—309. ll.). — Az általunk leközölteken kívül még egy metszetet ismerünk, mely a 30. képünkön közölt vázlat csekély változtatású variánsa. (Budapest Székesfőváros Történeti Múzeumának gyűjteményében.)

jelent meg,⁴⁷ bizonyára Majer István tolla alól került ki, de azért egy részét mint a művészre és a korra is igen jellemzőt, a következőkben adjuk :

«Több mint évtizede, hogy Magyarorszáiban lakván, szemtanuja vagyok, mily óriási léptekkel haladott e szép hon a jobb és tökéletesb eszménye felé ; és fölfogom, mennyire érzi és siratja a haza vesztését a bold. nagy Nádorban, ki mindenütt boldogító géniuszként volt jelen a haza mindennemű érdekeinél. E nagy szellem s a haza hálája igénylik, hogy emlékbén lássa az utókor annak nagyságát, s a honnak irántai szeretetét. De épen e szellemnagyság, épen e honhála és szeretet igénylik ismét, hogy az emlék, mellynek állítására olly elragadtatással alakult a tisztelt József-emlékegylet, remek legyen.

Alulírt, kit e szép hon több mint évtizede ápol keblében, polgári kötelességének ismeri, szóval és tettel járulni a tervezett emlék művészi becsének lehető fokosításához. Az emlékegylet keletkezte óta komolyan gondolkodtam e tárgy fölött s részint készen állanak néhány rajzaim, mások munkában vannak, melyeket könyomatokban egy röpirat kíséretében szándékozom legközelebb a József-egylet magaslelkű pártolói és az egész nemzet elé terjeszteni, hogy a mélyen tisztelt egylet bölcsességénél fogva, ha tervrajzaimban valami elfogadható lesz, azt a tervezett emlék tökélyesítésére fordítani kegyeskedjék... Én nagy szerencsémnek tartandom mindig, ha bármi hasznost és szépet művelhetek ez országban, melyet mint második hazámat szeretek, tisztellek. Az emléket tárgyazó röpiratom, hozzá mellékelte rajzaimmal, hiszem nemsokára a nemzet kezeiben leend».⁴⁸

Ezideiglen sem a nyílt levélben említett röpiratot, sem pedig az emlékműhöz készített terveit nem ismerjük. Mint annyi más magyar szobor-terv, ez az emlékmű sem valósult meg akkoriban. A gyűjtés befejezése előtt komoly megbízásról szó sem lehetett, a gyűjtést pedig a szabadságharc akadályozta meg egyidőre. Később Halbig József tervét fogadták el és ez a terv került kivitelre is.

Még egy terve van Casagrandenak, mely a szabadságharc alatt az olasz szobrász szolidaritását bizonyítja. Az 1848. márciusi események hatása alatt egy *Szabadság-emlékmű* tervezete vetődött fel. Casagrande természetesen résztvett az előkészületekben s tervet is készített, amely nyomtatásban is megjelent.⁴⁹ Fekvő oroszlánokkal díszített talpazat

⁴⁷ «Honderű», 1847. I. 339—340. ll.

⁴⁸ A részletet SZENDREI—SZENTIVÁNYI alapján idézzük (id. h.).

⁴⁹ Közölte a kassai «Képes Ujság» 1848. — V. ö. *Adatok művészetünk történetéhez.* «Művészet», 1907. 137. l.

közepén emelkedik az oszlop, melynek tetején a bilincseit letépő Hungária alakja áll. Az oszlopot vízszintesen három zónára osztja. Fasces-re emlékeztető oszlopokkal tagolva a két alsó zónában 6—6 allegórikus alakot helyez el, akik a szabadságharc 12 pesti pontját példázzák. Az oszlop felső részén dombormű fut körbe, mely a szabadság kivívásának egyes eseményeit folyamatosan ábrázolja. A rajz, amelyet az újság közöl, kissé ügyetlen s ebben inkább a vidéki metsző rajzkészségének fogyatékoságát, semmint Casagrande tervének elégtelenségét kell keresnünk. A jelenetes reliefekkel és allegórikus alakokkal díszített oszlop mintaképét a római antik művészetben találjuk meg s Casagrande is innen vette az ihletést, míg szellemi kompozíciójában a szabadságharc törekvéseinek és a magyarság ügyének teljes megértése mutatkozik. A terv, amint tudjuk, semmilyen formában sem kerülhetett kivitelezésre a szabadságharc szomorú vége miatt. Casagrande gondolata azonban még terv formájában is nemcsak a magyar szabadságot, hanem a magyar-olasz együttműködést és a római hagyományoknak Magyarországon való továbbélését szimbolizálja.

Casagrande magyarországi működése a XIX. századi magyar művészet szempontjából igen fontos. Alkotásai a magyar művészet körébe szervesen beletartoznak. Nem érezzük azt, hogy idegen művész készítette azokat, hanem amint mesterük érzésben magyarrá vált, úgy alkotásaiban is magyarság latin hagyományai élnek tovább.

PÁLINKÁS LÁSZLÓ

KÖNYVISMERETÉSEK

Notter Antal Emlékkönyv. Szerkesztik: ANGYAL PÁL, BARANYAI JUSZTIN, MÓRA MIHÁLY. Budapest, 1941. Szent István-Társ. kiad. II67 ll.

Az Emlékkönyv szerkesztőinek hármas céljuk lehetett a mű közrebocsátásánál. Mindenekelőtt a kiváló tudóst akarták tisztelni, aki évtizedeken keresztül fáradhatatlanul dolgozott az egyházi jog területén, számos munkát írt és maga körül sok kiváló tanítványt gyűjtött össze. Másrészt a szerkesztők igyekeztek kiküszöbölni a majdnem elkerülhetetlen széleskörűséget a tanulmányok tárgyaiban s ezeket egy lehetőleg meghatározott, bár még így is széles területre korlátozni. Felhasználva a kínálkozó alkalmat, hogy a magyar egyházjogról és a magyarságot érintő egyházjogi és egyházi jogtörténeti kérdésekről egy gyűjteményes munkát állíthatnak össze, a tárgykört erre a területre korlátozták, amit Notter Antal munkássága különben már magától értetődően is megszabott. Ezzel pedig már nem Notter Antalnak, az embernek, hanem az általa művelt tudománynak rótták

le tiszteletüket. A harmadik, általánosabb, de nem kevésbé nemes és hasznos cél, amelyet a szerkesztők el akartak érni az, hogy egy tudományág terén megvalósítsák a valódi nemzetközi együttműködés lehetőségét.

Ezt a hármas célt a vaskos és gondolatokban gazdag könyv teljes mértékben elérte. Notter Antal az egész könyvnek szellemi középpontjában áll és köréje csoportosulnak a barátok, kollégák, tanítványok és tisztelők munkái. A legnagyobb részét magyar kánonjogi kérdésekkel foglalkozó cikkek számtalan esetben idézik is Notter munkáit s így könnyen leolvashatjuk a felhasznált eredmények révén, hogy Notter Antal mit jelentett a magyar egyházi jog fejlődése és művelése szempontjából. Másrészt Angyal Pál, Baranyai Jusztin, Eckhardt Ferenc, Illés Gyula professzorok, Madarász püspök, Móra doktor stb. tanulmányai megmutatják, hogy Magyar-

országban az egyházi tanulmányok mily nagy fejlettségi fokot értek el. A mellett ott, ahol a tudományos rendszerezés és a kritikai kutatás párhuzamosan halad, a külföldi hasonló munkákat is nagy mértékben figyelembe veszik. A magyar egyházjogot különösen a nyelvi nehézségek miatt igen kevésbé ismerik külföldön és így Itáliában is, az emlékkönyv pedig majdnem teljességében bemutatja a különböző tanulmányok révén, amelyek bár egymástól függetlenek, mégis tárgyi szempontból egymásba kapcsolódnak. A magyarnyelvű cikkekhez készült latin kivonatok nagyban hozzájárulnak a mű használhatóságához idegenek számára is.

Nemcsak a latin kivonatok mutatják a munka univerzális irányát, hanem a külföldi munkatársak nagy száma is, akiknek tanulmánya legnagyobb részben eredeti nyelven jelenik meg. Maga az a körülmény, hogy számos külföldi szak tekintély működött közre, bizonyítja a mű jelentőségét és egyúttal a nemzetközi tudományos együttműködésnek is szép példája. Ezt a tudományos kapcsolatot a múltban és a jelenben magyar-olasz vonatkozásban sokhelyütt megtaláltuk s örülünk, hogy az egyházjog területén az olasz jogtudományok oly kiváló képviselői, mint Jemolo, Leicht,

Forchielli, Ciprotti stb. ezt a kapcsolatot a mű révén tovább fejlesztik. Az olaszok közül különösen kiemelkedik P. S. Leicht tanulmánya «La riserva pontificia nella nomina di Bertoldo Arcivescovo di Kalocsa a Patriarca d'Aquilea», mely megmutatja, hogy a magyar-olasz vonatkozásban mily nagy az együttműködés lehetősége.

Az olasz kultúra szempontjából fontosabbak azonban azok a magyar tárgyú tanulmányok, amelyek fényes bizonyítékát adják annak, hogy a magyar tudósok és jogászok a rokon olasz irodalmat és eredményeket mennyire ismerik és mily szép eredménnyel használják fel munkáikban. Ebből a szempontból kiemelkednek Lutter tanulmányai a «Lateráni egyezmény»-ről. Porchielli tanulmánya a bolognai illir-magyar kollégiumról nemcsak történeti, hanem egyházjogi szempontból is igen figyelemre méltó.

A kötet mind a magyar-olasz kulturális együttműködés, mind a magyar egyházjog szempontjából rendkívül fontos eredmény és méltó arra, hogy az idegenek, akik a magyar egyházjogot és általában a magyar jogfejlődést meg akarják ismerni, a könyvvel behatóbban foglalkozzanak.

RODOLFO MOSCA

MOLNÁR ZOLTÁN: *A renaissance-kutatás útja és eredményei* (Sviluppo e risultati delle ricerche sul Rinascimento). Kolozsvár, 1942. 8° 55 ll. A kolozsvári Ferenc József-Tudományegyetem Olasz Intézetének Kiadványai, 1. sz. Klny. «Szellem és Élet» 1942. évf.

Bár könyvének címében a szerző nem jelöli meg közelebbről, munkája nemcsak a renaissance-nak nevezett hatalmas szellemi mozgalomnak, hanem a humaniz-

musnak az értékelését, keletkezésükről és lényegükről kialakított különböző fel fogások történetét ismerteti. Mai nyelvhasználatunk szerint a renaissance el-

fel s valóban ebben a három korszakban beszélhetünk a magyar «nagy hatalomról». Magyarország, kilépvé a Kárpátok medencéjéből, Közép-Európa politikai és szellemi vezető állama lesz.

1938-ban ünnepelte a magyarság Szent István halálának 900 éves évfordulóját, majd 1940-ben Mátyás király születésének 500. évfordulójáról emlékezett meg, 1941-ben pedig Nagy Lajos koronázásának 600 éves évfordulóját ülte a nemzet. Valamennyi megemlékezés nemcsak a nemzeti történeti tudatot tartotta ébren, hanem politikai és szellemtörténeti átértékelésekhez, új meglátásokhoz vezetett, meghagyva töretlenül a három nagy egyéniség általános érvényű magyarságot és európai hivatásának fontosságát.

Dercsényi Dezső munkája is egy újabb összefoglalás, újabb szintézis. Tárgyalja azt a kort, melyre a magyarországi Anjouk kitörölhetetlenül rányomták szellemiségüknek és kultúrájuknak bélyegét. Nem Nagy Lajost, a politikust, államférfit, a diplomatát tárgyalja, hanem korát, amellyel szerves egészet alkot. A korkép megrajzolásához nemcsak az eddig bőségesen felhasznált irodalmat, krónikákat és okmánytárakat vonultatja fel, hanem a művészeti emlékeket is, melyeket finom kritikai és stílusérzékkel szólaltat meg. Természetesen a magyar emléktanyag a több évszázados pusztulás következtében nem elégséges arra, hogy az élet minden vonatkozásában megfelelő illusztrációt szolgáltatson, Dercsényi tehát külföldi analógiákhoz, külföldre került magyar emlékekhez és magyar történeti vonatkozásokhoz is folyamodik. Irodalom, művészet, divat, alkémia, a szellemnek tehát csaknem valamennyi megnyilvánulása segítségére van Nagy Lajos korának megrajzolásában. Ezt a módszert a sokat

emlegetett és részben elcsépeelt megjelöléssel «szellemtörténeti» módszernek lehet nevezni. Dercsényi azonban annak csak előnyeit veszi át és ebben a Nagy Lajos korát követő Zsigmond-korról mesteri képet rajzolt Horváth Henrik módszerét követi. Mindkettőjük előtt, mint távoli mintakép, Huizinga lebeg.

Lévén a szerző műtörténész, természetes, hogy a kor ábrázolására felhozott emlékek közül a művészettörténeti objektumokkal foglalkozik a legrészletesebben és a legtöbb szeretettel, hozzáértéssel. Ezek teszik ki a könyv illusztrációs anyagának nagy százalékát is. Művészettörténeti szempontból tehát a könyv mint műemléki szakkönyv is nagy fontosságú. Legfontosabb eredményei a munkának az egyes műemlékek keletkezéséről és stílussajátságairól felvetett vélemények, az Anjou-kori magyar művészet néhány eddig ismeretlen tárgyának közlése. Így igen érdekesen foglalkozik Nagy Lajos sírjának és Katalin nevű leánya sírjának töredékeivel.

Igen részletesen és körültekintően foglalkozik a korbéli olasz hatásokkal, különösen a művészet terén. Megkülönbözteti a közvetlen hatásokat, amelyeknél az idegen eredet még érezhető, a magyarság által már asszimilált és felszívódott művészeti irányoktól, melyeknek mélyén azonban szintén fel lehet fedezni az olasz hatásokat. A magyar művészet ebben a korban, éppen az áthasonulás mérve és módozatai következtében — szinte egyvonalon áll a korbéli olasz művészettel, bár nem annyira autochton. A magyar nép ekkori magas szellemi fokát mutatja az a körülmény is, hogy az idegen hatásokat nem szolgai módon veszi át, hanem azok között válogatva az átvetteket azonnal a maga látásmódja szerint átalakítja.

nevezés nem fedi teljesen azt a szellemi mozgalmat, mely az egész európai kultúrát átalakította, s ma inkább a renaissance és humanizmus kettős elnevezést használjuk. A szerző röviden tárgyalva a renaissance megjelölés nyelvi és történeti keletkezését, áttér a renaissance értékelésének történeti fejlődésére, kiindulva a francia Micheletnek a francia XVI. századra vonatkoztatott megállapításaiból, majd a renaissance kutatások során sokáig megdönthetetlenül uralgó Burckhardtnak megállapításait vázolja. Burckhardt antik-elméletét főleg tanítványai folytatják, míg nem új faktorként Thode a humanitást teszi kutatásainak központjává. Ezen a réven a figyelem a renaissancenak nevezett korszak előtti korra, tehát a középkor felé irányul s legújabbban Huizinga műveiben kap nagy szerepet a renaissance-t és humanizmust kialakító középkor. Egyes kutatók a szellemi és gazdasági élet, a vallási és politikai vonatkozások részlettanulmányaival vittek közelebb mai szemléletünkhöz, mások pedig a nemzeti irányú renaissance- és humanizmus-kutatásokat folytattak.

Az olasz renaissance-kutatók között Gentile, Sabbadini, Brandi és Toffanin elméleteit veszi vizsgálat alá. Összefoglalja az ez irányú magyar kutatást is, mely Ábel Jenővel, Fraknoi Vilmossal

indul meg. A mai kutatók közül Huszti József, Horváth János, Kardos Tibor, Szekfű Gyula, Turóczi—Trostler József, Thienemann Tivadar, Kastner Jenő, Horváth Henrik és Várady Imre munkásságát ismerteti és helyezi el a kutatási irányuknak megfelelő helyre, a sajtóosan belső magyar problémákat tárgyaló vagy a környező országokkal létesült kapcsolatokat összefoglaló irányokba.

A szerző összefoglaló, de kis terjedelménél fogva nem kimerítő munkája elsősorban irodalmi szempontokat tárgyal, a művészeti kérdésekre, amelyek pedig éppen a renaissance kialakulásának és megjelenési formájának oly sajátos jellemvonásai, részletesebben nem tér ki. A renaissance-ről vallott elméletek összefoglalásánál inkább csak a tények ismeretetésére, a megváltozott felfogások közlésére szorítkozik. Nem lett volna érdektelen egy lépéssel tovább menni s vizsgálat tárgyává tenni azt is, hogy mi okozta a renaissance állandó árértékét, milyen szellemi, gazdasági, tudományos, politikai stb. tényezők irányították a tudomány és a közvélemény formálódását s a mult század közepétől tárgyalt tudományos felfogásokban mi módon tükröződik a korszak jellem s az európai szellemi élet irányváltozásai.

REMIGIO PIAN

DERCSÉNYI DEZSŐ : *Nagy Lajos kora*. Budapest, 1941. Kir. M. Egyetem Nyomda. 320 ll., 124 szövegkép, LXIV. képes tábla.

A magyar történelem három nagy korszakában, Szent István, Nagy Lajos és Mátyás király korában a magyarországi olasz hatások különösen fontos szerepet

játszanak a magyar művelődés történetében, mind gazdaság-politikai, mind szellemi szempontból. Ennek megfelelően a magyarság nagyobb területeket ölel

Dercsényi munkája nemcsak a magyar-olasz kulturális és művészeti hatások szempontjából rendkívüli fontosságú, hanem Nagy Lajos korának egy újabb, teljesebb értékeléséhez is vezet. Szemünk előtt bontakozik ki Nagy Lajos nagyvonalú európai magyar politikája és a

magyar művelődés elősegítésére irányuló széleskörű tevékenysége. Szent István és Mátyás korának szintézise és egyéniségüknek új értékelése után, Dercsényi az évforduló alkalmából tehát most Nagy Lajos korának új szintézisét és megértését adja.

REMIGIO PIAN

Régi olasz novellák. Fordította és összeállította: KILÉNYI MÁRIA. Budapest, 1942 Officina kiad. 63 ll.

A kötet a későközépkortól a renaissance-ig terjedő idő néhány olasz novelláját foglalja egybe. A novellák tárgya igen változatos: a legtisztább miszticizmustól a nyers szenzualizmusig, a lovagi szellemtől a nyárspolgári és köznépi formákig mindent megtalálunk. A novellák egy része nem eredeti, hanem antik írók átírata vagy keleti mesék átvétele. Másrészt azonban ezekből a novellákból sok későbbi nagy európai író és költő, köztük Shakespeare, Schiller, Goethe és Arany is merítettek, tehát mint ilyenek is számot tarthatnak érdeklődésre. A szerző a kis kötethez adott bevezetésében megemlíti, hogy a novella egész fejlődésének folyamán ugyanazt az utat futja be, melyet az olasz novella már a középkor és az újkor kezdete között megjárt. Éppen ezért az összes műfajok között a novella áll legközelebb minden kor és minden nemzet olvasójához.

A korai olasz novellairodalomban jelentős helyet foglal el a «Novellino», a «Libro di novelle e di ben parlar gentile» és a «Cento novelle antiche», amelyeket valószínűleg korábbi gyűjteményekből állítottak össze a XIII. század vége felé. Az ismeretlen kompilátor még

régebbi antik novellákat és francia fabliaux-kat is felhasznált. A «Specchio di vera penitenza» c. gyűjteményt Jacopo Passavanti állította össze, aki a firenzei Santa Maria Novella-kolostorban volt domonkos barát. Az asketikus írók módjára tanításait példákkal támasztja alá, ördögi látomásokat és borzalmakat ír le, úgyhogy az eredetileg didaktikus céllal készült mű narratív jelleget vesz fel.

A Trecento novella-irodalma, kivéve Boccacciót, akinek műve a költészet határán jár, az előző század irányát folytatja. Megtaláljuk benne ugyanúgy az elbeszélés élénkségét, a nyelv zamatozottságát. Általában a XIV. századi novellairodalom már nem olyan bő és nívóban is alatta áll a megelőző századnak. Kiemelkedő alakja Ser Giovanni Fiorentino, aki «Pecorone» c. keretes gyűjteményében Boccaccio stílusát követi. Kétségtelenül legérdekesebb azonban Francesco Sacchetti «Trecento novelle» c. sorozata, amelyben saját élményeit és az általa hallott tréfás eseteket és történeteket meséli el.

A Quattrocentóban Masuccio Salernitano «Novellino»-jában élnek tovább Boc-

caccio hagyományai. Novellái szatirikusak s morális tartalommal bírnak. Stílusa élénk, bár több helyütt a nápolyi dialektális kifejezések erősen érezhetők. A Cinquecento novelláinál viszont már a tiszta szórakoztató célzat lép előtérbe. Nyelvileg és formailag természetesen a legfejlettebbek már, bár stílus és művészet szempontjából változatlanul még mindig Boccaccio a tanítómester. Minden ürességük és érzékiségük ellenére is hangulatosak és bájosak. Híven tükrözik vissza a kor szellemiségét. Különös figyelmet érdemelnek Francesco Straporola «Piacevoli notti» c. alatt összegyűjtött novellái, amelyek között a később oly sikerrel használt tündérmesék fordulnak elő. A humanizmus kifinomultságai jelentkeznek Agnolo Finenzuola novelláiban. Az akadémiizmus és az ellenreformáció korának bélyegét, a pedanteriát találjuk meg Giovanni Battista Giraldi «Ecatommiti» c. alatt összegyűjtött novelláiban, amelyekben

erkölcsi prédikáció és obszcénitás szépen megférnek egymás mellett. Egyik novellája Shakespeare Otellójához szolgált forrásul. Legérdekesebb alakja a Cinquecentónak azonban kétségtelenül Bandello. Hajlamos a drámai események erős színekkel való festésére, aminek a révén elbeszélései plasztikát és valóságos nyerveket nyernek. A novellákhoz egy-egy ajánlólevelet ír, elmondva mily körülmények között hallotta az elbeszélést.

Szükségesnek tartottuk megrajzolni ezt a stilisztikai vázlatot, hogy az olvasók, akik az Officina szép kiállítású kis kötetét kezükbe veszik, kellőleg tájékozódva legyenek az olasz novella fejlődéséről és értékének változásáról s könnyebben megtalálják bennük azt a korszellemet, mely őket sugallta. A kötetben nem az olasz novellairodalom java van összegyűjtve, hanem innen is, onnan is találunk valamit, tehát irodalomtörténeti áttekintésül, válogatott kis antológiául szolgál.

REMIGIO PIAN

A NÁPOLYI FORRADALOMRÓL*

XVI. A NÁPOLYI NEMZETRŐL

A mi forradalmunk passzív forradalom volt, ezért csak egyetlenegy módon lehetett volna sikere: a közvélemény megnyerése által. Csakhogy a patrioták (köztársaságpártiak) és nép véleménye nem egyezett meg egymással: különböző elgondolásaik, különböző szokásaik, sőt két külön nyelvök volt. Az az idegensodálát, mely a királyság korában késleltette kultúránk kibontakozását, köztársaságunk kezdetén a szabadság megszilárdulásának legnagyobb akadályá lett. A nápolyi nemzet szinte két népből állott s közöttük időben két század, éghajlatban két hosszúsági fok volt a különbség. A műveltebb rész idegen példákön nevelkedett s ezért műveltsége különbözött attól, amelyre a nemzet egészének lett volna szükségé, s amelyet csak saját képességeinek kibontakozásától remélhettünk. Néhányan franciákká lettek, mások angolokká; akik pedig megmaradtak nápolyiaknak, s ezek voltak a legtöbben, műveletlenek maradtak. Így a kevesek műveltsége nem használhatott a nemzet egészének; a nemzet pedig, a maga részéről, szinte megvetette azt a műveltséget, mely nem volt hasznára s melyet nem értett.

Vincenzo Cuoco Saggio storico sulla rivoluzione napoletana del 1799 c. műve, amelyből szemelvényeket közlünk, az egész olasz történeti irodalom egyik remekműve és kifejezője egyúttal annak a politikai gondolatnak, amelynek nagy előzményeit Vicónál vagy még korábban Machiavellinél találhatjuk meg. A mű 1802-ben jelent meg, 1806-ban pedig végleges fogalmazásban újranyomták, s csakhamar franciára, németre és angolra is lefordították. Cuoco műveinek legteljesebb kiadása a «Scrittori d'Italia» sorozat öt kötete (Bari, Laterza); jól használható a Vallecchi-féle kiadás (Firenze, 1926), amelyből a fordító a szemelvényeket is vette (II16—128. ll.).

A népek szerencsétlenségei gyakran a leghasznosabb igazságok legkézenfekvőbb bizonyítékai. Nem lehetünk hasznára hazánknak, ha nem szeretjük, a hazát pedig nem szerethetjük, ha nem tiszteljük a nemzetet. Sohase lehet szabad az a nép, melyben az észbeli felsőbbsege révén természetszerűleg kormányzásra hivatott réteg akár tekintélye, akár példája által véleményét idegen nemzetnek adta el: ilyenkor az egész nemzet fele függetlenségét máris elvesztette. A nagyszámú többség követendő elvek nélkül marad, a nagyravágyók ezt kihasználják s a forradalom polgárháborúvá fajul: akkor pedig úgy a nagyravágyók — akik engedve is mindig keresnek az ügyön — mint az okosak — akik mindig a kisebbik rosszat választják — de még a közömbösök is — akik csak a pillanat szükségleteivel vetnek számot — mind összefognak s elfogadják a törvényt egy külső hatalomtól, amely mindig hasznot tud húzni az ilyen zavarokból, akár a saját nyereségére, akár azért hogy visszaültesse trónjára az elűzött királyt.

Franciaországot egyedül az a hazaszeretet tartotta fenn, mely a köznevelésből származik s amely a nemzeti büszkeséget szüli: ez tartotta fenn mindazokkal a bajokkal szemben, melyeket forradalma miatt kellett elszenvednie s az ellene szövetkezett egész Európa ellen. Ezer francia is választott volna magának újabb királyt, de egy francia sem akarta azt elfogadni a németek, vagy az angolok kezéből. Erről saját házi példái alapján senki más nem lehetett jobban meggyőződve, mint Pitt, akinek tudnia kellett, hogy mennyire haszontalan egy ilyen, a királyt a trónra visszaültetés ürügyével indított háború, csakhogy ő nem a Bourbon-jogok helyreállítására *végett*, hanem annak ürügye alatt kötötte meg a szövetséget.

A nápolyi nemzetnek távolról sem volt ilyen nemzeti egysége, sőt úgy tekintetjük, hogy megannyi különböző nemzetre oszlott. Mintha a természet egy kis kiterjedésű területen minden változatot egyesíteni akart volna: minden tartományban más itt az égbolt, más a termőföld; az adóprés, mely mindig figyelemmel kísérte ezt a változatosságot, hogy a természet minden kedvezéséből alkalmat formáljon újabb adók kivetésére, valamint a hűbéri rendszer, mely a mult századokban, az anarchia és a barbárság közepette a különböző helyeken és a különböző körülmények között mindenütt más és más volt, mindmegannyi különféle tulajdoni rendszert szült. Következésképpen különbözőek lettek az emberek szokásai is, mert ezek mindig a tulajdonhoz és a megélhetés eszközeihez alkalmazkodnak.

Ennyi különbözőség közepette valami közös érdeket kellett találni, mely forradalomra serkentse s abban egyesítse valamennyiüket. Ha már a nemzet egyszer egyesült, a föld összes hatalmai is hiába szövetkeztek volna ellenünk. Ha nemzetünk állapota nagy nehézségeket is okozott, másfelől igen kedvező adottságokat is nyújtott forradalmunk előbbreviteléhez.

Lakosságunk, bár magától sohasem tört volna ki forradalomban, hajlandó volt azt más kezéből készségesen elfogadni. Mindkét elszánt pártnak sorai ritkák voltak; a nemzet legnagyobb része közömbös volt. Mi mást jelent ez, mint azt, hogy egyik párt sem hatott a népre, hogy semmiféle szenvedély sem lelkesítette? A két vetélytárs közül részreahajlatlan s ezért igazságos íróként azt követte volna,

aki a nagyobbik előnyt nyújtotta volna neki. Az ilyen népet nehezen lehet félrevezetni, de könnyen lehet kormányozni.

Ez a nép még nem volt teljesen tisztában jogaival, de jól megérezte a saját javát. Uralkodója ellen törni szentségtörésnek vélte, de úgy gondolta, hogy ugyanazt egy másik uralkodó megteheti, ugyanarra a jogra hivatkozva, mellyel a Bourbonok az ausztriai ház uralkodóinak örökébe léptek; ha pedig ez az új uralkodó adta volna vissza a nép jogait, a nép szívesen fogadta volna az ajándékot.

Forrongás csak kevés helyen volt, ott t. i., ahol csaták folytak, ahol még lelkesítettek a király kiáltványai s maga a háború is, mely, tekintve hogy oly sokáig szinleltet velünk gyűlölködést, végül is odavezet, hogy valóban gyűlölünk kell, valamint ott is, ahol néhányan a francia tisztek közül, mert hiszen fegyveresek voltak és győztesek, nem mindig gondolták meg, hogyan cselekedjenek helyesen. A nemzet nagy tömegei nyugodtan várták a forradalmat és vesztég maradtak a helyükön: a felkelések csak sokkal később törtek ki.

Voltak aztán olyan részei is a lakosságnak, melyek szabadságáért való lelkesedésükben megelőzték a franciák bevonulását a fővárosba, és saját erejükből tartották magukat a királyi fegyverek ellenében még aztán is, hogy a főváros megadta magát. Mindezek a részerők egyesítve hatalmas erőt eredményeztek volna, ha valakinek sikerült volna azokat hasznosítani.

A főváros számlálhatatlan nagy lakossága cselekvés helyett inkább bámult. Még mindig csodálkozott azon a változáson, melyet szinte lehetetlennek hitt. Általában elmondhatjuk, hogy a főváros népe még távolabb állott a forradalomtól, mint a vidék, mert az adók kevésbé sújtották s az udvar is, mert félt tőle, kényeztette. Az önkényuralom leginkább a nép söpredékén alapul, mely valójában jóval s rosszabbal mit sem törődve, annak adja el magát, aki jobban megtölti a hasát. Ritkán bukik meg kormány, hogy a leghitványabbak meg ne sirassák; de az új kormánynak azon kell igyekeznie, nehogy a derekabbak is visszakivánják. De talán túlságosan nagy volt a félelem, mellyel az udvar a főváros lakossága iránt viseltetett s miatta elhanyagolta a vidéket, amelytől valójában félnie kellett volna s ahol az ellenforradalom valóban ki is tört.

XVII. A PATRIOTÁK ESZMÉI

Milyen intézkedésekre lett volna tehát szükség, hogy előbbre vigyék a nápolyi királyságban a forradalom ügyét?

Az első lépés, amit meg kellett volna tenni, az lett volna, hogy minden patriota elgondolásai megegyezzenek egymással, vagy hogy legalábbis, helyettük és értük megegyezzék a kormány.

Patriotáink között, engedtések meg ezt kimondanunk, hiszen minden forradalomra áll s a jóhiszeműeket nem sérti, a köztársaság igen soknak volt a szájában, soknak a fejében, de igen kevésnek a szívében. Sokaknak a forradalom divat dolga volt, s azért voltak köztársaságiak, mert a franciák is azok voltak; némelyek szellemi szeszélyből voltak köztársaságpártiak, mások vallástalanságból, mintegy

azt tartván, hogy a babonáktól csak a kormány külön szabadalmával mentesíthetik magukat; ismét mások a szabadságot összetévesztették a szabadossággal s azt hitték, a forradalom jogot ad nekik, hogy büntetlenül sérthessék meg a közérkölcst; végül sokak számára a forradalom üzleti ügy volt. Mindenkit a rendtelenségnek az a faja ösztökélt, mely a régi kormányban leginkább szemet szúrt neki. Ezzel nem akarom saját nemzetemet megsérteni, lévén itt olyasmiről szó, mely egyformán jellemzi az összes forradalmakat; sőt felteszem a kérdést, hogy másfelől milyen nemzet tudna még a miénken kívül nagyobb számú, vagy legalábbis ugyanannyi önzetlen embert felmutatni, akik csak a rendet és a hazát szerették és keresték?

De amint az már történni szokott, a reform főtárgyául mellékes dolgot választottak, a mellékesnek feláldozták az elsődlegest. A patrioták elgondolását követve nem lehetett tudni, hogy hol kell a dolgot elkezdni, sem azt, hogy hol kell befejezni.

Mert mit is jelent egy forradalom a népben? Itt van előtted ezer koponya, mindegyiknek a másiktól különböző gondolatai, érdekei, tervei vannak. Ha egy fő támad közülük s egyesíteni akarja őket, sohasem fog bekövetkezni ez az egyesülés... De ha megtörténik az, hogy mindnyájunknak közös érdeke támad, akkor bekövetkezik a forradalom és csak amiatt az egy ok miatt fog előrehaladni, amely mindannyiunkban közös. S a többi tárgy vajjon elhanyagolódik? Korántsem; de mindegyik alkalmazkodni fog magánérdekével a közhöz, a részakarát követni fogja az általánost, s a mellékes reformokat észrevétlenül meghozza májd az idő s így minden rendben fog menni.

Nincs kormány olyan rendellenességek nélkül, melyek sok elégtelenséget szülnek; de olyan kormány sincs, mely ne nyujtana sokaknak sok jót s ne lenne sok párthíve. Ha egy forradalom vezetője mindent meg akar reformálni, azaz mindent el akar pusztítani, bekövetkezik, hogy ugyanazok, akik valami miatt óhajtják a forradalmat, valami más miatt félni fognak tőle: az első lelkesedés elültével, miután a forradalom főtárgyát már elérték — amit mindnyájan óhajtottak s ezért szükségszerűleg legelsőnek vívtak ki — kezd terjengeni a fájdalom a forradalom megkövetelte minden más áldozat miatt. Az emberek először csak magukban mondogatják, de aztán megkockáztatják mások előtt is: *de most már elég volna...*

Amit ezen túl akarnak csinálni, az szükségtelen... sőt káros. Kezdenek súlyt vetni az egyéni érdekekre; mindenki a lehető legkisebb áron szeretne hozzájutni ahhoz, amit kíván; s mert a fájdalom érzete erősebb bennünk mint a gyönyöré, mindenki magasabbra értékeli azt, amit elvesztett, annál, amit nyert. Az egyéni akaratok megváltoznak, egymástól ismét elkülönöznek; olyan kormányzás mellett, melynél a közakarát nem támaszkodik, vagy nem támaszkodhatik más kezekre és más végrehajtóra, mint az egyének akaratára, a törvények elerőtlenednek s ellenmondásba kerülnek a közérkölcssel; a közhatalom lehanyaglik s a hanyatlás vagy anarchiába fog vezetni, vagy pedig, hogy az anarchia elkerülhető legyen, a törvények végrehajtását idegen erőre kell bízni, ez az idegen erő már nem lesz a szabad népé, s a népnek nem lesz már köztársasága.

Íme a forradalmak titka: felismerni, hogy mit akar a nép egésze s megtenni;

azt: a nép követni fog; világosan megkülönböztetni tudni, amit a nép akar, attól, amit te akarsz, s megállni mihelyst a nép nem akar tovább menni: a nép nem fog elhagyni. Brutus, mikor elűzte Rómából a Tarquiniusokat, jónak látta, hogy egy *áldozatot bemutató királyt* adjon a népnek: Brutus tudta, hogy a rómaiak a trónon már megúnták a királyt, de az oltárnál még szükségesnek tartották.

A mindent megreformálni akarás mániája ellen forradalmat szült; ebben a nép nem a törvény ellen támad, mert nem az általános akarattal szegül szembe, hanem a személyes akarattal. Tudjátok akkor, hogy miért követ a nép egy bitorlót? Mert megláztja a törvények szigorát, mert nem törődik csak kevés dologgal, miket a saját akarata alá hajt és saját akaratát tényleg is, névleg is általános akarattá teszi, a többi dolgot pedig a nép egyéni akaratára hagyja. *Idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars servitutis esset.* Különös természete van a föld népeinek! Ha valaki fölös szabadságot akar nekik adni, felébreszti bennük a szabadságszeretetet még saját felszabadítóik ellenében is.

XVIII. A FRANCIA FORRADALOM

Úgy hittem, hogy a nápolyi forradalomról elmélkedem s közben a föld összes népeinek forradalmairól írtam, különösképpen pedig a francia forradalomról. A téveszmék, miket honfitársaink tápláltak a francia forradalomról, nem kis okai voltak bajainknak.

Először is utánozni akartak mindent, ami a francia forradalomban volt; volt benne sok jó és sok rossz, amit maguk a franciák is egy nap észrevettek volna; de a mieink nem akarták megvárni az idő ítéletét, azt kitalálni pedig képtelenek voltak. Azt hitték, hogy a francia forradalom a filozófia műve volt, holott a filozófia majdnem teljesen elrontotta. Csak a jelenlegi állapot szerint ítéltéké s sem arra nem emlékeztek, hogy mi volt, sem azt nem látták előre, hogy mivé válhatott volna egy napon.

A francia forradalomnak majdnem *törvényes alapja* volt, amit a mi forradalmunk nélkülözött. A francia forradalom első célja az volt, hogy helyrehozza a nemzet bajait, amiben nép és király egyek voltak; a nép elismerte az *État général*-ok, majd pedig *assembléék* törvényes tekintélyét, nem kisebb mértékben, mint a királyét, akinek parancsára, vagy legalábbis beleegyezésével az előbbieket is, meg az utóbbiakat is összehívták volt.

Franciaországban ugyanazok a politikai állapotok, melyek a bölcsek szemében elkerülhetetlenné tették a forradalmat, idézték elő az *État général*-ok egyenetlenkedéseit is; megszületett a nemzetgyűlés és a király a nemzetgyűlés pártján állott. Az, hogy csak látszólag és félelme sugallatára állott melléje, kevésbé fontos: tény, hogy idáig nincs még forradalom.

A forradalom csak akkor kezdődött, amikor a király elvált a nemzetgyűléstől: megkezdődött a polgárháború és a nemzetgyűlési párt az igazságosság eszméjével meg tudta nyerni a maga számára a népet.

Idáig a francia nép mindig olyasvalamit cselekedett, ami, mondjuk így, az elgondolásának a szintjén állott. Az *État général*-ok azért tűntek előtte jogosaknak, mert Franciaországban még élénken élt korábbi *état général*-ok emlékezete, másrészt a királyi tekintély hívta össze s ezt a tekintélyt a nép törvényesnek ismerte el. Maga a király helyezte jogaiba a nemzetgyűlést ; a király alkudozott is vele, mikor alkotmányos uralkodó lett ; mikor pedig elítélték, ezt azzal az ürüggyel tették, hogy a király nem tartotta be az egyességet, aminek az egész nép tanúja volt. Mi volt ez az egyesség? az, melynél fogva ő maga ismerte el a nemzet főhatóságát s amellyel a nemzet boldogságára felesküdt. A nép a nemzetgyűlési pártot is azért követte, mert úgy vélte, hogy az igazság és a saját érdekeinek a pártját követi. Ha összehasonlítom az 1649. évi angol és az 1789. évi francia forradalmat, több hasonlóságot találok közöttük, mintsem gondolnók : a reform a király nevében kezdődik : a királyt letartóztatják, perbe fogják és elítélik, szinte maga a király által ; a nép fokozatosan tér át a régi eszméktől az új eszmékhez s az újakat mindig a régiekre alapítja.

A nép cselekvését is módszer irányítja, nemkevésbé mint az emberi eszméket. Ha megfordítjátok és megzavarjátok a nép cselekvésének a rendjét és egymásutánját, ha 1789-ben akarjátok kifejtetni a népnek 1792. eszméit, a nép nem fogja megérteni ; s a helyett hogy tróndöntést érnétek meg, egy félbölcset, vagy rosszhiszemű népszónokot láttok majd számkivetésben. Ugyanúgy ahogy az ember eszméiben, ugyanúgy a nép cselekedeteiben a külső formák rabszolgája ; egy sillogizmus külső helyessége észrevétlenül el tud fogadtatni vele egy tévedést is ; a formulák külső ünnepélyessége elfogadtat nyilvánvalóan igazságtalan cselekedetet. Azzal kezdték, hogy gondatlanságból, vagy kárörömből elkövettek egy csekély kis hibát ; de minél inkább belemélyedtek, annál inkább letértek arról az egyenes útról, amelyen az igazság megtalálható ; s idővel olyan messzire haladtok előre, hogy felismeritek ugyan a tévedést, de nem az utat, mely visszafelé vezet. Egy-két nagyratörő igazságnak és közszükségletnek tünteti fel majd azt, ami csak saját szeszélyük és nagyratörésük ; s elkövetetik a bűn, nem mintha a nép helyeselné, hanem mert nem ismeri a módot, melyen törvényesen megakadályozhatná. Ha a tévedés rossz módszerből származik, nehezebb kigyógyulni belőle, mert vissza kell térni belőle arra az igen messze pontra, ahol a tévelygés vonala levált az igazság útjáról ; ha pedig ide elérkezett az ember, egyetlenegy tévedés miatt el fogja pusztítani az egész rendszert. A Convent elítélte XVI. Lajost mindazok ellen a törvények ellen, melyeket saját-maga hozott. A pártütők akkor úgy okoskodtak mint Virginius, mikor Appius a néphez felebbezett ; márpedig Machiavelli azt mondja, hogy *igen rossz példát nyújt egy köztársaságban, ha törvényt alkotnak s azt nem tartják be, még rosszabbat, ha azok nem tartják be, akik alkották*. Mindaz a jó, amit a francia forradalom alkothatott volna, összeomlott azzal az ítélettel, mely a szerencsétlen XVI. Lajost sujtotta.

Ugyanabban az időben, mikor Franciaország úgy hitte, teljes szabadságra tesz szert, megkezdődtek azok a reformok is, melyeket mi feleslegeseknek hívunk. Milyen hatást váltottak ki ezek a reformok? Állandó harc keletkezett a pártok között ; végülis a pártok meg sem értették egymást s a nép sem értett meg egy pártot sem

Ki-ki szavak után futott, melyek inkább személyeket jelöltek, mint tárgyakat, néha se személyt, se tárgyat ; s a viszályok, melyek az értelem útján nem voltak megoldhatók, az erő útján oldódtak meg. Robespierre jutott az élre ; neki volt a legnagyobb ereje s megfélemlítéssel bírta le mind a többit.

Robespierre megtartotta a jelszavakat, hogy vetélytársait elveszítse, de ezekhez a jelszavakhoz kézzelfogható dolgokat kapcsolt, bár egymástól mind különböző dolgokat, hogy megnyerje magának a népet. A nép nem értette meg sem Robespierret, sem Brissot-ot ; de tudta, hogy Robespierre nagyobb szabadosságot engedélyez neki mint a többiek s ezért lenyakazta mindazokat, akiket Robespierre le akart vágni. Robespierre nem maradhatott soká uralmon egyszerűen azért, mert cselekedetei semmiféle kapcsolatban nem állottak eszméivel. S a dolgokat csak az eszmék fenntartása nélkül tarthatta volna meg. Mert ugyan mit is akart jelenteni az az *ultrarivolucionárius* elnevezés, amit Robespierre vetélytársai találtak ki, hogy jellemezzék vele és elveszítsék?

Robespierre azzal mentette meg Franciaországot, hogy fellázította maga ellen az összes pártokat s ezzel egyesítette őket ; de Robespierre nem mentette meg, mert nem menthette meg saját személyét, eszméit és alkotmányát.

Az eszmék elértek tetőpontjukra, visszakoziok kellett. Több reform született, mint amennyit a nép akart ; s mert ezek a felesleges reformok nem bírták a közerkölcs kegyét, megfélemlítéssel és erőszakkal kellett betartatni azokat : márpedig a törvények annál kegyetlenebbek, minél inkább szeszélyesek. A mérsékeltek módszere visszavezette a dolgokat természetes állapotjukba s nem tulajdonított nekik nagyobb fontosságot, mint amekkorát a nép tulajdonított nekik ; így az ő szigora és az ő elnézése egybeesett a nép szigorával és türelmével.

Az embernek olyan természete van, hogy összes eszméi megvátognak, érzelmei pedig, miután tetőpontjukat elérték, meggyengülnek s kihullnak : Miután túlságosan akarta a szabadságot, az ember megúnja a szabadságérzetét is. *Nec totam libertatem, nec totam servitutem pati possumus*, mondotta Tacitus a római népről : Én úgy vélem, a föld minden népére áll ez a mondás. Mármost mi mást tett Robespierre a szabadság érzetének eltúlozásával, mint azt, hogy meggyorsította elváltozását?

A népek életét és viszontagságait eszméikkel mérhetjük meg és számíthatjuk ki. A szélsőséges szolgaság és a szélsőséges szabadság között van egy pálya, melyen a népek futnak, sőt elmondhatjuk, hogy tulajdonképpen ebből a futásból áll az összes népek élete. A római köznép kevés patricius röghökötött rabszolgája volt : Nem volt tulajdonjoga sem dolgokra, sem személyekre. Elkezdett biztos törvényeket követelni ; megkapta a személyek és a javak biztonságát, de házassági jog, szer-tartások és bíróságok nélkül maradt ; azután kérte, és megadatott neki, hogy mind-ezekből a dolgokból is részesedhessék, de okkal-móddal kérte, mértékkal adatott meg neki, s ez nemcsak a köztársaság életét hosszabbította meg, hanem a köztársaságot alkotó részek kölcsönös vetélkedése folytán, erőteljesebb és dicsőségebb életet biztosított neki. Mikor a dolgok odáig fejlődtek, hogy jogegyenlőségről lehetett beszélni, a néptribunok a tényleges egyenlőséget is kívánták : agrártörvények-ről kezdtek beszélni, s a köztársaság elveszett. A fejlődés tehát elért ahhoz a

ponthoz, amelyen túl lehetetlen volt előrehaladni. A francia forradalom első évében csak arra gondoltak, hogy megteremtsék a jogegyenlőséget, mely felé egész Európa közrendje ellenállhatatlanul haladt; a harmadikban már tényleges egyenlőséget akartak, s íme három év alatt megtették az utat Menenius Agrippa korszakából a Gracchusok korába. Mit mondjak még? A Gracchusok korában, mialatt a javakat egyenlővé akarták tenni, elismerték a civiljogi birtok (dominio civile) törvényességét. De az a tisztelet, mellyel a nép viseltetett a hozomány törvényével szemben, visszatartotta attól, hogy végrehajtsa a javak felosztását. Franciaországban sokkal tovább jutottak: kétségbevonták nemcsak a hozományok törvényességét, hanem a végrendeletekét is, sőt a birtoklás alaptörvényét is, amely nélkül nincsen tulajdonjog. A francia forradalom eszméi egy századdal megelőzték a Gracchusok korának eszméit: ezért történt, hogy ettől a kortól számítva a Francia Köztársaságnak egy századdal rövidebb lett az élete, mint a Római Köztársaságé.

Amikor az egyenlőség igénye túlmegy a jog határán, a szabadság ügye a bűnözők ügyévé süllyed. A törvény, mondotta Cicero, nem tesz már különbséget patriciusok és plebejusok között: miért vannak hát még mindig viszályok plebejusok és patriciusok között? Mert még vannak és mindig is lesznek kevesek és sokak; kevés gazdag és sok szegény; kevés szorgalmas és igen sok dologtalan; nagyon kevés bölcs és túlsok ostoba.

Robespierre eszméi nem férhettek meg sem a francia nemzet eszméivel, sem a többi európai nemzetek eszméivel. Ha tehetné volna, elvette volna nemzetétől a művészeteket, a kereskedelmet és a tengerészetet s a franciákat visszaváltoztatta volna gallusokká: harciasabbakká tette volna őket, de háborúviselésre kevésbé alkalmasakká; egy bizonyos időben megszállhatta volna az egész földet, de egy bizonyos idő múltán az egész föld bosszút állott volna rajta és elpusztította volna a francia nemzetet. Régen azt mondták valakiről, hogy Cézárnak kellett volna lennie, vagy bolondnak. Robespierre-ről el lehetett mondani, hogy vagy a világ diktátorának kellett volna lennie, vagy örültnek.

Kerestem a történelemben egy embert, akihez Robespierre hasonlítható. Néhányan barátai, meg ellenségei közül is Silla-hoz hasonlították; de azt kell mondanunk, hogy az előbbieket nem ismerték Robespierret, az utóbbiak nem ismerték Silla-t. Robespierre nagyon hasonlít Appiushoz. Különböztek az elvekben miket hirdettek; nem tudom különböztek-e kitérő céljaikban, mert előttem távolról sem világos, hogy a szabadságot szónokoló Robespierre nem tört-e kegyuraságra; de mindketten egyformán nagyratörők, nagyratörésükben egyformán kegyetlenek s egyformán hülyék. Mindketten a törvényekkel akarták megvalósítani azt a despotizmust, mely nem más, mint a törvények pusztító ereje. Mindketten rendelkeztek azzal a tekintéllyel, melyet Machiavelli igen veszélyesnek mond, mert hatalomban szabad, de időben korlátozott s ezért az emberben vágy sarjad, hogy állandósítsa s ehhez nem is hiányzanak neki az eszközök, de mert ezeket az eszközöket a törvények nem arra a célra adták, melyre az ember fel akarja használni, szükségszerűen zsarnokiakká válnak. Sem az egyik, sem a másik nem értette meg azt az elvet, hogy vagy nem szabad senkit sem megsérteni, vagy egyszerre kell meg-

sérteni az embereket s azután biztosítani őket, hogy nyugalmaikat többé már nem zavarjuk meg: így kedélyük helyreáll; de ők napról-napra újabb kegyetlenséggel mindig friss félelmet keltettek s ezzel megvadították azt a népet, melyen uralkodni akartak. Mindketten a megfélemlítéssel akarták hatalmukat megrögzíteni; nem voltak katonák s nem szenvedhették a katonaságot, melytől féltek, de helyébe állították az inquisitiót, mely kegyetlenebb minden katonaságnál, mert kénytelen megbüntetni azokat a bűntetteket, melyeket ez megelőz, és eltúlozni a gyanút, amit ez megkisebbit. A zsarnokságnak ez a fajtája, melyet decemvirátusnak nevezhetnék, mind között a legrettenetesebb, de szerencsére a legkevésbé tartós.

A gondolkodó emberek számára a *moderantizmus*, a mérsékelték uralma csak egy közbenső állapot lehetett, mely egy másikat kellett hogy eredményezzen. A nemzet fellélezett a Robespierre-rel viselt harc után, de még nem választotta ki a helyet, ahol megnyugodjék. Az energiatúlterheltség után bágyadt elerőtlenedésnek kellett következnie. A nemzet akarta a Robespierre elleni harcot, de rábízta egy pártra, amely, amint történni szokott, végeredményben csalárd és szerencsétlen kezekre hártotta át. Robespierre alatt a nemzetnek szabadságát kellett megmentenie, a directorium alatt függetlenségét.

Ez minden forradalomnak rendes lefolyása. A nép hosszú ideig nyugtalanodik s nem tudja hol álljon meg: Mindig a végletekbe esik s nem tudja, hogy középütt van a boldogság. Jaj neki, ha — mint az régebben a firenzei néppel történt — sohasem találja meg ezt a pontot.

Ford.: *Ruzicska Pál*

VINCENZO CUOCO

Országos Széchényi Könyvtár

ÚJ OLASZ TUDOMÁNYOS KÖNYVEK

VALLÁS ÉS BÖLCSELET

FAZIO ALLMAYER, VITO: *Il problema morale come problema della costituzione del soggetto, e altri saggi*. Firenze, 1942. Le Monnier. pp. VIII+259. Lire 35.

Studi Filosofici diretti da G. Gentile. Ser. II. nro 19.

FLORA, FRANCESCO: *Civiltà del Novecento*. Bari, 1942. Laterza, pp. 288. 2. kiadás. Lire 25.

«Biblioteca di cultura moderna», 246.

GASBARRI, CARLO: *La via di Allah*. Origini, Storia, Sviluppo, Istituzioni, il mondo islamico e la sua posizione di fronte al Cristianesimo. Milano, 1942. Hoepli. pp. VIII+346 tavv. 32. Lire 22.

«Riepiloghi».

Világos, szintetikus, gyakorlati összefoglalása az arab világ vallási és történelmi viszonyainak és az izlámnak a kereszténységgel szemben való állásfoglalásának.

La vita dello spirito ed il problema dell'arte. Milano, 1942. Bocca. pp. 8+126. Lire 20.

Pubblicazione del R. Istituto di studi filosofici. Sez. di Firenze. Nro. 6.

A kötet a következő tanulmányokat tartalmazza. N. Abbagnano: Művészet és a természethez való visszatérés; Arancio—Ruiz: Művészet és erkölcs; G. Calogero: Az etikai tartalom; A. Carlini: Forma és tartalom a műalkotásban; A. Giannotti: Művészetfilozófia Gentilenél; M. Pirrone: A művészet kérdése a Croce-i filozófia utolsó fokozatán; stb. stb.

LUPORINI, CESARE: *Situazione e libertà nella esistenza umana*. Firenze, 1942. Le Monnier. pp. X+262. Lire 30.

Studi filosofici diretti da G. Gentile. Seria 2^a, nro 18.

Az egyéni szabadság és a történelmi helyzet közötti összefüggéseket vizsgálja, majd a létezés filozófiai helyzetét állapítja meg. annak külső és belső vonatkozásaival együtt. Vizsgálódásainál Kant és Gentile tanaira hivatkozik a legtöbbször.

OTTAVIANO, CARMELO: *Metafisica dell'essere parziale*. Padova, 1942. C. R. D. A. M., pp. XLII+490. Lire 50.

«Pensiero e civiltà» Biblioteca di cultura. Studi e ricerche diretti da C. Ottaviano e G. Flores. d'Arcais, nro. 3.

A mű célja, hogy az eddigi filozófiai rendszerektől függetlenül olyan gondolkodási módot találjon, mely az olasz lélekek mindenben megfelel. Ezt a «spiritualismo illuministico»-ban találja meg. Ennek kapcsán vizsgálja a görögségnél az én és az univerzum viszonyát, a középkor antropocentrikus felfogását és a modern kor egocentrizmusát. Végső konkluzióiban a materializmus felé törekszik.

REDANO, UGO: *Principi di psicologia*. Milano, 1942. Hoepli, pp. XII.+292 Lire 18.

«Riepiloghi».

A szerző egyetemi előadásait foglalja össze a kötetben. Főleg a pszichológia önállósítására törekszik és a metafizikai, valamint empirikus sallangoktól kívánja azt megfosztani, elhelyezve ez által arra a helyre, amely a pszichológiát a modern gondolkodásban megilleti.

SCARAVELLI, LUIGI: *Critica del capire*. Firenze, Sansoni, 1942. pp. 251. Lire 20.

«Biblioteca Italiana», 21.

Kant alapján és részben vele ellentétben tárgyalja a gondolkodás processzusát, a kritikai szétválasztást és szintézist. Platonnal együtt a szerző gondolkodás-módunk megtisztítását és a kritikai módszer fejlesztését ajánlja.

SAVIANO, RENATO: *Le missioni cattoliche nella storia e nel diritto*. Padova, 1942. C. E. D. A. M. pp. VIII+105. Lire 18.

VALGIMIGLI, MANARA: *Poeti e filosofi di Grecia*. Bari, 1942. Laterza. 2. kiad. pp. 352. Lire 35.

«Biblioteca di cultura moderna», 351.

A következő fejezeteket tartalmazza: Sapho; az Iliász kisebb egységei; a Phaedra magyarázata; bevezetés Platon «Szokrátesz apológiája»-hoz; ellentétek és viták Aristotelész «Poétika»-ja körül; kultúra és kritikai szenzibilitás; stb. stb.

JOGTUDOMÁNY ÉS KÖZGAZDASÁG

BAGOLINI, LUIGI: *Diritto e scienza giuridica nella critica del concreto*. Milano, 1942. Giuffré. pp. XVI+192. Lire 30.

Alapos jogfilozófiai tanulmány, melyben Kant, Carabellese, Gentile tanait teszi vizsgálatá tárgyává.

D'EUFFEMIA, GIUSEPPE: *L'autonomia privata e suoi limiti nel diritto corporativo*. Milano, 1942. Giuffré. pp. VIII+83. Lire 15.

Publicazioni dell' Istituto di scienze giuridiche, economiche, politiche e sociali della R. Università di Messina, nro 17.

GRECO, GIUSEPPE: *Agevolazioni ed esenzioni tributarie a favore delle famiglie numerose*. Milano, 1942. Giuffré. pp. III. Lire 12.

Az új olasz törvényhozás etikai és szociális szempontjai teszik lehetővé, hogy erről a kérdésről jogi formában és megvalósult fázisában lehessen beszélni, s mint

ilyen a könyv egyike az első publikációknak.

JAEGER, NICOLA: *Diritto processuale civile secondo i nuovi codici*. Torino, 1942. U. T. E. T., pp. XXXVI+733. Lire 90.

A könyv általános része a polgári perrendtartás elméleti új alapvetéseit tartalmazza. A részletkérdéseket, a bizonyítást, a törvényszék előtti tanúskodást, a kisajátítást, a korporatív jogból származó törvényes rendelkezéseket a kötet második része tartalmazza. Az egyes fejezetek előtt tartalmi és rendszertani összefoglalások.

MARRAMA, VITTORIO: *Di una alternativa all'inflazione nell'economia di guerra*. Roma, 1942. Edizioni italiane. pp. 6+174. Lire 22.

MAURO, FRANCESCO: *Tetralismi nell'industria. Anomalie e squilibri*. Milano, 1942. Hoepli. pp. XII+555, figg. 75. tavv. 3. Lire 42.

A szerző az iparban és annak fejlődésében, illetve megoszlásában tapasztalható rendellenességeket tárgyalja. Foglalkozik a javak egyenlőtlen elosztásával és az ennek következtében előállott ipari behatásokkal. Tárgyalja továbbá az ipari vállalatok létesítésének elméleti alapjait, a tér, idő, rendelkezésre álló ember és nyersanyag kihasználásának legjobb lehetőségeit.

MICHELI, GIAN ANTONIO: *L'onere della prova, con avvertenza di FR. MESSINEO e M. T. ZANZUCHI*. Padova, 1942. C. E. D. A. M. pp. XII+436. Lire 80.

Monografie de «il Foro della Lombardia.» Studi di diritto civile, commerciale e processuale, dirett. i da F. Messineo e M. T. Zanzuchi. Sre. II. nr. 1.

PERGOLESİ, FERRUCCIO: *Orientamenti sociali delle costituzioni contemporanee*. Milano, 1942. «Vita e Pensiero». pp. VII+243. Lire 40.

ORVOSTUDOMÁNY

ANGLESIO, ENRICO: *Linfogranuloma maligno*. Osservazioni istologiche sopra sessantasette casi. Torino, 1942. I. T. E. R. pp. 51, tavv. 4.

CUCCHINI F.: *La Radiologia dell'apparato genitale maschile*. Belluno, 1942. C. E. L. A. S. pp. 69. ill. Lire 15.

Quaderni di urologia. Collana di monografie urologiche.

MESSINI, MARIANO: *Trattato di terapia clinica, con note sintetiche di diagnostica*. Prefazione di CESARE FRUGONI. Volume primo. Torino, 1942. U. T. E. T. 2. kiad. pp. XVI+1156, 267 szöveggéppel, színes táblákkal. Lire 430.

MÉRNÖKI ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYOK

ARGENTIERI, DOMENICO: *Optica industriale*. Milano, 1942. Hoepli. pp. XXXII+647, figg. 83. tavv. 17. Lire 48.

Biblioteca dell'Unione Cattolica per le scienze sociali. nro. 8.

RIERA, ANELO: *I costi generali delle imprese manifatturie*. 1942. C. E. D. A. M. pp. 3+262. Lire 48.

SCAGNETTI, GIULIO: *Gli Enti di privilegio nell'economia corporativa italiana*. Padova, 1942. C. E. D. A. M. pp. 4+272. Lire 50.

Università Commerciale «L. Bocconi», Milano, Istituto di economia e di politica economica e finanziaria, diretto da G. Demaria.

Történeti és kritikai bevezetés után az önálló és az állami kezelésben lévő vállalatokat tárgyalja. Majd rátér az állam által támogatott vállalatok gazdasági és jogi helyzetének a tárgyalására.

SANFILIPPO, CESARE: *Interpretazione del Corpus Juris*. Catania, 1942. Crisafulli pp. 53. Lire 12.

A második kiadást megért kötetben még közreműködtek G. Meldolesi, C. Taralli, F. Corelli, V. Puddu és mások. A tizenöt fejezetre osztott kötetet gazdag bibliográfiai utalások és eredeti eredményekre való hivatkozások egészítik ki.

SLAVICH ERVINO: *Sul polimorfismo clinico e sull'eziopatogenesi delle polimiositi, dermatomiositi*, Belluno, 1942. C. E. L. A. S. pp. 68, ill. Lire 20.

Istituto di clinica medica generale e terapia medica della R. Università di Padova. Collana di monografie di «Acta medica pataviana».

Manuale Hoepli.
Gyakorlati alapos és szakszerű optikai kézikönyv.

CESTELLI, GUIDO CARLO: *Meccanica dei terreni e stabilità delle fondazioni*. Milano, 1942. Hoepli. pp. XII+339, ill. 237, tavv. 12. Lire 65.

«Biblioteca tecnica».

A szerzőnek 1938-ba hasonló tárgy körből megjelent munkájának bővített és átdolgozott kiadása, mely a talajok teherbíró képességeit és ezzel kapcsolatosan az alépitmények szilárdságát vizsgálja, nemcsak elméleti, hanem gyakorlati szempontból is. A szilárdság meghatározására a legújabb geotechnikai módszereket gyakorlatilag alkalmazza. Foglalkozik az altalajok kérdéseivel is.

CORTESI, FABBRIZIO: *Piante medicinali coltivate*. Roma—Genova, 1942. Algrighi, Seghati e C. pp. 131, ill. Lire 10.

I libri dell'agricoltore. Manuali e testi di agricoltura moderna. Dirett. C. Ciferri e A. Magliano, nro. 5.

Az első rész a termelésre vonatkozó általános elveket, a második rész az egyes művelendő növények botanikai leírását tartalmazza.

DEI POLI, SANDRO: *Crolli e lesioni di strutture dovuti a terremoti, incendi, alluvioni, degradazione dei materiali, errori di calcolo, impiego di materiali scadenti, metodi costruttivi errati*. Milano, 1942. Hoepli, pp. VIII+301, ill. 326. Lire 42.

DRIGO, ANGELO—ALOCCO, GIULIA: *Fisica pratica. Sperimentazione e calcoli nelle misure di laboratorio*. Padova, 1942. Zanoni. pp. X+439, tabb. 60, ill. 228. Lire 80.

Antonio Rostagni bevezetésével ellátott második kiadás, mely mintegy kétszáz gyakorlati példa megoldását is tartalmazza.

GAROLGIO, PIER GIOVANNI: *Trattato di Enologia*. Enciclopedia viti-vinicola moderna in cinque volumi. Vol. V. Firenze, 1942. Ed. «Il progresso vinicolo ed oleario». pp. 1100, ill. 289, tabelle 95. A teljes mű ára Lire 350.

A legmodernebb elvek szerint és főleg szőlészeti és borászati technológia szem-

pontjából összeállított öt kötetre terjedő hatalmas kézikönyv jelen ötödik kötete a szőlő és a bor kémiai, fiziko-kémiai vizsgálatát foglalja magában. Foglalkozik a melléktermékek vizsgálatával is. Ismereti a bortermékek nemzetközi egyezményen alapuló súly és térfogat-vizsgálatait.

MORETTI, BRUNO: *Ville. Esempi di ville piccole, case private di abitazione, scelti fra le opere più recenti degli artisti di tutto il mondo*. Prima serie, seconda edizione. Milano, 1942. Hoepli, pp. 171, tavv. 160, con 250 piante e disegni. Lire 90.

Tizenhét nemzet több mint száz építészének 130 legújabb alkotását ismerteti a könyv. A szerző összeállítása nem kritikai, hanem inkább dokumentációs. Összefoglalja azokat a jelenségeket, amelyek a mai építészetben legáltalánosabban érvényesülnek, és amelyek időállóknak bizonyultak.

PASINI, CLAUDIO: *Trattato di topografia*. Bologna, 1942. Zanichelli. pp. 6+624. Lire 60.

Az új kataszteri felvételek módszertana, a légi fotografálás és térképezés felhasználásával.

PERUCCA, ELIGIO: *Fisica generale e sperimentale*. Vol. II. Torino, 1942. U. T. E. T. pp. XVI+980, figg. 979. Lire 200.

A mű második kötetének negyedik kiadása. A kötet az optikát, a villamosítást és a mágnességet tartalmazza.

SANTARELLA, LUIGI: *Il cemento armato*. Volume primo: Le tecnica e la statica. Milano, 1942. Hoepli. 8. kiadás, 246 szövegszövegi képpel, pp. 379. Lire 48.

Az új kiadást különösen az 1939-ben életbeléptetett építési törvényre való tekintettel dolgozták át. A törvény az acélváz tekintetében és a kötőanyagok meghatározásában változtat lényegesen, ennek megfelelően a vasbeton építészet szakkönyve már ezeket a követelményeket figyelembe veszi.

VERONA, ONORATO: *I microbi del suolo in rapporto alla sua fertilità*. Genova—Roma, 1942. Albrighi, Segati e C. pp. 188, ill. Lire 13.

I Libri dell'agricoltore. Manuali e testi

di agricoltura moderna. Dirett. R. Ciferri e A. Magliano. nro 7.

ZECCHIN, LUIGI: *Esercizi di matematica generale*. Padova, 1942. C. E. D. A. M. pp. 6+174. Lire 30.

TÖRTÉNELEM

CATTANEO, CARLO: *Cosiderazione sulle cose d'Italia nel 1848*. Sajtó alá rendezte CESARO, SPELLANZON. Torino, 1942., Einaudi. pp. XCII+189. Lire 25.

«Saggi», 22.

A szerkesztő részletesen vizsgálja a milánói «Cinque Giornate» legjellegzetesebb alakjának irodalmi és politikai működését, majd behatóan ismerteti Cattaneo legfontosabb munkáját «Archivio Triennale delle cose d'Italia»-t. Irodalmi forrásokkal és jegyzetekkel ellátott kiadás.

EVANGELISTI, ANNA: *Nuovi studi di romanità*. Roma, 1942. Desclé. pp. VIII+377. Lire 30.

A kötet a következő tanulmányokat tartalmazza: Augustus születésének éve; Cicero és Sallustius működése a Birodalom érdekében; Római történet Augustus idejében; a birodalom történetíróinak kora.

MARCHESI, CONCETTO: *Tacito*. Milano—Messina, 1942. Principato. pp. 316. Lire 28.

Biblioteca storica Principato, nro 1.

A második kiadásban megjelent mű

Tacitusnak írói és emberi arcképét vázolja fel biztos és érdekes vonásokkal. Böven foglalkozik egyes műveinek irodalmi és történeti jelentőségével.

NICOLINI, FAUSTO: *Uomini di spada, di chiesa, di toga, di studio ai tempi di Giambattista Vico*. Milano, 1942. Hoepli. pp. 6+472. Lire 100.

Vico korának nagy férfiait s elsősorban azokat tárgyalja, akik Vicóval kapcsolatban voltak. Bibliográfiai jellegű munka.

Studi e memorie per la storia dell'Università di Bologna, Vol. XV. Bologna, 1942. Ist. per la Storia dell'Università. pp. 4+404. Lire 20.

Biblioteca de «L'Archiginnasio», 15.

A következő tanulmányokat tartalmazza: P. Torelli: Római hagyományok és jogtudományok újjászületése a XII—XIII. században; G. Zaccagnini: Adatok a bolognai Studio történetéhez; G. Ravera Aira: Achille Bocchi és «Historia bononiensis»-e; L. Emery: Ludovico Bianchini Németségben; A. Sorbelli: A bolognai Istituto per la Storia dell'Università működése (1907—1941); stb. stb.

IRODALOMTÖRTÉNET

ANCESCHI, LUCIANO: *Saggi di poetica e di poesia di Luciano Anceschi*. Con una scheda sullo Swedenborg. Firenze, 1942. Parenti. pp. 279. Lire 30.

Az utóbbi években irodalmi folyóiratokban és másutt megjelent tanulmányoknak és cikkeknek gyűjteménye. Költőket, írókat, kritikusokat, műalkotásokat tárgyal finom analízissel, könnyen és szellemesen.

PANCRAZI, PIETRO: *Scrittori d'oggi*. Bari, 1942. Laterza. pp. 330. Lire 35.

Biblioteca di cultura moderna, 370.

Mintegy negyven író kritikai és irodalmi arcképét rajzolja meg. A mai irodalom átfogó és jól tájékozott ismertetése.

RAVAGLI, FEDERICO: *Dino Campana ed i goliardi del suo tempo*, Autografi e docu-

menti, confessioni e memorie. Firenze, 1942. Marzocco, pp. 197. Lire 18.

STICCO, MARIA: *Lettura del Machiavelli*. Milano, 1942. Vita e Pensiero. pp. X+181. Lire 18.

Pubblicazione dell'Università Cattolica del S. Cuore. Serie IV. Scienze filosofiche, nro 37.

Machiavelli életének és művének drámai megnyilatkozásait boncolgatja művészi és emberi szempontból, a kor történeti keretén belül.

Studi su Giovanni Meli nel II centenario ella nascita (1740—1940). Contributo alla letteratura meliana promosso

dal Comitato per le onoranze al Poeta. Palermo, 1942. Palumbo. A cura della Biblioteca Comunale di Palermo. pp. XVI+576. Lire 150.

VINCIERI, MICHELE: *Il teatro italiano contemporaneo. Correnti. Problemi*. Torino—Milano, 1942. Paravia e C., pp. 220. Lire 34.

Biblioteca Paravia «Storia e Pensiero» 34. Rövid elméleti bevezetés után a romantizmustól, a verizmuson és a naturalizmuson keresztül egészen napjainkig tárgyalja és analizálja az olasz dráma fejlődését. A kötet végén igen használható bibliográfiával és kronológiai jegyzékkel.

RÉGÉSZET ÉS MŰVÉSZETTÖRTÉNET

BUSCAROLI, REZIO: *L'arte figurativa. L'educazione del gusto*. Teoria-Esempi in 120 illustrazioni. Firenze, 1942. Sansoni. pp. 208. Lire 25.

A legegyszerűbb művészeti problémákból kiindulva képekben magyarázza meg a műalkotás értékeit, a művészi termelés egyéni sajátosságait és a korstílus megnyilvánulásait.

MAIURI, AMEDEO: *L'ultima fase edilizia di Pompei*. Roma, 1942. Istituto di Studi Romani. pp. 2+226., tvv. LXVI. Lire 60.

Italia romana, Campania romana, 2.

A Kr. u. 63-ban kitört földrengés és a nagy Vezuv-kitörés közti időben épült házak és középületek révén a pompeii építészletnek utolsó évtizedét rekonstruálja. Ezen két dátum között igen érdekesen veti fel a IV. pompeii festészeti stílus emlékeit is.

MARSALONE, NUNZIO: *Il cavaliere Gaspare Serenario, pittore palermitano del Settecento*. Palermo, 1942. I. R. E. .S pp. 105. tavv. 8. Lire 20.

PAOLI, UGO ENRICO: *Urbs. Aspetti di Vita romana antica*. Firenze, 1942. Le Monnier. pp. XVI+239. tavv. 20. Lire 18.

Az antik Róma városi életének szintetikus összefoglalása Romulustól Constantinusig. Régiségtannak lehetne nevezni, de eleven, megjelenítő formája miatt, valamint szabatos és szakszerű leírásai révén a régészet körébe utalható.

SEVERINI, GINO: *Ragionamenti sulle arti figurative*. Milano, Hoepli, pp. XXXVI+299. tavv. 50. Lire 22.

Riepiloghi.

A legegyszerűbb és a megnyilvánulásában legösszetettebb művészeti kérdéseknek a megoldásai alkotják a könyv gerincét. Az egyes kérdések megoldásánál a szerző történelmi fejlődésekre hivatkozik, s ezen a révén a mai művészet alakulásának is számos vitatott kérdését veti fel és oldja meg.

ZOTTI, RUGGIERO: *Martino da Udine, detto «Il Pellegrino da San Daniele»*. San Daniele, 1942. pp. 15. tavv. 2.

OLASZ SZEMLE

STUDI ITALIANI IN UNGHERIA

SOMMARIO

	Pag
GIUSEPPE HUSZTI: <i>Il neonazionalismo del conte Cuno Klebelsberg e il fascismo</i>	639
GIOVANNI HANKISS: <i>Il carattere dei rapporti letterari italo-ungheresi</i>	644
EMILIO KOLOZSVÁRI GRANDPIERE: <i>Massimo Bontempelli</i>	652
ANDREA VIZY: <i>Soluzione fascista dei problemi del lavoro</i>	660
ZOLTÁN HORUSITZKY: <i>Lo stile-Palestrina</i>	673
GIOVANNI ECSÖDI: <i>L'elemento francese nel dialetto corso</i>	686
MICHELE FUTÓ: <i>I rapporti commerciali italo-ungheresi fra le due guerre mondiali</i> (III.)	710
LADISLAO PÁLINKÁS: <i>Marco Casagrande nella storia delle relazioni artistiche italo-ungheresi del secolo XIX</i>	733
RECENSIONI — Scritti vari in onore di Antonio Notter (R. Mosca) — Zoltán Molnár: Sviluppo e risultati delle ricerche sul Rinascimento (R. Pian) — Desiderio Dercsényi: L'epoca di Lodovico il Grande (R. Pian) — Novelle italiane antiche (nella traduzione di Maria Kilényi) (R. Pian)	753
ANTOLOGIA — Dal «Saggio storico sulla rivoluzione napoletana del 1799» di Vincenzo Cuoco (Trad.: Paolo Ruzicska)	759
NUOVI LIBRI SCIENTIFICI ITALIANI	768
SOMMARIO E RIASSUNTI IN ITALIANO	774

SETTEMBRE—OTTOBRE 1942/XX

Anno I

Numero 5

DIRETTORE

ALDO BIZZARRI

RESPONSABILE PER LA REDAZIONE E L'EDIZIONE

LADISLAO PÁLINKÁS

Országos Széchényi Könyvtár

Direzione e Redazione: Istituto Italiano di Cultura per l'Ungheria
Budapest, IV., Eskü-út 5. Telefon: 388—128 és 184—403

Amministrazione: Franklin-Társulat Magyar Irod. Int. és Könyvnyomda
Budapest, IV., Egyetem-u. 4. Telefon: 187—947 és 185—618.

Abbonamento annuo Pengő 20. Sostenitore Pengő 100. Un numero Pengő 4.
Numero del conto corrente postale: 16,853

Si pubblica ogni due mesi in volumi di 160 pagine

IL NEONAZIONALISMO DEL CONTE CUNO KLEBELSBERG E IL FASCISMO

di GIUSEPPE HUSZTI

ordinario di filologia classica nella R. Università di Budapest

Il ministro ungherese dei Culti e della Pubblica Istruzione conte Cuno Klebelsberg, morto tragicamente dieci anni or sono, si rese benemerito non soltanto per le sue monumentali istituzioni culturali, per la fondazione di università, istituti scientifici sperimentali e scuole popolari, ma anche per aver ideato un vasto programma educativo capace di abbracciare tutta la vita nazionale : il neonazionalismo ungherese. Tale programma, pur mantenendosi fedele, nei suoi aspetti politici, alle tradizioni dello sviluppo costituzionale e quindi del parlamentarismo, ha imparato molto dal fascismo in quanto al culto del lavoro ed alla preminenza dell' interesse collettivo. Perciò fra il neonazionalismo del conte Klebelsberg ed il fascismo si possono constatare molti punti comuni. Lo stesso Klebelsberg mise poi molte volte in rilievo, nei suoi articoli, i legami intimi tra il fascismo e la sua politica educativa, e tra gli uomini di stato europei fu uno dei primi a riconoscere e proclamare la missione storica e l'importanza decisiva di Mussolini. Egli sentiva in tal modo di esprimere anche la gratitudine della nazione magiara all'uomo di stato che primo fra i vincitori levò la sua voce autorevole sull'insostenibilità dei trattati di pace. Questi primi rapporti tra il fascismo italiano ed il neonazionalismo ungherese occupano un posto eminente nella storia secolare dei rapporti culturali italo-ungheresi e ne determinano, in certo modo, anche la futura formazione.

IL CARATTERE DELLE RELAZIONI LETTERARIE ITALO-UNGHERESI

di GIOVANNI HANKISS

ordinario di letteratura francese nella R. Università di Debrecen

L'A. prendendo le mosse da autori ungheresi che riesaminano i problemi metodologici inerenti allo studio delle letterature comparate traccia un interessante quadro delle ricche relazioni culturali italo-ungheresi. Cominciando dall'influsso ecclesiastico del secolo XI attraverso l'umanesimo dei secoli XIV, XV ed i molteplici impulsi dei secoli XVI—XVIII fino alle relazioni sistematiche dei tempi più recenti il filo è ininterrotto. Dove sembra più sottile soccorrono le relazioni politiche.

L'influsso spirituale italiano è sempre spontaneo, adatto ai tempi e soprattutto disinteressato. Le affinità spirituali e le esigenze radicate nello spirito dei nostri grandi agevolano questa permanente influenza che non ebbe mai bisogno di protezioni o condizioni di favore amministrative e politiche.

Per gli Ungheresi l'Italia rappresenta la sorgente continua del cristianesimo, del culto dell'antichità, dell'individualismo sano che rispetta la vita, e sotto altri punti di vista anche della musica e della favola.

La coscienza dell'unità che l'Italiano sente tra la natura e l'uomo in modo indissolubile: la terra e il cielo si confondono nella sua osservazione, egli ama la vita, la luce, il colore, la forma, la materia e l'ideale, la via verso il cielo ed il miracolo, ha contribuito a facilitare gli influssi italiani proprio nell'anima degli Ungheresi.

Dimostrata la parentela tra l'idealismo italiano e quello ungherese: nonostante le svariate prove sostenute dalle due nazioni per tanti secoli, osserva che oggi il bilancio dell'individualismo-collettivismo fra le nostre nazioni è quasi identico. Nei due piatti della bilancia sta in equilibrio il peso individuale e collettivo del culto dell'antichità professato sempre dai due popoli.

L'A., dopo aver dato numerosi esempi per documentare la sua argomentazione conclude che a tutto ciò che gli Ungheresi hanno ricevuto dagli Italiani anche gli Ungheresi hanno aggiunto qualche cosa dal proprio spirito. E così si spiega che il lettore italiano trova dell'originale nelle espressioni estetiche ungheresi. I caratteri simili dei due popoli si specchiano nelle rispettive letterature onde ne deriva una reciproca stima sul piano della cultura.

In questo fatto è radicata l'importanza delle relazioni letterarie italo-ungheresi che, al di sopra della politica effimera, si mantengono perpetue.

MASSIMO BONTEMPELLI

di KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL

scrittore

Chi si accinge a leggere una delle tante opere di Massimo Bontempelli si prepari ad entrare in un mondo strano creato da una altrettanta strana fantasia; mondo il quale, però, ad onta della sua stranezza e singolarità rivela una sorprendente rassomiglianza con il mondo reale. Il *Novecentismo*, così chiama il Bontempelli l'indirizzo artistico di cui egli è il massimo esponente, come del resto una volta il *Futurismo*, a cui numerosi vincoli di parentela lo congiungono, volutamente la rompe con il passato, prima di tutto con il passato immediato, con l'eredità del secolo XIX. Il *Novecentismo* ignora il romanzo psicologico, naturalistico, estetizzante, sentimentale, nonché gli elementi onde codeste forme narrative sono intessute. Compito dello scrittore, secondo Bontempelli, è di creare dei miti. Come ogni corrente letteraria, il *Novecentismo* ha i suoi precedenti storici e psicologici; difatti, Bontempelli richiama alla mente Apuleio, Ariosto, Cervantes e tanti altri. La realtà, trasfigurata dall'arte del poeta, diventa tutta fantastica; il mondo reale viene quasi magicamente ricreato sotto la mano dell'artista. Nell'universo creato dallo scrittore e che ci rende perplessi regnano le stesse leggi che governano gli esseri viventi e gli oggetti inanimati; le leggi, però, qualche volta si spostano e la fantasia dello scrittore talvolta ne allarga la sfera, tal'altra la restringe. Nel mito, è vero, avviene anche altro da quello che quotidianamente capita a noi ed ai nostri simili, ma le leggi sono sempre quelle. Il mito del poeta, pur essendosi staccato dalla realtà, la domina

e la rappresenta, ma purificato dalle scorie della casualità e del contingente. I suoi personaggi non vivono la vita sensibile, fisica, piena ed esuberante degli uomini di carne e sangue, ma sono schizzati alla brava con qualche tratto essenziale che allontana l'eroe dal lettore invece che avvicinarlo. Negli scritti del B. è più sentito ciò che manca di quello che c'è; quanto egli nega è più importante di quello che afferma. Ne *La famiglia del fabbro*, per esempio, manca quasi tutto quello che il lettore è abituato a considerare come gli indispensabili attributi dei romanzi sulle piccole città di provincia, eppure l'anima, l'essenza, l'aria casalinga della piccola città non si trovano in nessun'altra opera così compiutamente quanto in questa. Gli eroi del B. di primo acchito sembrano abitanti di un pianeta lontano, straniero; sono eroi di storie incredibili, schiavi di costumi e di azioni incomprensibili, di curiosi impedimenti. Se qualche volta essi commettono azioni che possono essere comuni, il motivo delle azioni è differente. Eppure questi eroi grotteschi sono molto più intensamente e più profondamente umani di noi che abbiamo gli istinti ed i desideri costretti entro i severi limiti dell'inesorabile realtà. Non v'è un altro scrittore nella letteratura universale, nel quale manchi tanto pienamente e forse, tanto esageratamente l'inclinazione alle confessioni, alle querimonie, all'ostentazione di sé stesso. Egli non accetta il lettore come confidente ed amico, ma lo allontana con nobile riservatezza. È uno scrittore pacato e spassionato; inutilmente leggeremo le sue novelle d'amore per trovarvi un Bontempelli innamorato; del pari non potremmo ricavare dalle sue opere il ritratto del patriotta, dell'amico, dell'essere sociale, in altre parole: il ritratto umano dello scrittore. Omette di proposito gli elementi descrittivi in cui altri scrittori indugierebbero volentieri. La biografia, egli dice, ha uno scarsissimo valore per la conoscenza degli individui. Il suo occhio freddo di acuto indagatore fruga nella intimità dell'individuo per coglierne la personalità. La biografia più bizzarra della letteratura universale è stata senza dubbio scritta da lui: *Mia vita, morte e miracoli*. L'autore è presente agli eventi, ma non vi partecipa attivamente, eppure ne sentiamo in modo misterioso la presenza. Dopo averlo letto sino all'ultima pagina, ci accorgiamo che, pur non avendo parlato di sé, lo conosciamo meglio di prima. Il B. è molto amante del paradosso; nella sua ricca e varia opera, hanno un posto notevole: *Paradosso* e *La donna del Nadir* che appartengono alle letture più dilettevoli. Le sue trovate facete e divertenti però non sono sprazzi dispersi di un intelletto incostante ed incongruente. I suoi paradossi completano, spiegano e sviluppano l'identico pensiero fondamentale e nel loro complesso creano i contorni di un sistema organico ben definito.

SOLUZIONE FASCISTA DEI PROBLEMI DEL LAVORO

di ANDREA VIZY

assistente dell'Istituto di politica sociale

Per intendere perfettamente il sistema sindacale corporativo, oltre alla conoscenza della relativa bibliografia scientifica ed oltre all'immersione piena nella nuova atmosfera spirituale italiana, è assolutamente necessario l'approfondimento degli attuali problemi economici e del lavoro, nonché delle possibilità che si offrono per affrontarli nell'ora presente. L'Autore, sulla scorta di tre esempi pratici, presenta la soluzione fascista dei grandi problemi generali interessanti le masse dei lavoratori. Questi esempi si prestano ottimamente a far intendere l'effettiva vita quotidiana del sistema sindacale italiano corporativo già in parte chiarito, in lingua ungherese, nei suoi aspetti teorici. Egli spiega il procedimento organizzativo dei contratti collettivi sulla base di studi compiuti a Roma. Tratta delle discussioni preliminari relative alla stesura dei

contratti e del compito assegnato al Ministero delle Corporazioni, all'Ispettorato delle Corporazioni, al Tribunale del Lavoro. Poi esamina il sistema fascista della mediazione del lavoro in base ai RR. Decreti del 29 marzo 1928 e del 18 ottobre 1934 sulla riforma della mediazione del lavoro, disciplinata, quindi, dal R. Decreto del 21 dicembre 1938. Nel capitolo comprendente le questioni relative alle assicurazioni sociali, con lucida sintesi, espone la prassi assicurativa nei riguardi dei casi di malattia, di incidenti sul lavoro, di vecchiaia e mutilazioni, di tubercolosi e disoccupazione. Infine passa ai provvedimenti intesi all'assegnazione di sussidi di matrimonio e di famiglia. Gli insegnamenti più importanti che ne derivano, nei riguardi della soluzione pratica dei problemi, sono: 1. l'importanza dei contratti collettivi, per effetto del loro carattere ufficiale e del loro riconoscimento da parte dello Stato, supera, di gran lunga, quella degli antichi contratti a carattere privato. D'altro canto lo Stato sa, nella prassi, rispettare i diritti derivanti dall'autonomia degli enti sociali; 2. la disciplina del lavoro nel suo complesso, può esser risolta coll'ausilio di una salda organizzazione sociale; 3. nell'organizzazione delle mutue di assicurazione e nel sistema italiano dell'assistenza medica si osserva una soluzione quanto mai elastica e decentratrice del problema dell'assicurazione sociale.

LO STILE-PALESTRINA

di ZOLTÁN HORUSITZKY

professore del Conservatorio Municipale

Dopo un breve esame sui criteri dello stile in generale l'autore al principio del suo studio precisa che nella storia musicale il Quattrocento ed il Cinquecento sono caratterizzati dall'aver fuso gli elementi musicali religiosi con quelli mondani qualche volta addirittura molto profani. Questa tendenza fu accentuata anche dalla combinazione della musica vocale con la musica strumentale. Mentre però nel Quattrocento si può osservare la combinazione degli elementi stilistici più eterogenei, nel Cinquecento abbiamo l'epoca grande della purificazione dei vari stili. Da questo processo risultò l'indipendenza della musica strumentale staccatasi da quella vocale e nacque la musica polifona «a cappella». Formatosi lo stile «a cappella» nella prima metà del secolo XVI, nella seconda metà del Cinquecento sorge quell'arte che giunge all'apogeo nello stile delle opere del Palestrina da cui prese il nome.

Lo stile-palestrina è lo stile dell'equilibrio. Vi sono in equilibrio in esso gli aspetti artistici soggettivi ed oggettivi, gli obblighi della forma e la libertà. Nel ritmo tra lo stile «giusto» e «parlando» vediamo lo stesso agguagliarsi. Gli elementi orizzontali e verticali si agguagliano e la melodia e l'armonia stanno di fronte quali fattori uguali, ma l'uno per l'altro; la polifonia e l'omofonia nelle loro esigenze si riducono a denominatore comune. Nelle opere di Palestrina il numero delle consonanze è uguale alle dissonanze. L'A. basandosi sui dati dello Jeppesen mette le melodie di Palestrina fra quelle del canto gregoriano e quelle del barocco diventando così materia di un'arte che è specchio del mondo delle idee.

Cercando i motivi della formazione dello stile-palestrina di fronte al Riemann, lo Jeppesen trova lo spirito umanistico nella fonte di energie che cristallizzò questo stile. Oltre a queste spiegazioni l'A. trova la soluzione del problema anche nello sfondo storico dell'epoca in cui fiorì lo stesso Palestrina: tra il Rinascimento ed il Barocco.

Trattando della polifonia dello stile-palestrina ne dimostra lo spirito lineare tanto

caratteristico in tutta l'arte del Rinascimento. Citando il Kurth, il Wölfflin e lo Jeppensen osserva che nel «novum genus musicum» di Palestrina questo stile raggiunge la perfetta armonia.

Terminando la sua sommaria analisi sullo stile-palestrina l'A. con alcuni esempi calzanti dimostra che la caratteristica preminente di esso consiste nelle finezze di suono derivanti dalle dissonanze. Tutti i tesori di suoni si accumulano con l'aiuto di severissime leggi che misurano la grandezza del genio di Pierluigi Palestrina.

L'ELEMENTO FRANCESE NEL DIALETTO CORSO

di GIOVANNI ECSÖDI

lettore incaricato nella R. Università «Palatino Giuseppe» di Budapest,
professore di liceo

Prospettato il triplice problema linguistico — corso pretoscano, influenza e formazione toscane, e penetrazione francese — dell'Isola di Cirno, l'Autore prende in esame i francesismi del dialetto corso. Dopo una sommaria analisi onde meglio eseguire le sue ricerche, fa seguire una raccolta lessicale divisa in categorie secondo particolari criteri logici atti a mostrare in quali serie di concetti l'influsso francese sia stato maggiore. Per le note ragioni politiche l'influenza francese, pur datando da un secolo appena, è molto forte anche perché favorita dal bilinguismo necessariamente ovvio e dall'abbandono completo dell'italiano, lingua tradizionalmente letteraria dei Corsi. Ciò nonostante soltanto qua e là troviamo prestiti radicati di carattere semidotto e popolare. In generale, a causa della grande differenza esistente tra le due lingue (come è noto il francese occupa l'ultimo posto nella graduatoria delle lingue romanze rispetto al latino, il corso invece per la sua toscaneità si deve annoverare tra i dialetti dell'italiano che occupa il primo) l'influsso francese non è riuscito ancora a cambiare nei vari parlari della Corsica l'aspetto puro d'italianità fortemente sostenuto dal complesso folkloristico che costituisce tuttora la totalità vera del popolo corso. Ne dà la prova scientifica il recente *Atlante Linguistico Etnografico Italiano della Corsica* del Bottiglioni. In ultima analisi la maggior parte degli elementi francesi penetrati nei parlari isolani si possono considerare «barbarismi», non solo perché troppo spesso accanto al gallicismo esiste il termine del vernacolo, ma anche per il fatto importantissimo che essi non sono riusciti a provocare delle vere tendenze fonetiche, morfologiche o sintattiche né delle norme fisse. Moltissime considerazioni risultano immediatamente dai prestiti che raggruppati secondo le categorie logiche si determinano da se stessi. I francesismi antichi dei vari parlari corsi si debbono considerare elementi penetrati coll'antico toscano, lingua di civilizzazione dell'Isola Bella. Il resto è naturalmente posteriore all'occupazione francese. Tra questi gallicismi recenti ve ne sono però alcuni tanto radicati da doversi considerare come le sole espressioni dei concetti rispettivi. Vanno intese in questo senso le voci che si riferiscono alla scuola, all'amministrazione, all'esercito e simili. Inoltre, secondo nativi dell'Isola, le persone e gli scrittori corsi che conoscono bene il francese usano comunemente un grande numero di francesismi individuali ed arbitrari, cosicché il numero e l'estensione degli elementi francesi a questo riguardo è necessariamente assai oscillante. Si deve perciò confessare con sincerità che il francese traendo profitto da questa situazione assai grave mostra una tendenza forte nel cercare di dare stabilità a quest'estensione che solo per ora oscilla. Esistendo un rapporto del tutto innaturale tra il dialetto italianissimo e l'idioma civile odierno (come ne assicura l'*Atlante Linguistico Etnografico Italiano della Corsica*), gli elementi francesi sono così evidentemente estranei che non solo non bastano

a cambiar l'aspetto d'italianità del dolce vernacolo ma in gran copia sono sconosciuti all'uso popolare e con la loro esistenza stessa costituiscono un pregevole contributo alle rivendicazioni linguistiche del dialetto. A conclusione si osserva che l'influenza culturale francese appoggiata da quella politica, per la diversità di lingua tuttora vivamente sentita, è del resto meno forte degli influssi meramente culturali del francese in altre regioni.

I RAPPORTI COMMERCIALI ITALO-UNGHERESI FRA LE DUE GUERRE MONDIALI

di MICHELE FUTÓ

segretario della Camera di Commercio e dell'Industria di Budapest

(Continuazione)

Dopo la fine vittoriosa della campagna d'Africa dell'estate 1936, l'Italia mantiene dapprima il suo riserbo nei rapporti economici colle potenze democratiche, ma verso la fine di quell'anno riprende le antiche relazioni commerciali coll'estero. Perciò, naturalmente, diminuisce in modo considerevole l'importanza dell'Ungheria, dal punto di vista dell'approvvigionamento della popolazione italiana e, come conseguenza, s'incomincia a rilevare un regresso nel traffico commerciale tra le due nazioni, ciò che però, dal punto di vista ungherese, non fu uno svantaggio, ma anzi, in quel momento desiderabile, poichè l'Italia in guerra, malgrado i prodotti ungheresi importati in misura ognora crescente, fu in grado di esportare soltanto limitatamente, e forti giacenze di lire, rimaste inoperative si accumulavano in Ungheria minacciando uno squilibrio della bilancia commerciale tra i due stati. Per il ristabilimento dell'equilibrio, alla fine del 1937, di comune accordo viene abrogato il patto Brocchi, che, negli anni della crisi, era stato efficace strumento nel traffico esistente tra i due stati; si bada a limitare l'importazione agraria ungherese in Italia, ciò che fu potuto attuare senza ledere i mutui interessi delle due parti, dato che il raccolto dei cereali era stato ottimo in Italia e che l'Ungheria aveva potuto collocare assai favorevolmente la sua eccedenza di grano sui mercati mondiali. Per effetto dei provvedimenti presi con riguardo ai mutui interessi, nel 1938 si contrae un poco il volume del traffico di scambio, ma nel 1939 il movimento nello scambio delle merci raggiunge una nuova punta, sulla quale influiva il presentimento della guerra: gli accresciuti acquisti di prodotti agrari erano pareggiati dall'aumentata richiesta di articoli industriali da parte dell'Ungheria, ingrandita territorialmente in seguito alla liquidazione cecoslovacca.

A cominciare dallo scoppio della nuova conflagrazione mondiale, col settembre 1939, le due nazioni amiche si avvicinano al momento della partecipazione armata al conflitto. La loro collaborazione economica ormai perfetta, cresce d'intensità: l'Ungheria ingrandita procura di offrire all'Italia l'eccedenza dei suoi prodotti agrari, anche a costo di restringere, d'autorità, il consumo interno, mentre l'Italia, mettendo altruisticamente a disposizione, nel primo anno di guerra, la sua flotta commerciale fa sì che l'Ungheria si procuri materie prime sui mercati ancora accessibili d'oltre oceano e rinvigorisca in tal modo, la sua preparazione bellica; poi, colla sua entrata in guerra, l'Italia in cambio dei prodotti agricoli ungheresi aumenta la sua esportazione di articoli industriali.

E'ovvio che per influsso della guerra i contingenti sono continuamente soggetti a variazioni e così pure le tasse doganali, i prezzi e, corrispondentemente, il volume del traffico, ma le partite degli scambi da tutti e due i lati potentemente crescenti, dimostrano come la volontà delle due nazioni abbia saputo trovare le più larghe possibilità di una integrazione economica. Anzi, sulla base delle esperienze finora fatte, si può arditamente

affermare che ai nostri giorni, nel momento in cui affiorano i contorni della nuova Europa, meglio di prima si fa valere, e sempre più chiaramente, l'efficacia dell'intercambio italo-ungherese: l'Ungheria è destinata, per la sua agricoltura e zootecnica sviluppate, ad aver una parte importante nell'assicurare l'alimentazione del popolo italiano; inoltre, con certi articoli della sua produzione pesante, pure assai sviluppata, contribuisce a soddisfare il fabbisogno italiano. Viceversa l'Italia, fornisce all'Ungheria generi alimentari che per le diverse condizioni climatiche non vi attecchiscono e che in un altro periodo di tempo sarebbero stati qualificati forse articoli di lusso, ma che attualmente sono oggetto di richiesta generale e manda importanti materie prime industriali, in specie materie artificiali, in quantitativi sempre più grandi, per le industrie ungheresi.

MARCO CASAGRANDE NELLA STORIA DELLE RELAZIONI ARTISTICHE ITALO-UNGHERESI DEL SEC. XIX.

di LADISLAO PÁLINKÁS

assistente universitario di storia dell' arte, addetto alla Commissione
dei Monumenti d' Ungheria

Molto si è parlato delle relazioni artistiche italo-ungheresi del secolo scorso senza però prendere in particolare esame l'aspetto generale di tali rapporti e approfondire le relative ricerche. I due rappresentanti spesse volte rammentati delle relazioni artistiche ungheresi dell'Ottocento sono Carlo Markó, pittore ungherese vissuto in Italia, e Jacopo Marastoni, di origine veneziana, che svolse la sua attività in Ungheria, dove fondò per primo un'accademia di pittura. Queste due figure determinano anche la direzione delle ricerche da fare in questo campo delle relazioni culturali fra le due nazioni amiche. Da una parte si dovrà ricercare gli influssi italiani nell'arte di quegli ungheresi che studiarono o lavorarono in Italia, dall'altra parte, con più gelosa cura, si dovrà ricostruire l'attività degli artisti italiani in Ungheria. Nel preambolo alla trattazione della vita e delle opere di Marco Casagrande scultore, l'A. tenta di dare un quadro sintetico di quegli artisti italiani, anche meno significativi, che nell'Ottocento, continuando la tradizione dei secoli precedenti, avevano lavorato in Ungheria o per l'Ungheria. Così menziona fra gli architetti: Carlo Justi, Giovanni e Andrea Zambelli,, Michele Pollack, Giuseppe Cassano; fra gli scultori: Antonio Canova, Giuseppe Ceracchi, Giuseppe Pisani, Raffaello Monti, Pietro Bonanni, Pietro della Vedova, Antonio Dal Zotto, Bartolini, Tadolini, Baruzzi, Tenerani, Morelli, i Gianone ecc.; fra i pittori: lo stesso Marastoni, Michelangelo Grigoletti, Pietro Travaglia, Adeodato Malatesta, Brioschi, Giovanni Busato, Giovanni Schiavoni, Gaetano Bianchini ecc., dimostrando anche con la pura enumerazione il grande contributo che l'arte italiana ha dato all'incremento della rinata arte ungherese dell'Ottocento. Passa poi all'esame delle opere di Marco Casagrande in Ungheria. L'artista veneto fu invitato in Ungheria nel 1833 dall'arcivescovo Pyrker già patriarca di Venezia, per la decorazione scultorea esterna ed interna della nuova cattedrale di Eger. Ivi il Casagrande eseguì, oltre a dieci statue colossali, tutta la decorazione interna della cattedrale, in tutto ventisette grandi rilievi. I suoi lavori ad Eger gli hanno fatto buona nomea. Sposò una ungherese di Eger ed, ultimati i lavori presso la sede arcivescovile, si stabilì a Budapest, dove intorno a lui si andò formando, tutta una grande bottega di giovani scultori ungheresi. A Budapest fece la decorazione del Palazzo Ullmann (ora sede principale della Questura), rappresentandovi scene allegoriche classicheggianti. Nella provincia fece rilievi allegorici e mitologici a

Fáj (prov di Abauj), a Andornak-Tállya (prov. di Heves). Partecipò alla vita artistica della capitale ed esposé i suoi busti ed altri lavori nelle mostre ungheresi. Nel 1841 incominciò la decorazione della cattedrale di Esztergom, dove esegui rilievi di soggetto ungherese e grandiose statue per la facciata occidentale. Partecipò al concorso per il Monumento di Mattia Corvino — per il quale fece progetti in sei alternative — e per il Monumento al Palatino Giuseppe, e quando nel '48 scoppiò la guerra di libertà fece il progetto anche per una colonna alla libertà. L'Ungheria era divenuta par Casagrande la sua seconda patria e lui stesso in varie occasioni dichiarò il suo riconoscimento ed affetto all'Ungheria. Attraverso la sua vasta attività in Ungheria, ma soprattutto per merito della formazione di una bottega scultorea, ha reso grandi servizi all'arte ungherese. Con il suo stile di nobile neoclassicismo italiano controbilancia la tendenza sentimentale e borghesuccia del neoclassicismo viennese di seconda mano. E come l'espressione dello spirito ungherese è molto affine a quella italiana, le sue opere in Ungheria non sembrano creazioni di uno straniero, bensì lavori propri del genio creativo ungherese.

★

OSZK
Országos Széchenyi Könyvtár